

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Viktorija Jurgaitienė

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Nepalankių vaikystės patirčių, narcistinių asmenybės bruožų,
gėdos ir agresijos sąsajos suaugus**

Darbo vadovė: doc. dr. Danguolė Čekuolienė

Vilnius 2023

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	8
1.1. Nepalankios vaikystės patirtys individo raidos kontekste	8
1.2. Narcizmas ir narcistiniai asmenybės bruožai: samprata, etiologija ir empiriniai tyrimai	10
1.3. Gėda asmenybės raidoje	15
1.4. Agresijos ir agresyvumo sampratos, sąsajos su NVP	17
1.5. Narcizmo, gėdos ir agresijos sąsajos	20
1.6. Gėdos ir narcizmo kaip mediatorių vaidmuo kelyje link polinkio į agresiją	22
1.7. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	23
2. TYRIMO METODIKA	25
2.1. Tyrimo dalyviai	25
2.2. Tyrimo instrumentai	25
2.3. Tyrimo eiga	29
2.4. Duomenų analizės metodai	29
3. REZULTATAI	32
3.1. NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška tarp tyrimo dalyvių	32
3.2. Nepalankios vaikystės patirtys tarp tyrimo dalyvių	34
3.3. Vaikystėje patirto fizinio smurto sąsajos su suaugusio asmens NA bruožų, gėdos ir agresyvumo raiška	36
3.4. NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos sąsajos tarp tyrimo dalyvių	37
3.5. Gėdos ir NA bruožų, kaip mediatorių tarp NVP ir polinkio į agresiją suaugus analizė	39
4. REZULTATŲ APTARIMAS	43

4.1. NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška tarp suaugusių tyrimo dalyvių	43
4.1.1. Vaikystėje patirto fizinio smurto sąsajos su suaugusio asmens NA bruožais, gėdos ir agresyvumo raiška	45
4.2. NVP, gėdos, NA bruožų ir agresijos sąsajos tarp tyrimo dalyvių	46
4.3. NA bruožų ir gėdos, kaip mediatorių, vaidmuo tarp NVP ir agresijos suaugus.....	48
4.4. Tyrimo ribotumai	49
4.5. Praktinės rekomendacijos	49
IŠVADOS	51
LITERATŪRA	52
PRIEDAI	62
1 priedas. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys.....	62
2 priedas. Tyrimo apklausos demografiniai ir kiti klausimai	64
3 priedas. Gėdos skalės tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai	65
4 priedas. Patologinio narcizmo klausimyno (trumpoji versija) psichometrinės charakteristikos	66
5 priedas. Agresijos klausimyno psichometrinės charakteristikos	68
6 priedas. Tyrimo informuoto sutikimo forma	70
7 priedas. Tyrimo apklausos pabaigos forma	71
8 priedas. Tyrime naudotų skalių, poskalių, klausimynų suminių kintamųjų aprašomosios charakteristikos	72
9 priedas. Nepalankių vaikystės patirčių pasiskirstymas tarp tyrimo dalyvių, ir vyrų bei moterų	74
10 priedas. Serijinių mediacinių modelių rezultatai	75

SANTRAUKA

Nepalankių vaikystės patirčių, narcistinių asmenybės bruožų, gėdos ir agresijos sąsajos suaugus

Viktorija Jurgaitienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2023, 78 p.

Nepalankios vaikystės patirtys (NVP) siejamos su suaugusių asmenų narcistiniais asmenybės (NA) bruožais, polinkiu į agresyvumą bei gėdą. Siekiant padėti smurtą ar nepriežiūrą vaikystėje patyrusiems asmenims adaptyviai reguliuoti savo pyktį ir priešišumą bei mažinti agresyvų elgesį, svarbu nagrinėti veiksnius, kurie gali turėti reikšmės ryšiui tarp NVP ir agresyvumo suaugus. Trūksta tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas polinkio į gėdą ir NA bruožų, kaip mediatorių vaidmuo ryšiui tarp NVP ir agresyvumo suaugusiems asmenims. Tyrime dalyvavo 224 asmenys (164 moterys, 60 vyrų), nuo 18 iki 74 metų amžiaus. Visi dalyviai nuotoliniu būdu užpildė Vaikystės patirčių klausimyną, Gėdos patyrimo skalę, Patologinio narcizmo klausimyno trumpąją formą, Agresijos klausimyną. Remiantis gautais rezultatais, fizinį smurtą vaikystėje patyrę dalyviai, lyginant su jo nepatyrusiais, reikšmingai daugiau vaikystėje patyrė emocinio smurto bei nepriežiūros, suaugusiame amžiuje pasižymėjo stipriau išreikštais NA bruožais, didesniu polinkiu į gėdą, pyktį, priešišumą ir fizinę agresiją, bet ne polinkiu į verbalinę agresiją. Serijinių mediacinių analizių rezultatai atskleidė, kad polinkis į gėdą visiškai medijavo ryšį tarp NVP ir priešišumo suaugus. Gėda kartu su narcistinio pažeidžiamumo bruožais visiškai medijavo ryšį tarp NVP ir polinkio į pyktį arba NVP ir polinkio į priešišumą suaugus.

Raktiniai žodžiai: nepalankios vaikystės patirtys, smurtas, gėda, narcistiniai asmenybės bruožai, agresija.

SUMMARY

The links among Adverse Childhood Experiences, Narcissistic Personality Traits, Shame and Aggression in Adulthood

Viktorija Jurgaitienė, Vilnius: Vilnius University, 2023, 78 pp.

Adverse childhood experiences (ACE) are related with narcissistic personality (NP) traits, aggression, and shame in adulthood. To help individuals who were abused or neglected in childhood to adaptively regulate their anger, hostility and reduce aggressive behaviour, it is important to examine factors that may influence the relationship between ACE and aggression in adulthood. Research examining the mediating role of NP trait and shame-proneness on the link between ACE and aggression amongst adults is lacking. The total of 224 participants (164 women, 60 men) aged 18 to 74 took part in the research. All participants completed the Childhood Experiences Questionnaire, Experience of Shame Scale, Brief – Pathological Narcissism Inventory, Aggression Questionnaire remotely. Based on the results, participants with histories of childhood physical abuse, compared to none abused, reported significantly more childhood emotional abuse and neglect, reported experiencing more NP traits, shame, anger, hostility, and physical aggression, but not verbal aggression. Serial mediation analyses showed that shame-proneness fully mediated the relation between ACE and hostility in adulthood. Shame-proneness together with narcissistic vulnerability fully mediated the relation between ACE and anger or ACE and hostility in adulthood.

Key words: adverse childhood experiences, violence, shame, narcissistic personality trait, aggression.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Nepalankios vaikystės patirtys (NVP) (angl. *ACE – Adverse Childhood Experiences*) – skirtingo dažnumo, sunkumo, neretai chroniškos patirtys, pasitaikančios vaiko šeimoje ar jo socialinėje aplinkoje, sukeliančios vaikui žalą, kančią ir taip sutrikdančios vaiko fizinę ar psichinę raidą bei sveikatą (Kalmakis & Chandler, 2014).

Narcizmas (angl. *narcissism*) – asmens gebėjimas išlaikyti santykiškai teigiamą savo paties įvaizdį pasitelkiant savęs, afekto ir aplinkos reguliacijos procesus, kuriuo grindžiami asmens įvertinimo ir patvirtinimo poreikiai, bei motyvacija atvirai ar slaptai siekti savigarbos didinimo socialinėje aplinkoje (Pincus et al., 2009).

Narcistinis pažeidžiamumas (angl. *narcissistic vulnerability*) – patologinio narcizmo dimensija, apibrėžiama kaip disfunkcija, kuriai būdingas išsekęs susilpnintas savo paties įvaizdis, išgyvenami pyktis ir priešiškumas, gėdos jausmas, savikritiškumas ir suicidiškumas, tarpasmeninis hiperjautrumas ir socialinis atsiribojimas (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Narcistinis grandioziškumas (angl. *narcissistic grandiosity*) – patologinio narcizmo dimensija, apibrėžiama kaip disfunkcija, kuriai būdingas pervertintas, pranašus savo paties įvaizdis, išnaudotojiškas ir ekshibicionistinis elgesys, panirimas į idealizuotas grandiozines fantazijas ir kitos neadaptyvios savigarbos didinimo strategijos (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Gėda – tai intensyvi skausminga emocija, susijusi su giliu neigiamu savojo *aš* vertinimu, savasties neatitikimu standartams, įsipareigojimams, taisyklėms ir tikslams, save suvokiant kaip nevykėlį (Lewis, 1995).

Agresyvumas – nuolatinis asmens polinkis arba bruožas reikšti agresiją: pyktį, priešškumą, neapykantą, naudoti fizinį, žodinį ar psichinį smurtą (Bagdonas ir Bliumas, 2019).

PRATARMĖ

Smurto prieš vaikus paplitimo mastas pasaulyje vis dar yra labai didelis. Pasaulio sveikatos organizacijos (2020) duomenimis, kas antras 2–17 m. vaikas (arba 1 milijardas vaikų) kasmet patiria kokį nors smurtą. Nepalankus elgesys su vaiku turi poveikį jo kognityviniams ir emociniams procesams (Lee & Hoaken, 2007), gali sutrikdyti vaiko požiūrį tiek į save, kaip vertą ir kompetentingą asmenį, tiek į kitus, kaip į rūpestingus ir atsakingus asmenis; tokiems vaikams padidina riziką jausti daugiau agresijos (Cullerton-Sen et al., 2008). Tyrimai rodo, kad smurto vaikystėje aukos tiek paauglystėje, tiek suaugusios linksta į santykių agresiją, didesnius tarpasmeninius konfliktus, intymaus partnerio viktimizaciją (Riggs, 2010).

Siekiant padėti žmonėms išsigydyti vaikystės žaizdas, ugdant asmenų adaptyvią emocijų reguliaciją, pykčio protrūkių valdymą, destruktivaus agresyvaus elgesio mažinimą, svarbu nagrinėti veiksnius, kurie gali turėti reikšmės nepalankių vaikystės patirčių (NVP) sąsajoms su suaugusio asmens polinkiu į agresyvumą. Vieni iš tokių veiksnių yra gėda ir narcistiniai asmenybės bruožai. Tyrimai rodo, kad gėdos jausmas ir narcistiniai asmenybės bruožai yra susiję tiek tarpusavyje (Morrison, 1989; Krizan & Johar, 2015), tiek su nepalankiomis patirtimis vaikystėje (Lobbestael et al., 2010; Vizin et al., 2016), tiek su pykčiu, priešišku ir agresyviu elgesiu suaugus (Krizan & Johar, 2015; Tangney & Dearing, 2003).

Nėra daug tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas gėdos ir narcistinių asmenybės bruožų, kaip mediatorių, vaidmuo sąsajoms tarp NVP ir agresijos suaugus, o jų rezultatai kartais prieštaringi. Yra tyrimų, kur nagrinėjamas vieno iš mediatoriaus vaidmuo. Pavyzdžiui, rasta, kad gėda netiesiogiai veikia ryšį tarp smurto vaikystėje ir pykčio raiškos (Bennett et al., 2005), fizinio smurto ir fizinės agresijos (Keene & Epps, 2016). Polinkis jausti gėdą iš dalies medijuoja ryšį tarp NVP ir narcistinio pažeidžiamumo (Van Buren & Meehan, 2015), narcistinis pažeidžiamumas iš dalies medijuoja ryšį tarp fizinio smurto vaikystėje ir fizinės agresijos, pykčio bei priešiško suaugus (Keene & Epps, 2016). Nepavyko rasti tyrimų, kuriuose abu mediatoriai būtų nagrinėjami kartu, įvertinant ir jų tarpusavio sąsajas. Dėl empirinių tyrimų stokos vis dar trūksta žinių, kokį vaidmenį kelyje iš NVP į agresiją suaugus atskirai atlieka narcistinio pažeidžiamumo ir ypač grandioziškumo bruožai.

Planuojant pagalbą smurtą vaikystėje patyrusiems asmenims bei asmenims, kurie susiduria su pykčio problemomis, pasižymi agresyviu elgesiu, mokslo uždavinys turėtų būti nukreiptas į trūkstamų spragų šalinimą, žinių, susijusių su gėdos ir narcistinių asmenybės bruožų, kaip galimų mediatorių tarp NVP ir agresijos suaugus gilinimą. Šio darbo autorės žiniomis, Lietuvoje tokių tyrimų atlikta nebuvo, tad šis būtų pirmasis.

1. ĮVADAS

1.1. Nepalankios vaikystės patirtys individo raidos kontekste

Nepalankių vaikystės patirčių (NVP) (angl. *ACE – Adverse Childhood Experiences*) terminas kilo iš 1995–1997 metais JAV, Kaiser Permanente sveikatos vertinimo klinikoje, atlikto didelės apimties tyrimo, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti vaikystėje patirto įvairių rūšių smurto, nepriežiūros ir disfunkcinių santykių namų aplinkoje pasekmes dabartinei asmens sveikatos būklei bei elgesiui (Felitti et al., 1998). Nuo to laiko visame pasaulyje atliekama daug tyrimų, kuriuose nagrinėjamas įvairių neigiamų vaikystės patirčių kumuliacinis poveikis suaugusio asmens fizinei ir psichinei sveikatai. Prie tokių patirčių dažnai būna priskiriamas emocinis, fizinis ir seksualinis smurtas, fizinė ir emocinė nepriežiūra, fizinės bausmės, smurtiniai tarpusavio santykiai šeimoje, tėvų ar globėjų psichinė liga, piktnaudžiavimas psichotropinėmis medžiagomis, skyrybos, įvairūs nepalankūs socialinės aplinkos įvykiai, kaip smurtas bendruomenėje, tarp bendraamžių, patyčios mokykloje ir kt. (Kalmakis & Chandler, 2014). Kalmakis ir Chandler (2014) NVP siūlo konceptualizuoti kaip skirtingo dažnumo, sunkumo, neretai lėtines (pasikartojančias) patirtis, pasitaikančias vaiko šeimoje ar jo socialinėje aplinkoje, sukeliančias vaikui žalą, kančią ir taip sutrikdančias vaiko fizinę ar psichinę raidą bei sveikatą.

Nagrinėjant NVP, svarbu atsižvelgti į šių patirčių įvairovę ir dažnį vaiko raidoje. Ar tai buvo nuolatinė graudi vaikystės kasdienybė, ar vienkartinis įvykis, kuris nebeprisikartojo? Svarbi dalis yra ir skriaudos patyrimo suvokimas, kuris atsiskleidžia savistabos klausimynais retrospektyviai vertinant vaikystės patirtis (Kalmakis & Chandler, 2014). Ar asmenys suvokia, pripažįsta sau, kad patyrė skriaudą, o gal smurtą šeimoje priima kaip natūralią ir netgi būtiną auklėjimo proceso dalį arba savo patirtis nuvertina, sumenkina? Yra žinoma, kad ilgalaikio traumavimo pasekmės būna gilesnės, trunka ilgiau, jos sutrikdo gyvenimo tėkmę, sugriauna tapatumo jausmą, paveikia žmogaus savivoką, savivertę, gali sukelti ilgalaikius asmenybės pokyčius ir sutrikimus (Gailienė, 2015). Kompleksiniai vaiko gebėjimai ir nerviniai ryšiai vystosi iki paauglystės ir net suaugus, tad kartotinės smurtinės tarpasmeninio pobūdžio patirtys vaikystėje turės esminės įtakos to vaiko kognityvinei, psichologinei ir neurobiologinei raidai, adaptyviam emocijų reguliacijos vystymuisi (Lee & Hoaken, 2007). Pasak Herman (2006), suaugusio asmens gyvenime pasikartojantis smurtas suardo jau susiformavusias asmenybės struktūras, o vaikystėje, asmenybei dar tik bręstant, pasikartojantis smurtas suformuoja deformuotą asmenybę. Nagrinėjant NVP, deja, dažniau susiduriama ne su tam tikru pavieniu vaikystės įvykiu, bet su tokių įvykių įvairove, pasikartojimu (Kalmakis & Chandler, 2014). Didelė dalis suaugusiųjų, kurie retrospektyviu vertinimu vaikystėje turėjo kurios nors vienos rūšies NVP, kartu pažymi turėję daugiau skirtingų smurto ar nepriežiūros

patirčių ir gyvenime patiria daugiau prisitaikymo problemų (Higgins & McCabe, 2001). Tad raidoje NVP linkusios kauptis ir kartotis.

Metaanalitiniai tyrimai atskleidžia, kad NVP pasekmės siejamos su probleminiu narkotinių medžiagų vartojimu, tarpasmeniniu ir į save nukreiptu smurtu, rizikingu seksualiniu elgesiu, psichikos ligomis, probleminiu alkoholio vartojimu, rūkymu, fiziniu neaktyvumu, viršsvoriu ar nutukimu bei diabetu, prastu savo sveikatos vertinimu, vėžiniais susirgimais, širdies ir kvėpavimo takų ligomis (Hughes et al., 2017). Šios pasekmės dažniausiai nepriklauso nuo tiriamojo amžiaus, lyties ar tėvų išsilavinimo lygio (Bellis et al., 2014). Žala vaikui gali būti vertinama tiek kaip fizinio, psichologinio ar seksualinio smurto pasekmė, tiek kaip žala, sukelta vaiko apleistumo, nepriežiūros ar netinkamos priežiūros (Kalmakis & Chandler, 2014). Tyrimais nustatoma, kad fizinio smurto ir fizinės nepriežiūros pasekmės vaiko raidai skiriasi. Nors abi šios patirtys gali būti vaiką traumuojančios, tikėtina, kad neigiamą fizinio smurto poveikį iš dalies gali kompensuoti epizodai, kuriuose vaikas patiria teigiamas emocines interakcijas su blogai besielgiančiais tėvais / globėjais (Lee & Hoaken, 2007). Tuo tarpu neprižiūrėtas, apleistas vaikas emocinių patirčių su savo tėvais ar globėjais gali turėti iš viso mažai (Lee & Hoaken, 2007). Tyrimai atskleidžia, kad fizinio smurto pasekmės gali pasireikšti hiperbudrumu grėsmei, šališkumu priešiškomis atribucijoms, o nepriežiūra gali nulemti emocinės reguliacijos sunkumus (Lee & Hoaken, 2007), prisidėti prie bevertiškumo jausmo formavimosi (Arata et al., 2005).

Remiantis empiriniais tyrimais, nustatoma, kad fizinio ir emocinio smurto vaikystėje patirtys siejamos su vyresniame amžiuje diagnozuojamais įvairiais psichikos sutrikimais, narkotinių medžiagų vartojimu, suicidiniais bandymais, lytiniu keliu plintančių infekcijų rizika ir rizikingu seksualiniu elgesiu (Norman et al., 2012). Prie seksualinio smurto vaikystėje pasekmių priskiriamas potrauminio streso sutrikimas, įvairūs nerimo sutrikimai, depresija, miego sunkumai, disociacija, savęs kaltinimas bei kartotinė seksualinė reviktimizacija (Walker et al., 2019). Daugiau dėmesio skyrus emociniam smurtui, pastebėta, kad jis pasižymi specifiniu poveikiu, jo sukeliama žala, lyginant su kitomis smurto rūšimis, gali būti didžiausia (Riggs, 2010).

Tyrimų apžvalga atskleidžia, kad emocinis smurtas sutrikdo savivokos, emocijų reguliacijos bei impulsų kontrolės raidą, yra susijęs su žema saviverte ir aukštu agresijos lygiu, depresija, depresyviu atribucijų stiliumi, delinkventiniu elgesiu, emociniu nestabilumu, eksternalizacijos ir internalizacijos sunkumais bei prastu socialiniu funkcionavimu (Riggs, 2010). Anot Riggs (2010), suaugusių asmenų retrospektyviai vertinamas emocinis smurtas vaikystėje siejamas su disociacija, suicidiškumu, somatizacija, seksualinėmis problemomis. Kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje iš prieraišumo asmens patiriamas emocinis smurtas sąlygoja nesaugaus prieraišumo stiliaus formavimąsi, sutrikdo emocijų reguliaciją, skatina neigiamų savęs ir kito vidinių darbinių modelių kūrimąsi, kurie verčia jaustis nevertingais, nekompetentingais, be galios. Tokie modeliai skatina

savikaltą, stiprią priklausomybę nuo kito, apriboja pasaulio tyrinėjimą, vaikas negeba išnaudoti kitų palaikymo, vystosi požiūris, kad pasaulis yra nejautrus, nereaguojantis, o kitas santykiuje yra išduodantis, neatleidžiantis, nekenčiantis. Nesaugus prierašumas apsunkena socialinių kompetencijų (kaip empatija, problemų ir konfliktų sprendimas, artimų / intymių santykių užmezgimus) raidą, darnių santykių su bendraamžiais kūrimą. Emocinį smurtą patiriantis vaikas išsiugdo iškreiptą supratimą apie tai, kas tai yra meile ir rūpesčiu persmelktas tarpusavio ryšys (Riggs, 2010).

Atskirti, kur yra fizinis, seksualinis ir emocinis smurtas nėra sunku, tačiau kaip diferencijuoti emocinį smurtą nuo netobulos tėvystės ar tiesiog tėviškų klaidų? Tyrimai atskleidžia, kad emocinio smurto apibrėžimą labiausiai atitinka priešiška, į save orientuota tėvystė, kurios kraštutinėms formoms būdingas negailestingas vaiko atstūmimas (pažeminimas, neapykanta vaikui), įkyrumas (kontroliavimas, gėdijimas, vaidmenų susikeitimas) (Riggs, 2010). Baimingumu, bejėgiškumu pasižyminti tėvystė, nors įprastai nėra koduojama kaip smurtinė, gali būti vertinama kaip emocinės nepriežiūros forma, nes toks tėvystės stilius neabejotinai deprivuoja vaiką nuo reikalingo palaikymo ir pozityvių sąveikų (Riggs, 2010). Vaiko raidai ir asmenybės formavimuisi kenkti gali ir per didelę tėvų meilę, perdėta globa, vaiko sudievinimas, besąlygiškas žavėjimasis juo, gyrimas, lepinimas (Glaser, 2002). Tėvai tokiu būdu atspindi vaikui jo didingą ir išaukštintą savo paties įvaizdį, riboja vaikui galimybes mokytis iš savo patirties, patirti nesėkmes ir išmokti jas priimti.

Taigi, vaikystėje patirtas smurtas, emocinis bei fizinis apleistumas ar perdėta globa augant ir bręstant daugeliui vaikų palieka neigiamus įspaudus. Skriaudžiamas ar neprižiūrimas vaikas gali augti nepasitikėdamas aplinkiniu pasauliu, kitais žmonėmis, jaustis nevertas meilės ar rūpesčio, netinkamas, nepriimtas. Nuolatinis pavojaus jausmas ir smurto baimė gali kelti nesaugumą, nerimą, skatinti atsiribojimą, uždarumą. Tokios patirtys gali sunkinti vaikų emocijų reguliacijos raidą, daryti įtaką jų elgesiui, asmenybės formavimuisi, didinti riziką, kad vystysis narcistiniai asmenybės (toliau tekste NA) bruožai. Apžvelgsime, kokie asmenybės bruožai priskiriami narcistiniams, panagrinėsime, kaip jie formuojasi raidoje, kaip siejami su NVP.

1.2. Narcizmas ir narcistiniai asmenybės bruožai: samprata, etiologija ir empiriniai tyrimai

Pasakojimas apie jaunuolį vardu Narcizas yra senas graikų mitas. Narcizas suvokia save iš savo paties atspindžio nesudrumstame ir tyrame, niekieno nepaliestame vandens šaltinyje. Pamilęs savo atvaizdą, iš meilės sielvarto jis sunyksta ir pavirsta to paties vardo gėle (Ovidijus, 1990).

Narcizmo tema psichologijoje domimasi jau daugelį metų. Tiek normalaus, tiek patologinio narcizmo tema domėjosi Freudas, vėliau nemažai dėmesio šiai temai skyrė objektų ryšių teoretikai, narcistinę patologiją aiškinę kaip ankstyvojo nusivylimo santykiu kompensavimą (McWilliams,

2014). Narcizmo teoriją gilino ir plėtė savasties psichologijos teoretikai (pvz., Kohut, Kernberg), o vėliau narcizmas „Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovo“ trečiajame leidime (angl. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Third Edition, DSM-III*), buvo priskirtas prie 2 ašies asmenybės sutrikimų kaip narcistinis asmenybės sutrikimas (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Narcizmas (angl. *narcissism*) apibrėžiamas kaip asmens gebėjimas išlaikyti santykiškai teigiamą savo paties įvaizdį pasitelkiant savęs, afekto ir aplinkos reguliacijos procesus, kuriuo grindžiami asmens įvertinimo ir patvirtinimo poreikiai, bei motyvacija atvirai ar slaptai siekti savigarbos didinimo socialinėje aplinkoje (Pincus et al., 2009). Kai NA bruožų raiška yra kraštutinė, nustatomas narcistinis asmenybės sutrikimas (Bagdonas ir Bliumas, 2019).

Teorijų plotmėje ir empiriniais tyrimais nagrinėjant pataloginį narcizmą ir narcistinį asmenybės sutrikimą vyrauja konceptualizacijos įvairovė, kuri įneša šiek tiek nenuoseklumo. Nesutarimų kyla narcizmą konceptualizuojant pagal jo prigimtį (normalus, patologinis), fenotipą (grandiozinis, pažeidžiamas), raišką (atviras, paslėptas) ir struktūrą (kategorija, dimensija, prototipas) (Pincus & Lukowitsky, 2010). Narcizmas atsispindi ir normalios adaptacijos atvejais, ir patologinio asmenybės funkcionavimo atvejais. Remiantis klinicine teorija, normalus narcizmas prisideda prie adaptyvaus asmens funkcionavimo, motyvacijos siekti savo tikslų ar ambicijų, o patologinis narcizmas siejamas su reikšmingais sutrikimais; tad narcizmo vertinimas dvipolėje dimensijoje (nuo normalaus iki patologinio) kelia grėsmę normalų narcizmą supainioti su patologinio narcizmo nebuvimu ir atvirksiškai (Pincus & Lukowitsky, 2010). Pasak Pincus ir Lukowitsky (2010), kliniškai nėra tikslo įvesti skirtį ir tarp atviro bei paslėpto narcizmo, nes narcistiški pacientai praktiškai visada demonstruoja ir paslėptą, ir atvirą didingumą, ir paslėptą bei atvirą pažeidžiamumą. Minėti autoriai rekomenduoja klinikinės teorijos ir psichoterapijos literatūroje kurti kaupiamąją ir labiau integruotą medžiagą apie patologinio narcizmo, suskirstyto į grandiozinį ir pažeidžiamą, konceptualizavimą ir gydymą. Šį konceptualizavimą autoriai rekomenduoja įtraukti į empirinius tyrimus, kuriuose gilinamasi į narcistinę asmenybę net ir neklinikiniam kontekste, ir ypač į tyrimus, kuriuose nagrinėjamos neigiamos NA bruožų pasekmės (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Narcistinis grandioziškumas apibrėžiamas kaip disfunkcija, kuriai būdingas pervertintas, pranašus savo paties įvaizdis, išnaudotojiškas ir ekshibicionistinis elgesys, panirimas į idealizuotas grandiozines fantazijas ir kitos neadaptyvios savigarbos didinimo strategijos, o narcistinis pažeidžiamumas – kaip disfunkcija, kuriai būdingas išsekęs susilpnintas savo paties įvaizdis, išgyvenami pyktis ir priešiškus, gėdos jausmas, savikritiškumas ir suicidiškumas, tarpasmeninis hiperjautrumas ir socialinis atsiribojimas (Pincus & Lukowitsky, 2010). Klinikinė patirtis su narcistiškų bruožų turinčiais pacientais rodo, kad pasipūtęs, grandioziškais bruožais pasižymintis

asmuo viduje slepia drovų, susigėdusį vaiką, o prislėgtas, savikritiškas, pažeidžiamumo bruožų turintis asmuo viduje slepia didingą savo paties įvaizdį (McWilliams, 2014).

Remiantis empiriniais tyrimais, narcistinis pažeidžiamumas dažniausiai interpretuojamas kaip klinikinis narcizmas, o narcistinis grandioziškumas kaip normalus arba subklinikinis narcizmas (Rogoza et al., 2018). Anot Rogoza ir kolegų (2018), tyrimai atskleidžia, kad narcistinis pažeidžiamumas dažnai siejamas su padidintu jautrumu, uždarumu, drovumu, pažeidžiamumu depresijai, nekompetencija, nerimu, gynybiškumu, vengimu, priešiškumu, pasyvia agresija, žema savigarba, prasta savijauta. Remiantis ekspertų vertinimais, centriniai narcistinio pažeidžiamumo bruožai yra neigiamas temperamentas, neurotiškumas, ribiniai asmenybės bruožai, nepasitikėjimas savimi, depresiškumas ir nerimas. Nagrinėjant narcistinį grandioziškumą, pasirodo, jis pasižymi ne tik neigiamomis savybėmis, bet ir teigiamomis. Pasak Rogoza ir kolegų (2018), prie pozityvių savybių priskirtume šių bruožų teigiamas koreliacijas su ryžtingumu, pasitikėjimu savimi, saviveiksmingumu, žavesiu, ekstraversija, aukšta savigarba, gerove. Narcistinio grandioziškumo neigiamas savybes atspindi teigiamos koreliacijos su agresyvumu, antagonizmu, dominavimu, nesutarumu, pranašumu, polinkiu išnaudoti. Prie pagrindinių narcistinio grandioziškumo bruožų ekspertai priskiria atsisakymą gydytis, manipuliatyvumą, pranašumą, ekshibicionizmą, antisocialumą, žemą sutarumą (Rogoza et al., 2018). Grandioziškumas gali reikštis per paslėptą instrumentinę bei emocinę paramą kitiems, lygiagrečiai puoselėjant panieką tam asmeniui, kuriam padedama ir slapta tokią situaciją išgyvenant kaip atspindinčią savo ypatingumą, gerumą ir pranašesnius gebėjimus (Pincus & Lukowitsky, 2010).

Tyrimais išryškėja tendencija, kad vyrai grandiozinio narcizmo bruožų turi daugiau nei moterys (Grijalva et al., 2015). Šis skirtumas tarp moterų ir vyrų grupių būdingas įvairioms amžiaus grupėms, o vertinant pažeidžiamo narcizmo bruožus, skirtumų nerandama (Grijalva et al., 2015). Anot Foster ir kolegų (2003), augdamas ir brėsdamas žmogus gauna vis daugiau galimybių patirti įvairių nesėkmių, o kuo daugiau nesėkmių žmonės savo gyvenime patiria, tuo mažiau jie linkę būti narcistiškais, tad narcizmas pasižymi polinkiu su amžiumi silpnėti.

Manoma, kad klinikinių imčių sudarymas, kai tyrime dalyvauja narcistinį asmenybės sutrikimą turintys asmenys, nėra tinkamas narcistinei patologijai tirti. Anot Miller ir kitų (2017), šie dalyviai įprastai pasižymi didesniu nerimastingumu, depresiškumu, anhedonija, reikšmingai stipriau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais (kurie siejami su motyvacija siekti gydymo), bet ne grandioziškumo bruožais. Kadangi asmenys, su stipriau išreikštais narcistinio grandioziškumo bruožais nėra linkę ieškoti pagalbos, jų daugiau aptinkama būtent ne klinikinėje aplinkoje, o sudarant imtis bendroje populiacijoje (Miller et al., 2017). Tad klinikinėje ir neklinikinėje aplinkoje atlikti tyrimai gali pateikti iš esmės skirtingus rezultatus.

Anot Miller ir kolegų (2017), išreikštų narcistinio pažeidžiamumo bruožų turintys asmenys, neabejotinai patiria daugiau subjektyvios kančios, kuri yra sviri priežastis kreiptis pagalbos, ieškoti kelių gydymo link. Grandioziškumo bruožams tokia kančia gali būti ir nebūdinga, bet jų patologija gali būti vertinama kaip žala, kurią šie asmenys sukelia savo gyvenimui ir kitiems asmenims. Tokie asmenys, bendraudami su aplinkiniais žmonėmis, pradžioje kitiems patinka, tačiau ilgainiui juos imama laikyti vis labiau nepatinkančiais ir nesutariais. Kaip romantiniai partneriai jie labiau linkę į neištikimybę, palaiko žaismingą požiūrį į intymius santykius, savo romantiniams partneriams sukelia daug nerimo (Miller et al., 2017). Taigi, nagrinėjant dvi pagrindines narcizmo dimensijas verta atsižvelgti ne tik į subjektyviai išgyvenamą kančią, bet ir pabrėžti kitiems asmenims sukeltos kančios svarbą.

Siekiant padėti žmonėms mažinti subjektyvios kančios lygį, įveikti sunkumus, siejamus su fizine ir psichine sveikata, kuriant darnius tarpasmeninius santykius, svarbu suprasti, kaip NA bruožai formuojasi raidoje. Anot Thomaes ir kolegų (2009), narcistiniai bruožai raidoje pastebimi ir savistatos klausimynais gali būti vertinami jau nuo 8 metų amžiaus. Kokie psichologiniai, aplinkos ir raidos veiksniai bei procesai gali paaiškinti, kodėl vieni vaikai užauga labiau narcistiški nei kiti? Veiksnių yra ne vienas.

Šiuolaikiniais tyrimais patvirtinamas narcizmo paveldimumas. Remiantis monozygotinių ir dizigotinių dvynių tyrimais, skirtingose kultūrose nustatoma, kad narcizmas yra paveldimas ir siejamas su tų pačių genų, o ne aplinkos, kurioje dvyniai augo, faktorių, įtaka (Vernon et al., 2008; Luo et al., 2014). Tam tikri genai siejami su vienais ar kitais labiau išreikštais narcistiniais bruožais, o vertinant aplinkos įtaką, konstatuojama, kad didžiausią poveikį čia turi būtent skirtingos aplinkos specifiniai veiksniai (Luo et al., 2014). Tuo tarpu ankstesnieji tyrimai pabrėžė būtent aplinkos svarbą narcizmo bruožams.

Nagrinėjant narcizmo raidą, ankstyvieji teoretikai (pvz., Kernberg, Kohut) daug dėmesio skyrė socialinėms patirtims ir netinkamas ankstyvasias interakcijas su tėvais laikė pagrindiniu raktu narcizmui rasti (Thomaes et al., 2009). Anot teoretikų, prie vaiko NA bruožų vystymosi prisideda tėvų per didelis nuolaidžiavimas, vaiko pervertinimas, perdėtas besąlygiškas gyrimas, polinkis rigidiškai sieti vaiko pastangas ir pasiekimus su jo verte, polinkis sakyti vaikui, koks jis „ypatingas“, „nusipelnęs“ ar geresnis už kitus (Thomaes et al., 2009). Vaikai taip įgyja grandiozinį savasties įvaizdį, save išaukština, tampa priklausomi nuo išorinių patvirtinimų. Kita vertus, tėvų šaltumas, didelis spaudimas ir lūkesčiai, paramos trūkumas taip pat gali pastiprinti vaiko NA bruožus, nes siekdamas apsisaugoti nuo atstūmimo ir bevertiškumo, jis susikuria išpūstą narcistinį požiūrį į save (Thomaes et al., 2009).

Dar vienas veiksnys NA raidai gali būti ir pačių tėvų narcistiškumas. Remiantis tyrimais, tėvų narcizmo išreikštumas siejamas su vaikų depresija, nerimu, o NA bruožų turinčių gimdytojų

auklėjimo stiliui būdinga perdėta vaikų apsauga, empatijos trūkumas (Dentale et al., 2015). Tėvų emocinis nepasiekiamumas, nereagavimas, nejautrumas, perdėta vaiko globa, kai vaikui yra ribojamos galimybės mokytis iš savo patirties, yra priskiriamos prie emocinio smurto ir emocinės nepriežiūros (Glaser, 2002). Tad NA bruožais pasižymintys tėvai galimai emociškai smurtauja prieš savo vaikus, net jei tai ir nėra tyčinis ar iš anksto apgalvotas veiksmas.

Ryšys tarp smurto vaikystėje ir NA bruožų ar net narcistinio asmenybės sutrikimo nustatomas tyrimais, tačiau gaunami rezultatai yra prieštaringi. Vienais tyrimais su narcistiniu asmenybės sutrikimu suaugus siejamas vaikystėje patirtas fizinis ir emocinis smurtas ar emocinė nepriežiūra (Lobbestael et al., 2010). Kitais tyrimais reikšmingas ryšys nustatomas tik su patirtu fiziniu, bet ne emociniu smurtu vaikystėje (Cohen et al., 2014). Prieštaringi tyrimų rezultatai gaunami ir atskirai nagrinėjant NVP sąsajas su narcistinio pažeidžiamumo ar grandioziškumo bruožais. Kaip paaikšėjo iš Keene ir Epps (2016) tyrimo, fizinį smurtą vaikystėje patyrę suaugę asmenys, lyginant su tokiais patirčių neturėjusiais, turėjo žymiai ryškesnių narcistinio pažeidžiamumo bruožų, tačiau dėl narcistinio grandioziškumo bruožų grupės tarpusavyje nesiskyrė. Duval ir kitų (2018) tyrime rasta teigiamų ryšių tarp visų rūšių smurto ir nepriežiūros vaikystėje ir paauglių narcistinio pažeidžiamumo bei grandioziškumo bruožų išreikštumo. Puronienės (2021) tyrime gauta, kad vaikystėje patirtas emocinis smurtas tiesiogiai prognozavo tiek narcistinio pažeidžiamumo, tiek grandioziškumo bruožus suaugus. Miller ir kolegų (2017) atlikta apžvalga atskleidžia, kad tyrimais nustatomi ryšiai tarp narcistinio grandioziškumo bruožų ir retrospektyviai vertinamų NVP bei tėvų auklėjimo stiliaus yra dažniau artimi nuliui arba labai maži, kai su narcistinio pažeidžiamumo bruožais gaunami reikšmingi ir teigiami ryšiai. Tokie skirtumai gali būti siejami su narcistinio grandioziškumo kompleksiskumu. Clemens ir kiti (2022) siūlo atskirai atsižvelgti į narcistinio grandioziškumo žavėjimosi savimi bei konkurencingumo aspektus ir vertinti jų sąsajas su NVP. Minėti autoriai pažymi, kad bendras NVP skaičius buvo siejamas su labiau išreikštais konkurencingumo bruožais, o NVP sąsajos su žavėjimosi savimi aspektais abiem lytims nebuvo reikšmingos (Clemens et al., 2022). Taigi tyrimai, vertinantys vaikystės nepalankių patirčių reikšmę narcizmo etiologijai vis dar prieštaringi, ypač nuoseklumo trūksta vertinant narcistinio grandioziškumo bruožus.

Teorinėse paradigmos ir empiriniais tyrimais nagrinėjant narcistinių bruožų etiologiją, neretai dėmesys krypta į gėdos jausmą ir jo sąsajas su narcizmu. Manoma, kad ilgą laiką nagrinėjant narcizmą, gėdai buvo skiriama nepelnytai per mažai dėmesio (Morrison, 1989). Gėda yra emocinis atsakas į asmens suvokimą, kad jis turi trūkumų, į nesėkmę asmeniui siekiant atitikti perfekcionistinius vertingumo reikalavimus, siekiant nerealistinio susiliejo su savo idealu, todėl neišvengiamai apima narcizmą (Morrison, 1989). Anot Morrison (1989), gėdos jausmas yra laikomas narcistinės asmenybės centriniu afektu, kuris apima visą subjektyvų asmens savasties

patyrimą. Apžvelgsime kaip gėda formuojasi asmeniui augant ir bręstant, kaip ji patiriama, kaip siejama su NVP. Vėliau apžvelgsime empirinius tyrimus, kuriuose nagrinėjamos gėdos ir narcizmo sąsajos.

1.3. Gėda asmenybės raidoje

Turbūt retas iš mūsų vaikystėje nebuvo nors kartą sugėdintas. Patarlių apie gėdą netrūksta tautosakoje, gėda būna pasitelkiama ir vaikų auklėjimui. Vaikas gali būti sugėdintas, kad netinkamai elgiasi, yra ne toks ar atrodo ne taip, kaip pageidauja tėvai ar yra priimta visuomenėje. Kartais manoma, kad gėda yra naudinga, nes galimai slopina amoralius veiksmus, skatina žmogų prisiderinti prie vyraujančių moralinių normų individualiu, kultūriniu lygmeniu, tačiau iš tikro teigiamus gėdos aspektus išvelgti nėra lengva (Tangney & Dearing, 2003). Kadangi gėda yra universali emocija, kurią daugiau ar mažiau jaučia kiekvienas iš mūsų, svarbu atkreipti dėmesį į patologinius gėdos aspektus, gėdos įtaką asmenybės raidai, emocijų reguliavimui ir į tai, kaip gėdos raiška siejama su NVP.

Gėda apibrėžiama kaip intensyvi skausminga emocija, susijusi su giliu neigiamu savojo *aš* vertinimu, savasties neatitikimu standartams, įsipareigojimams, taisyklėms ir tikslams, save suvokiant kaip nevykėlį (Lewis, 1995). Ji vadinama moraline emocija, siejama su savimone ir priskiriama prie antrinių emocijų (Lewis, 2003). Nėra įmanoma jausti gėdos, jei neturi galimybės palyginti savo veiksmų su savo įsitikinimais ar standartais (Lewis, 2003).

Gėda yra sunkiai kontroliuojamas išgyvenimas, įprastai nenorimas, skausmingas (Gilbert, 1998). Tai tikriausiai vienas spontaniškiausių mūsų jausmų – veidas per kelias sekundes gali būti išpiltas raudoni, karščiu (Skårderud, 2017). Fenomenologiškai aprašant gėdos būseną, minimas troškimas pasislėpti, prasmegti skradžiai žemės, išgyvenamas stiprus skausmas, pyktis, diskomfortas, visaapimantis tvirtinimas, kad asmuo nėra geras, tinkamas, vertingas, nėra vertas meilės (Lewis, 2003). Gėda pasižymi tokia ypatybe, kad ją patirdamas asmuo tuo pat metu tampa ir gėdos subjektu, ir objektu, t. y. gėdos metu savasis *aš* visiškai susikoncentruoja į save ir dėl to suglumsta, negeba aiškiai mąstyti, kalbėti ir veikti (Lewis, 2003). Tai egocentriška, į save įtraukianti patirtis, jai apėmus žmogui labiau rūpi neigiamų įvykių padariniai sau, o ne rūpestis dėl savo nesėkmės ar prasižengimo pasekmės kitiems asmenims (Tangney & Dearing, 2003). Gėda gali skirtis intensyvumu – nuo siaubingai skausmingos iki labai lengvos, patiriamos nesąmoningai (Elison et al., 2014), o tokiam patyrimui nuolat kartojantis, susiformuoja chroniška gėda (DeYoung, 2015).

Gėdos jausmas pradeda formotis maždaug antraisiais vaiko gyvenimo metais (Schore, 1998). Gėdos išraiška veide anksčiausiai pastebima apie 14-tą vaiko gyvenimo mėnesį ir manoma, kad tai

viena anksčiausių moralinių emocijų žmogaus raidoje (Hill, 2015). Afektų reguliavimo teorijoje gėda užima svarbų vaidmenį. Anot Schore (2016), gebėjimas adaptyviai reguliuoti gėdą laikomas kritiniu veiksmu asmeninėje ir socialinėje raidoje, padeda asmens savigarbos reguliavimo procesui, suteikia savikorekcijos poreikiui reikalingus signalus. Prieraišumo asmens gebėjimas sukelti saikingą gėdos jausmą padeda formuotis subalansuotai vaiko autonominei nervų sistemai. Gėda tokiose situacijose veikia kaip neigiamas neurobiologinis hiposuzadinimas, kuris reikalingas negatyvių afektų tolerancijos vystymuisi, lankstaus perėjimo iš disreguliuojamos emocinės būsenos į reguliuojamą formavimuisi. Negebėjimas reguliuoti gėdos jausmo yra nesaugaus prieraišumo skiriamasis ženklas. Tėvai ar globėjai, negebantys išbūti su savo neigiamomis emocijomis, nesugeba taikyti savo vaikams ir saikingo gėdijimo. Kadangi kūdikis internalizuoja savo prieraišumo asmens pirminę afektų sistemą, vyksta tarpgeneracinis perdavimas ir nesaugus prieraišumas gali keliauti iš kartos į kartą (Schore, 2016). Tai patvirtinama ir empiriniais tyrimais.

Tėvų priežiūros vaikystėje trūkumas yra siejamas su gėdos jausmo raida. Tyrimai rodo, kad saugų prieraišumą turintys asmenys pasižymi reikšmingai mažesniais gėdos įverčiais, o baimingo ir nerimastingo prieraišumo stiliaus – reikšmingai aukštesniais įverčiais (Sedighimornani et al., 2021). Gėda siejama su retrospektyviai vertinamu suvokimu, kad vaikystėje mama nepripažino vaiko neigiamų emocijų (Sedighimornani et al., 2021). Didesnį polinkį į gėdą turi tėvų nepriežiūrą patiriantys (Bennett et al., 2010), disfunkcinėje šeimoje gyvenantys ir tėvų konfliktus namuose patiriantys vaikai (Pulakos, 1996). Ankstyva seksualinio ar fizinio smurto patirtis siejama su suaugusių moterų kūniška gėda (Andrews, 1998). Tyrimai atskleidžia, kad emocinis smurtas turi didesnę įtaką gėdos jausmui suaugus nei fizinio ar seksualinio smurto patirtys (Vizin et al., 2016). Kartotinė kritika, pažeminimas, verbalinis smurtas, nepripažinimas vaikystėje siejamas su daugkartiniu gėdos patyrimu ir vaidina svarbų vaidmenį chroniškos gėdos vystymuisi (Vizin et al., 2016). Dažnas gėdos patyrimas sukelia norą išvengti jos sukeliama skausmo, kaip būdas slopinti protinę veiklą gali būti pasirenkamas alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų vartojimas, savidestrukcinis elgesys (DeYoung, 2015) ar net savižudybė (Tangley & Dearing, 2003). Piktnaudžiavimas alkoholiu kartu su gėdos patyrimu yra svarbūs rizikos veiksniai tarp vaikystėje patirto smurto ir vėlesnės viktimizacijos kartotinio patyrimo (Aakvaag et al., 2019). Taigi, smurto patyrimas ir neigiama atmosfera šeimoje, kurioje suteikiama mažai paramos, pozityvaus grįžtamojo ryšio, gali padidinti riziką intensyvesniam gėdos patyrimui, neadaptyvioms jos įveikos strategijoms bei prisidėti prie didesnės rizikos nukentėti nuo smurto pasikartojimo gyvenime.

Gėda pasižymi polinkiu su amžiumi mažėti. Tokia tendencija grindžiama asmenybės brandos principu, kuris teigia, kad senstant žmonės labiau linkę jausti su savimone siejamas psichologiškai adaptyvias emocijas, tokias kaip kaltė, autentiškas pasididžiavimas savimi ir mažiau linkę išgyventi gėdą (Orth et al., 2010). Tai gali būti susiję ir su gyvenime vykstančiais pokyčiais tarpasmeninių

santykių plotmėje, keičiantis socialiniams vaidmenims (Orth et al., 2010). Tyrimais atsiskleidžia tendencija, kad moterys gėdą išgyvena dažniau nei vyrai (Tangney & Dearing, 2003; Sedighimornani et al., 2021). Vaikystėje mergaitės ir berniukai gėdą išgyvena panašiai, o skirtumai tarp vyrų ir moterų grupių išryškėja vėliau – paauglystėje bei suaugusiame amžiuje (Else–Quest et al. 2012).

Gėda yra laikoma socialinio skausmo forma, į kurią evoliuciškai reaguojama kaip ir į fizinį skausmą – tokiais pačiais gynybos nuo grėsmės mechanizmais, tad grandinė pernelyg dažnai gali baigtis pykčiu ar agresija (Elison et al., 2014; MacDonald & Leary, 2005). Jei pyktis yra stiprybės ir valdžios emocija, tai gėda, priešingai, yra beverčio, paralyžiuoto, neefektyvaus žmogaus emocija (Tangney & Dearing, 2003). Tyrimai rodo, kad polinkį jausti gėdą turintys asmenys yra gana neempatiški, yra labiau linkę į pyktį nei tokio polinkio neturintys bendraamžiai (Tangney & Dearing, 2003). Polinkis gėdai siejamas su neadaptiviu atsaku į pyktį, su pykčio sužadiniu, piktavališkomis, nevaldomomis intencijomis, tikimybe taikyti tiesioginę fizinę, verbalinę ir simbolinę agresiją, netiesioginę agresiją, visų rūšių perkeltą agresiją, į save nukreiptą agresiją ir priešišumą, pykčio užgniaužimą (Tangney & Dearing, 2003; Fjermestad-Noll et al., 2020). Polinkis į gėdą susijęs su įtarumu, susierzinimu, irzlumu, polinkiu dėl neigiamų įvykių kaltinti kitus asmenis (Fjermestad-Noll et al., 2020). Kartais tyrimais gėdos ryšys su pykčiu gaunamas nereikšmingas (Velotti et al., 2017), nėra patvirtinami ryšiai nei su verbaline ar fizine agresija (Velotti et al., 2017; Tangney et al., 1992), tad rezultatai nevienareikšmiški.

Taigi, dauguma empirinių tyrimų liudija patogeninę gėdos prigimtį ir nekelia abejonių dėl gėdos ir pykčio jausmų sąsajų. Tačiau pyktis yra įprasta, universali žmogaus emocija ir neišvengiama mūsų kasdienio gyvenimo dalis. Deja, ilgainiui pyktis imtas laikyti bloga emocija ir tapatinti su agresija (Tangney et al., 1996). Pavyzdžiui, socialinėje psichologinėje literatūroje pykčio, agresijos ir priešiško terminai vartojami kaip sinonimai (Tangney et al., 1996). Tačiau ar pyktis yra tapatus agresijai? Apžvelgsime pykčio sąsajas su agresija, vėliau aptarsime, kokį vaidmenį čia atlieka gėdos jausmas.

1.4. Agresijos ir agresyvumo sampratos, sąsajos su NVP

Nuo pat pirmųjų gyvenimo metų visų kultūrų kūdikiams būdinga aiškiai apibrėžta pykčio išraiška, o gebėjimas patirti ir reikšti pyktį išlieka visą gyvenimą (Tangney et al., 1996). Žmonės labai skirtingai valdo ir reiškia savo pyktį. Ne itin stiprus, sąmoningai valdomas pyktis didina pasitikėjimą savimi, suteikia drąsos ir jėgų ginti savo ir kitų interesus (Bagdonas ir Bliumas, 2019). Stipraus pykčio protrūkiai gali sukelti rimtų rūpesčių net tik pykstančiam asmeniui, bet ir aplinkiniams.

Pyktis apibrėžiamas kaip pagrindinė emocija, nusakoma įtampa ir priešišku, kylančiu dėl kliūčių individui siekiant patenkinti poreikius, įgyvendinti tikslus (Bagdonas ir Bliumas, 2019). Jis gali būti išgyvenamas skirtingu intensyvumu – prasidėti nuo lengvo sudirgimo bei irzlumo jausmo ir pasiekti įniršio reakciją (Ruiz et al., 2001). Pyktis gali būti asmens emocinė būseną arba būdo bruožas (Ruiz et al., 2001). Vieniems žmonėms pyktis yra natūrali gyvenimo dalis, kiti mano, kad jiems nevalia jausti pykčio, dar kiti žmonės pyktį neigia ir daugelis norėtų išvengti į save nukreipto kitų žmonių pykčio (Tangney et al., 1996). Pyktis nėra tapatus agresijai.

Agresija yra priešišku, varžymosi arba pykčio sukeltas elgesys, pasireiškiantis puolimu, fiziniu ar psichiniu smurtu (Bagdonas ir Bliumas, 2019). Mokslinėje literatūroje esama įvairių agresijos apibūdinimų, sampratų ir klasifikacijų. Agresija gali būti skirstoma į reaktyvią ir proaktyvią, tiesioginę, netiesioginę, perkeltinę ir autoagresiją, kai kur išskiriama socialinė agresija, santykių agresija. Reaktyvia agresija laikoma piktas, gynybinis atsakas į grėsmę, frustraciją ar provokaciją, o proaktyvia agresija – tyčinis, apgalvotas prievartinis elgesys, kontroliuojamas išoriniais pastiprinimais ir naudojamas kaip priemonė trokštamam tikslui pasiekti (Connor et al., 2003). Tiesioginė agresija būna nukreipta į pykčio ir neapykantos objektą, perkeltinė agresija – į kitus asmenis (vadinamuosius „atpirkimo ožius“) arba daiktus, o autoagresija – nukreipta į save, pavyzdžiui, savižala, savikalta, savižudybė (Bagdonas ir Bliumas, 2019). Netiesioginė agresija konceptualizuojama kaip socialinė manipuliacija, kuria siekiama psichologiškai ir / arba socialiai pakenkti tam tikram asmeniui (Björkqvist, 2018). Dažnai tai vyksta tą asmenį puolant, pavyzdžiui, jį apkalbant ar juo manipuliuojant, kai, siekiant pabloginti aukos padėtį socialinėje hierarchijoje, yra pasinaudojama socialiniu tinklu (Björkqvist, 2018). Anot Björkqvist (2018), netiesioginės agresijos, socialinės agresijos ir santykių agresijos terminai daugiau ar mažiau nusako tą patį reiškinį.

Bendrasis agresijos modelis teigia, kad agresija kyla iš trijų komponentų proceso: įvesties, kelio ir baigties / rezultato (Reidy et al., 2010). Įvestimi čia laikomas asmuo ar situacija, pavyzdžiui, provokacija, kuria aktyvuojami tam tikri keliai (t. y. kognicijos, afektai, sužadimas). Remiantis asmens vertinimo ir sprendimų priėmimo procesais, šie keliai įvertinami ir asmens reakcija atspindi rezultatą – agresyvų arba neagresyvų atsaką (Reidy et al., 2010). Buss ir Perry (1992) empiriniais tyrimais siūlo agresyvumą, kaip bendrą asmenybės bruožą, vertinti atsižvelgiant į tris sritis: instrumentinę, emocinę ir kognityvinę. Fizinė ir verbalinė agresija, apimanti polinkį fiziškai žaloti kitus asmenis ar juos skaudinti žodžiu, atspindi instrumentinį arba motorinį agresyvaus elgesio komponentą. Pyktis, apimantis fiziologinį sužadimą ir pasirėngimą agresyviai elgesiui, atspindi emocinį ar jausminį komponentą, o kognityvinį agresyvaus elgesio komponentą perteikia priešišku, sudarytas iš blogos valios ir neteisybės jausmų (Buss & Perry, 1992).

Išvardyti agresijos komponentai tarpusavyje yra susiję. Pasak Buss ir Perry (1992), pyktis dažnai yra agresijos preliudija. Žmonės labiau linkę į agresiją, kai yra pikti nei kai nėra pikti, tad

pyktis siejamas su fizine ir verbaline agresija. Pyktis yra ir didelio susijaudinimo būseną, kuri ilgainiui mažėja, o jai išsisklaidžius, tikėtina, randasi kognityvinis blogos valios vertinimas, kyla apmaudas ir galimai įtarumas kitų motyvams, siejamiems su priešišku (Buss & Perry, 1992). Anot Ruiz ir kolegų (2001), priešiškas apimtas asmens neigiamas nuostatas, įsitikinimus, vertinimus, susijusius su kitų asmenų vertingumu, ketinimais ar motyvais, dažnai apima norą kitiems asmenims prevenciškai pakenkti arba pamatyti, kaip jiems yra daroma žala. Priešiški asmenys, palyginus su mažiau priešiška nusietais, demonstruoja daugiau pykčio ir fiziologinių reakcijų tarpasmeninių situacijų metu, ne taip draugiškai elgiasi su šeimos nariais, jų asmeniniai santykiai persmelkti didesne nesantaika ir konfliktais. Šie asmenys yra linkę kitų žmonių veiksmus vertinti kaip agresyviai tyčinius, mažiau draugiškus, jie labiau noriai apdoroja neigiamą informaciją apie kitus asmenis. Priešiški asmenys gali ne tik neadaptiviais būdais reaguoti į savo aplinką, bet ir padidinti tarpasmeninės įtampos intensyvumą, jos trukmę ir dažnumą (Ruiz et al., 2001). Taigi, pyktis yra susijęs su priešišku, o kartu su fizine bei verbaline agresija jie sudaro bendrą agresijos konstrukta, kurį empiriniais tyrimais galima nagrinėti kaip asmenybės bruožą. Nuolatinis asmens polinkis ar bruožas reikšti agresiją apibrėžiamas kaip agresyvumas (Bagdonas ir Bliumas, 2019).

Tyrimai rodo, kad vyrai ir moterys į agresyvumą linkę skirtingai. Metaanalitiniai tyrimai atskleidžia, kad įvairaus amžiaus moterys ir vyrai skirtingose kultūrose pyksta vienodai, tačiau daugelyje kultūrų ir amžiaus grupių vyrai reikšmingai labiau linkę taikyti fizinę agresiją ir šiek tiek daugiau linkę taikyti verbalinę agresiją nei moterys (Archer, 2004). Vertinant vyrų ir moterų polinkį į priešiška, vienais tyrimais nustatoma, kad šiek tiek daugiau priešiško išgyvena vyrai (Buss & Perry, 1992), kitais – moterys (Velotti et al., 2017), o dar kitais skirtumai reikšmingumo lygmens nepasiekia (Archer, 2004). Didesnis vyrų polinkis į fizinę ir verbalinę agresiją gali būti aiškinamas remiantis seksualinės atrankos arba socialinių vaidmenų teorijomis (Archer, 2004). Žmogaus evoliucijoje berniukai buvo auklėjami kaip kovotojai, skatinami konkuruoti; augdami jie išmokdavo, kad norint išlaikyti vyro vaidmenį ir statusą, tinkamesnis yra agresyvus atsakas. Lūkesčiai dėl mergaičių ir moterų socialinio vaidmens buvo labiau siejami su agresyvaus elgesio slopinimu (Archer, 2004). Nagrinėjant agresyvumą kaip žmogaus asmenybės bruožą, svarbu atsižvelgti į tai, kaip šis bruožas formuojasi vaikui augant ir bręstant. Aplinka, kurioje vaikas auga, tėvų elgesys su vaiku, tėvų gebėjimas priimti vaiko pyktį ir nepasitenkinimą, tėvų požiūris į fizines bausmes, verbalinę kritiką ir kiti panašūs veiksniai turi reikšmės vaiko agresyvumo raidai.

Vaikystėje patirtas smurtas ar nepriežiūra daro poveikį vaikų, o vėliau ir suaugusių asmenų agresyvumo raiškai. Pavyzdžiui, emocinį smurtą patiriantys vaikai gali atsiverti nuo kitų tylos siena ir visiškai nerodyti emocijų, kadangi jie yra patyrę / vis dar patiria, kad natūrali emocijų raiška išprovokuoja priešiškas tėvų reakcijas ir dėl jos yra baudžiama (Riggs, 2010). Tyrimai rodo, kad

nuolat slopinant emocijas užkertamas kelias ir vėliau patirti teigiamas emocijas, dėl to vidinis emocinis pasaulis nuskurdinamas, užpildomas apatija, abejingumu, neįvardijama neapykanta (Riggs, 2010). Kitas kraštutinitumas – emocinį smurtą patyrę vaikai, imituodami savo smurtaujančių gimdytojų elgesį, gali labai ekspresyviai – garsiai, destruktiviai, nevaržomai – reikšti neigiamas emocijas (Riggs, 2010).

Tyrimai rodo, kad NVP teigiamai susijusios su fizine ir santykių agresija. Smurtą patyrę berniukai surenka aukštesnius fizinės agresijos įverčius nei smurtą patyrusios mergaitės ar kiti vaikai, kurie smurto nėra patyrę (Cullerton-Sen et al., 2008). Smurtą patyrusios mergaitės pasižymi aukštesniu santykių agresijos lygiu nei berniukai ar kiti vaikai, smurto nepatyrę (Cullerton-Sen et al., 2008). Tyrimais nustatoma, kad vaikystėje patirtas fizinis smurtas yra stipresnis rizikos faktorius vaikų fizinės agresijos raiškai nei emocinis ar seksualinis smurtas ir fizinė nepriežiūra (Cullerton-Sen et al., 2008). Scarpa ir kolegų (2010) tyrimu atskleista, kad, kontroliuojant kitus nepalankius įvykius, sąsajos tarp fizinio smurto vaikystėje ir agresijos suaugus buvo būdingos vyrams, bet ne moterims; neatmetama prielaida, kad moterims reikšmingesni buvo būtent tie kiti įvykiai.

Įvertinti skirtingų nepalankių vaikystės patirčių specifines sąsajas su agresyvumu gali būti sunku, nes dažniausiai tiriama grupė žmonių, kurie savo istorijose yra turėję įvairių rūšių NVP, o ir pati agresija gali būti apibrėžiama įtraukiant delinkventinį, antisocialų elgesį ar elgesio sutrikimus (Lee & Hoaken, 2007). Nepaisant kylančių iššūkių, yra svarbu išsiaiškinti, kaip skirtingos nepalankios patirtys vaikystėje gali būti siejamos su agresyvumu suaugus. Kartu svarbu atrasti ir tyrti specifinius papildomus veiksnius, kurie galėtų tapti reikšmingais kelyje iš NVP į agresyvumą. Šiame ir ankstesniuose poskyriuose buvo apžvelgtos NVP sąsajos su agresyvumu, gėdos jausmu bei narcizmu, aptarti patologiniai NA bruožų aspektai, skausmingos ir sudėtingos gėdos jausmo pasekmės žmogaus psichinei sveikatai, tarpasmeniniams santykiams. Toliau plačiau bus apžvelgtos narcizmo, gėdos, ir agresijos sąsajos.

1.5. Narcizmo, gėdos ir agresijos sąsajos

Teoriškai ir empiriškai nagrinėjant narcizmo temą, dažnai minimas gėdos jausmas, pykčio ir įniršio reakcijos, agresyvumas. Bandant narcistinę agresiją paaiškinti remiantis bendrosios agresijos modeliu, tikėtina, kad įvestis – narcistiniai asmens bruožai ar provokacijos situacija – aktyvuos tokius kelius, kaip priešiški afektai, padidėjęs sužadindimas ir atida, proagresyvos kognicijos, ir visa tai išprovokuos agresyvų atsaką (Reidy et al., 2010). Pasak Baumeister ir kitų (2000), agresija čia yra kaip priemonė apginti savo grandiozinę savastį, palankų požiūrį į save nuo žmogaus, kuris sąmoningai ar nesąmoningai siekia jį sumenkinti. Anksčiau buvo manoma, kad tai gali būti siejama

su žema savigarba, bet anot Baumeister ir kolegų (2000), narcistinių asmenų smurtą labiausiai išprovokuoja grėsmė jų egotizmui.

Nagrinėjant narcizmo sąsajas su agresija, tyrimais gaunami šiek tiek prieštaringi rezultatai. Vienais tyrimais nustatoma, kad atviras narcizmas teigiamai susijęs su proaktyvia ir reaktyvia agresija, o paslėptas narcizmas susijęs tik su reaktyvia agresija (Fossati et al., 2010). Kitais tyrimais atskleista, kad reaktyvią, ir proaktyvią agresiją teigiamai prognozuoja ir narcistinis grandioziškumas, ir pažeidžiamumas (Lobbestael et al., 2014). Vieni tyrimai rodo, kad labiau narcistiški asmenys mažiau linkę į priešišumą (Jones & Neria, 2015), o kiti – kad jų polinkis į priešišumą yra didžiausias, lyginant su kitais agresyvumo komponentais (Keene & Epps, 2016). Vienais tyrimais narcistinio grandioziškumo bruožų išreikštumas siejamas tik su didesniu polinkiu į verbalinę agresiją (Bryce et al., 2021), kitais tokios sąsajos nėra reikšmingos (Keene & Epps, 2016; Schoenleber et al. 2011). Prieštarų mažiau nagrinėjant narcistinį pažeidžiamumą. Daugeliu tyrimų nustatoma, kad didesnė šių bruožų raiška siejama su didesniu polinkiu į pyktį, priešišumą, fizinę bei verbalinę agresiją (Keene & Epps, 2016; Bryce et al., 2021; Krizan & Johar, 2015).

Anksčiau buvo manoma, kad narcistinis įniršis kyla tiesiogiai puolant asmens narcistinį statusą ar kompetencijos jausmą ir būtent narcistinio grandioziškumo sąsajos su agresyvumu pagrindžia narcistinio įniršio teoriją (Krizan & Johar, 2015). Anot Krizan ir Johar (2015), tokia vertinimo perspektyva yra klaidinga ir neproduktyvi. Autoriai pateikė svarių įrodymų, kad būtent narcistinis pažeidžiamumas, bet ne grandioziškumas yra galingas pykčio, priešiškumo ir agresyvaus elgesio varovas, kurį skatina įtarumas, prislėgtumas ir pikta ruminacija. Nepasitikėjimas kitais ir pikta ruminacija aptariamame tyrime buvo pagrindiniai veiksniai, lemiantys pažeidžiamo narcizmo reaktyvią ir perkeltą agresiją provokacijos situacijoje. Pažeidžiamas narcizmas taip pat numatė daugiau pykčio internalizavimo ir eksternalizavimo, prastesnę pykčio kontrolę (Krizan & Johar, 2015). Taigi, siekiant empiriškai nagrinėti narcizmo sąsajas su agresyvumu, reikėtų vertinti ne bendrus NA bruožus, bet atskirai tyrti, kuri iš dviejų narcizmo dimensijų – pažeidžiamumo ar grandioziškumo – yra labiau siejama su įniršiu, pykčiu ar agresyviu atsaku.

NA bruožai, polinkis į gėdą ir agresyvumą tarpusavyje yra susiję. Daugelis agresijos atvejų būtų aiškiau suprantami juos nagrinėjant kaip reakciją į gėdą (Elison et al., 2014). Anot Fjermestad-Noll ir kolegų (2020), gėda dažnai siejama su bejėgiškumu, silpnumu, kontrolės praradimo jausmais, tad visagalybės pojūtis ir įniršis gali būti veiksminga psichologinė apsauga nuo gėdos. Remiantis psichoanalitine teorija, gėda turi specifinį priežastinį ryšį su pykčiu arba įniršiu ir su narcistiniu pažeidžiamumu – narcistinis įniršis atspindi bandymą atsikratyti slegiančios gėdos (Morrison, 1989). Toks įniršio atsakas sukuria galios ir aktyvumo iliuziją, ir taip pasyvumo ir bejėgiškumo jausmai, kurie patys iš savęs sukelia gėdą, tarsi paverčiami į veiksmą (Morrison, 1989). Tai patvirtinama ir empiriniais tyrimais. Atskleista, kad narcistinis pažeidžiamumas yra

stipresnis ne tik agresyvumo, bet ir gėdos jausmo indikatorius (Krizan & Johar, 2015). Labiau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais pasižymintys asmenys, pažymi jaučią stiprų ir nuolatinį gėdos jausmą, tuo tarpu asmenys, kurie pripažįsta turintys labiau išreikštą narcistinio grandioziškumo bruožų, išsako jaučią mažiau gėdos (Fjermestad-Noll et al., 2020; Théberge & Gamache, 2022), arba sąsajos su gėdos jausmu būna visai nereikšmingos (Keene & Epps, 2016).

Taigi, nagrinėjant narcizmo, gėdos ir agresyvumo tarpusavio sąsajas, rezultatai nevienareikšmiški. Prieštarų kyla analizuojant grandiozinio narcizmo ryšius su gėda, atskirais agresijos komponentais, trūksta tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjami narcizmo ir gėdos vaidmenys kelyje iš NVP į agresyvumą suaugus.

1.6. Gėdos ir narcizmo kaip mediatorių vaidmuo kelyje link polinkio į agresiją

Pavyko rasti tik keletą tyrimų, kuriuose būtų vertinami gėdos ir narcizmo vaidmenys sąsajose tarp NVP ir agresijos suaugus. Trumpai apžvelgsime juos.

Tyrimai atskleidžia, kad gėda medijuoja ryšį tarp fizinio smurto vaikystėje ir vaikų pykčio raiškos, tačiau ne tarp fizinės nepriežiūros patyrimo ir pykčio (Bennett et al., 2005). Gėda medijuoja ryšį tarp moterų vaikystėje patirtos seksualinės prievartos ir jų verbalinės agresijos su intymiais partneriais (Kim et al., 2009). Fjermestad-Noll ir kolegų (2020) tyrime narcistinių asmenybės sutrikimą turintys dalyviai pasižymėjo aukštesniais gėdos, agresijos (fizinės, verbalinės, pykčio ir priešiško) ir perfekcionizmo įverčiais; gėda buvo mediatorius, mažinantis perfekcionistinių savybių turinčių asmenų agresijos lygį. Tyrimais patvirtinamas ir gėdos, kaip dalinio mediatoriaus tarp NVP ir pažeidžiamo narcizmo, vaidmuo (Van Buren & Meehan, 2015). Galima daryti išvadą, kad polinkis jausti gėdą yra mechanizmas, didinantis pažeidžiamo narcizmo riziką asmenims, retrospektyviai turėjusiems nepalankių patirčių vaikystėje, tačiau negalima atmesti prielaidos, kad ši ryšį lemti gali ir kiti emociniai, su smurto patyrimu ir / ar pažeidžiamu narcizmu susiję rizikos veiksniai (Van Buren & Meehan, 2015). Tarp reikšmingų veiksnių gali būti ir tyrimo dalyvio lytis. Pavyzdžiui, Thomaes ir kitų (2011) tyrimas parodė, kad narcistiniai asmenybės bruožai didina ryšį tarp gėdos jausmo ir agresijos berniukams, bet ne mergaitėms. Buvo atskleista, kad narcistiški berniukai, bet ne narcistiškos mergaitės, buvo piktesni už mažiau narcistiškus savo bendraamžius (Thomaes et al., 2011). Kad narcizmas yra svarbus agresijos pranašas, ypač tiriant gėdą, atsiskleidžia ir tiriant paauglius. Nustatyta, kad narcistinių asmenybės bruožų turintys paaugliai agresyvesni už kitus savo bendraamžius, bet tik po to, kai būna sugėdinti, o narcizmo ir aukštos savigarbos kombinacija sukelia ypač didelę agresiją (Thomaes et al., 2008).

Trūksta empirinių tyrimų, kuriuose būtų atskleistas ryšys tarp suaugusių asmenų NVP ir agresijos raiškos, nagrinėjant, kaip ši ryšį kartu veikia gėdos patyrimas ir NA bruožai. Pavyko rasti

tik vieną tyrimą, kuriame gėda ir narcizmas nagrinėjami kaip lygiagretūs mediatoriai tarp suaugusių asmenų vaikystėje patirto fizinio smurto ir polinkio į agresiją suaugus. Keene ir Epps (2016) tyrime atskleista, kad nepriklausomai nuo tyrimo dalyvių lyties, gėda ir narcistinis pažeidžiamumas iš dalies medijavo ryšį tarp fizinio smurto vaikystėje ir pykčio bei priešiško suaugus, o narcistinis pažeidžiamumas iš dalies medijavo ryšį tarp fizinio smurto vaikystėje ir fizinės agresijos suaugus. Atkreiptinas dėmesys, kad gėda nemedijavo ryšio tarp fizinio smurto ir fizinės agresijos; reikšmingumo lygmens neperžengė ir abiejų mediatorių vaidmuo kelyje iš fizinio smurto vaikystėje link verbalinės agresijos suaugus. Anot Keene ir Epps (2016), jei šio tyrimo rezultatus replikuotų kiti tyrimai, psichikos sveikatos specialistai, dirbantys su agresyviais individais, galėtų pasitelkti šias žinias ir taikyti gydymo metodus, nukreiptus į gėdos įveikos strategijas, narcistinį pažeidžiamumą. Tačiau tokių tyrimų vis dar trūksta. Be to, remiantis aukščiau šiame darbe apžvelgtomis reikšmingomis sąsajomis tarp gėdos ir narcizmo, keliama prielaida apie poreikį mediaciniais modeliais įvertinti ir mediatorių tarpusavio sąsajas, jų reikšmę ryšiui tarp NVP ir agresyvumo suaugus. Žinias papildytų ir specifiniai pažeidžiamo ir grandiozinio narcizmo vaidmenys šiame kelyje. Deja, panašaus tipo mokslinių tyrimų šia tema rasti nepavyko.

1.7. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Apžvelgta teorinė ir empirinė mokslinė literatūra atskleidžia, kad smurto vaikystėje patyrimas yra rizikos veiksnys vėliau suaugus turėti labiau išreikštą NA bruožų (ar net narcistinį asmenybės sutrikimą), išgyventi daugiau gėdos jausmo, o tai jau savaime yra rizikos veiksniai daugeliui vidinių ir tarpasmeninių sunkumų, prie kurių galima būtų priskirti ir neadaptyvų pykčio reiškimą ir agresyvų elgesį. Polinkis agresyviai elgtis nepalankių patirčių vaikystėje turėjusiam asmeniui gali sukelti sunkumų kurti darnius, pagarbius ir palaikančius tarpasmeninius ar romantinius santykius, o vėliau, pačiam tapus motina ar tėvu, gali neigiamai paveikti tokioje šeimoje augantį vaiką. Tokiu būdu neigiamų patirčių ratas gali sukurtis ir sukurtis, persiduoti iš kartos į kartą. Klinikinėje praktikoje, siekiant nutraukti tokį ratą arba užkirsti kelią jo susidarymui, yra svarbu gilintis į veiksnius, atliekančius mediatorių vaidmenį tarp vaikystės nepalankių patirčių ir pykčio, priešiško ir fizinės bei verbalinės agresijos.

Šio darbo tikslas – užpildyti mokslinių žinių spragas ir prisidėti prie empirinių tyrimų plėtros aiškinantis, kokius vaidmenis suaugusio asmens gėdos jausmas ir NA bruožai (bendrai ir atskirai tiriant pažeidžiamumo ir grandioziškumo dimensijas) atlieka ryšiui tarp retrospektyviai vertinamų NVP ir agresijos raiškos suaugus. Tokio pobūdžio tyrimas, autorės žiniomis, Lietuvoje atliekamas pirmą kartą.

Taigi, tyrimo tikslas – įvertinti nepalankių vaikystės patirčių, narcistinių asmenybės bruožų, gėdos ir agresijos sąsajas suaugus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos raišką tarp suaugusių tyrimo dalyvių;
2. Įvertinti NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos sąsajas tarp suaugusių tyrimo dalyvių;
3. Įvertinti gėdos ir NA bruožų, kaip mediatorių, vaidmenį tarp NVP ir polinkio į agresiją tarp suaugusių tyrimo dalyvių.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 224 asmenys, 164 moterys (73,2 proc.) ir 60 (26,8 proc.) vyrų. Dalyvių amžius buvo nuo 18 iki 74 metų amžiaus ($M = 40,84$ (vidurkis), $SD = 11,93$ (standartinis nuokrypis)). 179 (79,9 proc.) tyrimo dalyviai turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, 16 (7,1 proc.) – vidurinį, 12 (5,4 proc.) – aukštąjį neuniversitetinį. Likusių dalyvių ($n = 17$) išsilavinimas – nebaigtas aukštasis, aukštesnysis, profesinis. 116 (51,8 proc.) tyrimo dalyvių gyvena susituokę, 23 (10,3 proc.) – su partneriu / -e, 53 (23,7 proc.) yra nevedę / netekėjusios, 19 (12,9 proc.) dalyvių pažymėjo, kad yra išsiskykę, 3 (1,3 proc.) – našlys / našlė. 152 (67,9 proc.) tyrimo dalyviai yra dirbantys asmenys, 30 (13,4 proc.) – ir dirba, ir mokosi, 24 (10,7 proc.) tik mokosi; likę tyrimo dalyviai ($n = 18$) nedirba, šiuo metu yra vaiko priežiūros atostogose arba gauna pensiją. Dauguma tyrimo dalyvių ($n = 180$, 80,4 proc.) gyvena didmiesčiuose, po 22 (9,8 proc.) dalyvius gyvena mažesniame už didmiestį mieste / miestelyje arba kaime. 166 (74,1 proc.) tyrimo dalyviai vaikystėje augo su abiem tėvais, 38 (17 proc.) – išsiskyrusioje šeimoje; 15 (6,7 proc.) pažymėjo, kad gyveno su mama, o likę ($n = 5$) – su mama ir patėviu arba kitais artimaisiais. Detali tyrimo dalyvių demografinių duomenų statistika pateikta 1 priede.

Dalyvių atrankai buvo taikyta netikimybinė patogioji atranka ir sniego gniūžtės metodas. Tyrimo dalyvių imtis yra bendrosios populiacijos, ji nėra reprezentatyvi, neatspindi visos Lietuvos populiacijos, neapima visų amžiaus, socioekonominio statuso, išsilavinimo grupių. Į tyrimą buvo įtraukti visi internetinę apklausą užpildžiusių asmenų duomenys.

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografiniai ir kiti tyrimo klausimai. Tyrimo dalyviams buvo užduoti demografiniai klausimai apie asmens lytį, amžių, išsilavinimą, šeimyninę padėtį, darbinę veiklą, dabartinę gyvenamąją vietą ir šeimyninę sudėtį augant iki pilnametystės. Klausimai pateikti 2 priede.

Vaikystės patirčių klausimynas (VPK-S). Šis klausimynas Lietuvoje buvo adaptuotas Gervinskaitės-Paulaitienės ir Barkauskienės iš Nepalankių vaikystės patirčių klausimyno (angl. *Adverse Childhood Experiences Questionnaire*) ir ACE balo skaičiuotuvo (angl. *The ACE Score Calculator*) (Barkauskienė ir kt., 2018). Klausimynas yra skirtas suaugusiems asmenims, juo vertinamas skirtingo smurto ir nepriežiūros patyrimas vaikystės laikotarpiu. Jį sudaro 10 klausimų apie patirtą 5 rūšių smurtą ar nepriežiūrą (kiekvienai rūšiai skirti 2 klausimai): apie *emocinį smurtą*, *emocinį apleistumą*, *fizinį smurtą*, *fizinį apleistumą*, *seksualinį smurtą*. Pavyzdžiui, vertinant emocinę nepriežiūrą klausiama „Kai jūs augote, ar jūs dažnai ar labai dažnai jautėtės, kad niekas

jūsų šeimoje jūsų nemylėjo ar nelaikė svarbiu?“, vertinant fizinį smurtą – „Kai jūs augote, ar vienas iš jūsų tėvų ar kitas suaugęs jūsų šeimoje jus stumdė, sugriebdavo, trenkdavo jums ar mėtė į jus daiktus?“. Aštuonis teiginius tyrimo dalyviai turėjo įvertinti 5 balų Likerto skalėje nuo 1 („niekada“ arba „visiška netiesa“) iki 5 („labai dažnai“ arba „labai dažnai tiesa“), du teiginius apie seksualinį smurtą įvertinti tik „taip“ arba „ne“. Bendri poskalių įverčiai vienam asmeniui svyruoja nuo 2 iki 10 balų. Bendras visos VPK-S skalės įvertis vienam asmeniui gali svyruoti nuo 10 iki 82 balų. Didesni balai reiškia, kad asmuo patyrė daugiau įvairaus smurto ir / arba dažniau tokios patirtys vaikystės laikotarpiu atsikartojo. Šiam tyrimui naudoti lietuvišką klausimyno versiją suaugusiems asmenims leidimą suteikė VU Raidos psichopatologijos centras.

Barkauskienės ir kitų (2018) tyrime įvertintas klausimyno Kuder-Richardson-20 = 0,75. Šio tyrimo metu gautas viso klausimyno Cronbacho α = 0,81. Klausimyno poskalių Cronbacho α : *emocinio smurto* – 0,81, *fizinio smurto* – 0,74, *seksualinio smurto* – 0,69, *emocinės nepriežiūros* – 0,79, *fizinės nepriežiūros* – 0,45. Klausimynas pasižymi tinkamu tyrimams vidiniu suderinamumu, atsargiai derėtų vertinti tik fizinės nepriežiūros poskalę (Pakalniškienė, 2012). Buvo atlikta pagrindinių komponentių faktorių analizė su *Varimax* sukiniu. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorių analizei: KMO = 0,75, Bartletto sferiškumo testo $p < 0,001$. 5 faktorių klausimyno struktūra paaiškina 82,95 proc. duomenų sklaidos. Faktorių svoriai kiekviename faktoriuje svyruoja nuo 0,64 iki 0,96.

Gėdos patyrimo skalė (GPS) (angl. *Experience of Shame Scale – ESS*; Andrews & Hunter, 1997). Autorių leidimą versti šią skalę į lietuvių kalbą ir naudoti tyrimų tikslais gavo Jurgaitienė ir Čekuolienė (Jurgaitienė, 2021). Skalę sudaro 25 teiginiai, kurie skirstomi į 3 poskales: *charakterologinę* (12 teiginių), *elgsenos* (9 teiginiai) ir *kūnišką* (4 teiginiai) gėdą. *Charakterologinė gėda* vertinama kaip gėda dėl asmeninių įpročių, elgsio su kitais būdų, dėl to, koks yra žmogus ir dėl asmeninių gebėjimų. *Elgsenos gėda* vertinama kaip gėda padarius ką nors ne taip, pasakius ką nors kvaila ir gėda dėl nesėkmės konkurencinėje situacijoje. *Kūniška gėda* apima gėdą dėl savo kūno ar kurios nors jo dalies. Šioms aštuonioms išvardytoms sritims skalėje yra skiriama po 3 teiginius, kurie vertina: patyrimo komponentą tiesioginiu klausimu apie gėdos patyrimą (pvz., „Ar susigėstate padaręs / -iusi ką nors ne taip?“); kognityvinį komponentą klausiant apie rūpestį dėl kitų žmonių nuomonės (pvz., „Ar esate nerimavęs / -usi dėl to, ką kiti žmonės apie jus mano, kai padarote ką nors ne taip?“); elgsenos komponentą klausiant apie slėpimą ir dangstymą (pvz., „Ar esate bandęs / -žiusi slėpti ar dangstyti dalykus, kuriuos gėdyjotės padaręs / -iusi?“). *Kūniškos gėdos* poskalei yra skirtas vienas papildomas teiginys, vertinantis vengimą žiūrėti į save veidrodyje („Ar vengėte žiūrėti į save veidrodyje?“) (Andrews et al., 2002). Kiekvienas skalės teiginys yra vertinamas Likerto skale nuo 1 („visai ne“) iki 4 („labai stipriai“), atsižvelgiant į tai, kaip asmuo jautėsi per pastaruosius praėjusius metus. Visos skalės bendras įvertis vienam tyrimo dalyviui

svyruoja nuo 25 iki 100 balų. GPS vidinis suderinamumas Andrews ir kitų (2002) tyrime: Cronbach $\alpha = 0,92$, poskalių nuo 0,86 iki 0,90. GPS skalė pasižymi konstrukto validumu, yra įrodymų, kad skalė pasižymi ir diskriminantiniu validumu (Andrews et al., 2002).

GPS lietuviška versija Jurgaitienės (2021) tyrime pasižymėjo aukštu vidiniu suderinamumu: skalės Cronbach $\alpha = 0,96$, poskalių Cronbach α nuo 0,93 iki 0,94. Šiame tyrime bendros skalės Cronbach $\alpha = 0,96$, *charakterologinės gėdos* – 0,93, *elgsenos gėdos* – 0,92, *kūniškos gėdos* – 0,88. Buvo atlikta pagrindinių komponentų faktorių analizė su *Varimax* sukiniu. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorių analizei: KMO = 0,93, Bartletto sferiškumo testo $p < 0,001$. Teiginiai sudaro 3 faktorius ir paaiškina 63,09 proc. duomenų sklaidos. Kintamųjų faktorių svoriai kiekviename faktoriuje svyruoja nuo 0,42 iki 0,87, detali informacija pateikta 3 priede. Taigi, skalės konstrukto struktūra tyrimo duomenims yra tinkama. Šiame tyrime bus nagrinėjamas tik bendras gėdos patyrimo įvertis.

Patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji forma (B-PNI) (angl. *Brief-Pathological Narcissism Inventory* (B-PNI); Schoenleber et al., 2015). Klausimyno lietuvišką versiją parengė Puronienė ir Čekuolienė (VU Rados psichopatologijos centras). Klausimyną sudaro 28 teiginiai, skirti įvertinti patologinio narcizmo išreikštumo lygį. Teiginiai po 4 suskirstyti į 7 poskales, o pastarosios grupėmis po 3 arba 4 grupuojamos į dvi pagrindines patologinio narcizmo dimensijas: grandioziškumą ir pažeidžiamumą. *Narcistinio grandioziškumo* skalę sudaro trys poskalės: *išnaudojimo polinkis* (pvz. „Man lengva manipuliuoti žmonėmis“), *savęs iškelimas aukojantis* (pvz. „Aukodamasi(s) bandau parodyti, koks aš geras žmogus“), *didybės fantazijos* (pvz. „Dažnai fantazuuju, kad atlieku didvyriškus žygdarbius“). *Narcistinio pažeidžiamumo* skalę sudaro 4 poskalės: *priklausoma savivertė* (pvz. „Kai kiti manęs nepastebi, pradedu prastai apie save galvoti“), *savęs slėpimas* (pvz. „Dažnai slepiu savo poreikius nuo kitų, nes bijau, kad jiems pasirodysiu įkyrus / -i ir priklausoma(s)“), *nuvertinimas* (pvz. „Kartais vengiu žmonių, nes nerimauju, kad jie mane nuvils“), *nepripažinimo įniršis* (pvz. „Mane suerzina žmonės, kurie nesidomi tuo, ką sakau ar darau“). Klausimyno teiginius prašoma įvertinti šešių balų Likerto skalėje nuo 0 („Man visai netinka“) iki 5 („Labai man tinka“), skaičiuojami skalių ir poskalių vidurkiai.

Originalus B-PNI klausimynas pasižymi aukštu vidiniu suderinamumu (*narcistinio grandioziškumo* skalės Cronbacho $\alpha = 0,83$ arba 0,86, *narcistinio pažeidžiamumo* skalės Cronbacho $\alpha = 0,93$, poskalių Cronbacho α svyruoja nuo 0,71 iki 0,88), konstrukto ir kriterinis validumai yra tinkami (Schoenleber et al., 2015). Lietuviška klausimyno versija Puronienės (2021) tyrime pasižymėjo aukštu vidiniu suderinamumu (bendro klausimyno Cronbacho $\alpha = 0,9$, *narcistinio grandioziškumo* skalės – 0,77, *narcistinio pažeidžiamumo* skalės – 0,90, poskalių Cronbacho α svyruoja nuo 0,67 iki 0,84). Buvo atlikta patvirtinamoji faktorių analizė, kuri parodė, kad

lietuviškos klausimyno versijos faktorių struktūra yra tinkama ($\chi^2(df = 298, N = 508) = 534,4, p < 0,001$; CFI = 0,95; TLI = 0,94; RMSEA = 0,040) (Purionienė, 2021).

Leidimą naudoti B-PNI klausimyną šiame darbe suteikė VU Raidos psichopatologijos centras. Šiame tyrime klausimynas pasižymi geru vidiniu suderinamumu: bendro klausimyno Cronbacho $\alpha = 0,91$, *narcistinio pažeidžiamumo skalės* – 0,91 (*priklausoma savivertė* – 0,79, *savęs slėpimas* – 0,71, *nuvertinimas* – 0,77, *nepripažinimo įniršis* – 0,78), *narcistinio grandioziškumo skalės* – 0,81 (*išnaudojimo polinkis* – 0,77, *savęs iškėlimas aukojantis* – 0,69, *didybės fantazijos* – 0,83). Klausimyno ir skalių tarpusavio koreliacijos nuo $r = 0,60$ iki 0,91 (4 priedas, 2 lentelė). Buvo atlikta pagrindinių komponentių faktorių analizė su *Varimax* sukiniu. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorių analizei: KMO = 0,90, Bartletto sferiškumo testo $p < 0,001$. Teiginiai sudaro 7 faktorius ir paaiškina 64,63 proc. duomenų sklaidos. Kintamųjų faktorių svoriai kiekviename faktoriuje svyruoja nuo 0,41 iki 0,83 (4 priedas, 1 lentelė). Klausimyno konstrukto struktūra tyrimo duomenims yra tinkama. Šiame tyrime bus nagrinėjamos tik pagrindinės B-PNI dimensijos – narcistinis grandioziškumas ir narcistinis pažeidžiamumas.

Agresijos klausimynas (AK) (angl. *Aggression Questionnaire* (AQ); Buss & Perry, 1992). Klausimyno lietuvišką versiją parengė Čėsnienė (dabar Laurinaitytė) ir Bandzevičienė (Čėsnienė ir Bandzevičienė, 2009). Leidimas klausimyną naudoti šiame tyrime buvo gautas iš prof. dr. I. Laurinaitytės. Klausimyną sudaro 29 teiginiai, kurie skirti įvertinti asmenybės bruožą – agresyvumą. Teiginiai suskirstyti į 4 poskales: *fizinę agresiją* (9 teiginiai, pvz. „Jeigu tam, kad apginčiau savo teises, reikės panaudoti jėgą, aš tai padarysiu“), *verbalinę agresiją* (5 teiginiai, pvz., „Kai žmonės nesutinka su mano nuomone, aš negaliu susilaikyti nuo ginčo“), *pyktį* (7 teiginiai, pvz., „Kartais aš pratrūkstau pykčiu be jokios rimtos priežasties“) ir *priešiškumą* (8 teiginiai, pvz., „Jei žmonės ypač maloniai elgiasi su manimi, man kyla klausimas, ko jiems reikia“). Klausimyno teiginius prašoma įvertinti penkių balų Likerto skalėje nuo 1 („Man visiškai netinka“) iki 5 („Man labai tinka“), atsižvelgiant į tai, kaip gerai teiginys apibūdina tyrimo dalyvį. 9-tas („Aš esu ramus žmogus“) ir 16-tas („Aš nežinau jokios rimtos priežasties, leidžiančios trenkti žmogui“) klausimyno teiginiai yra skaičiuojami atvirkštine tvarka. Bendras klausimyno įvertis vienam tyrimo dalyviui svyruoja nuo 29 iki 145 balų, didesnis balas rodo didesnę polinkį į agresyvumą.

Originalios klausimyno versijos vidinis suderinamumas Cronbach $\alpha = 0,89$, poskalių Cronbach α svyruoja nuo 0,72 iki 0,85, patvirtinančioji faktorių analizė parodė, kad faktorių struktūra yra tinkama (Buss & Perry, 1992). Lietuviškos AK versijos vidinis suderinamumas Ustinavičiūtės (2012) tyrime Cronbach $\alpha = 0,92$ (poskalių nuo 0,69 iki 0,79), poskalių Spearman koreliacijos koeficientai svyravo nuo 0,55 iki 0,70 (visų $p < 0,01$).

Siekiant geresnio klausimyno skalių homogeniškumo, kai kurie autoriai rekomenduoja atsisakyti dviejų atvirkštine tvarka skaičiuojamų teiginių – 9-to ir 16-to (Bryant & Smith, 2001;

Gerevich et al., 2007; Ustinavičiūtė, 2012). Atsižvelgiant į minėtų autorių rekomendacijas ir tai, kad šiame tyrime 16-to teiginio įvertis reikšmingai nekoreliavo su bendru klausimyno įverčiu, o su kitais fizinės agresijos poskalės įverčiais koreliacijos buvo silpnos arba nereikšmingos (5 priedas, 1 lentelė), abu atvirkštine tvarka skaičiuojami teiginiai iš klausimyno buvo pašalinti. Pakoreguotas klausimynas pasižymėjo geru vidiniu suderinamumu (bendro klausimyno Cronbach $\alpha = 0,89$, fizinės agresijos – 0,81, verbalinės agresijos – 0,70, pykčio – 0,79, priešiško – 0,75), klausimyno ir poskalių koreliacijos koeficientai svyravo nuo $r_s = 0,36$ iki $r_s = 0,84$ (5 priedas, 2 lentelė). Buvo atlikta pagrindinių komponentų faktorių analizė su *Varimax* sukiniu. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorių analizei: KMO = 0,87, Bartletto sferiškumo testo $p < 0,001$. Teiginiai sudaro 4 faktorius ir paaiškina 49,55 proc. duomenų sklaidos. Kintamųjų faktorių svoriai kiekviename faktoriuje svyruoja nuo 0,41 iki 0,83 (5 priedas, 3 lentelė). Pagal originalią klausimyno versiją teiginiai gerai paaiškina priešiško faktorių, kiti trys faktoriai turi po vieną teiginį, kurį geriau paaiškina kitas (ne priešiško) faktorius, tačiau atsižvelgiant į visus kitus klausimyno validumo rodiklius, laikysime, kad klausimyno konstrukto struktūra tyrimo duomenims yra pakankama ir tinkama.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimui pasirinkta strategija – koreliacinis tyrimas. Pirmiausia buvo pasirūpinta leidimais ir tyrimo instrumentais. Naudojantis *Google forma*, buvo sukurta anoniminė internetinė apklausos forma, kuri buvo pateikta šio tyrimo autorės socialinio tinklo *Facebook* asmeninėje paskyroje. Formą sudarė 6 skiltys: informuotas sutikimas (6 priedas); demografiniai tyrimo klausimai; Patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija; Vaikystės patirčių klausimynas; Gėdos patyrimo skalė; Agresijos klausimynas. Apklausa sudarė 99 teiginiai / klausimai, vidutinė apklausos pildymo trukmė buvo 15–20 min. Apklausoje dalyviams buvo pateikiama informacija ir nuorodos, kur, poreikiui esant, jie galėtų aptarti tyrimo metu iškilusius klausimus, emocijas, mintis, kreiptis pagalbos ar palaikymo (7 priedas).

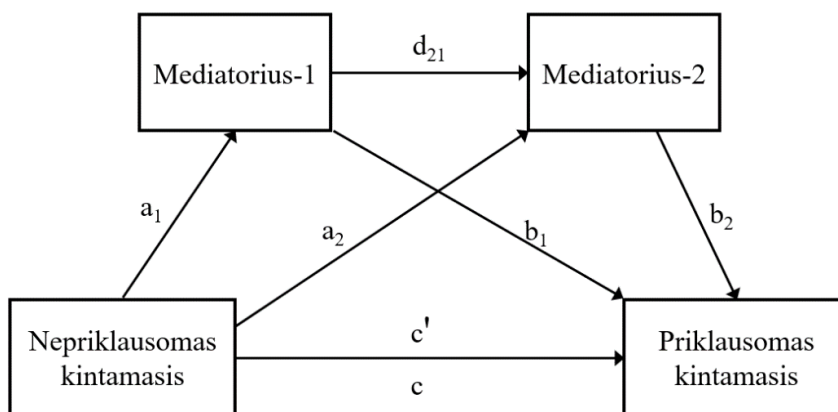
Duomenų rinkimas vyko 2023 m. sausio–vasario mėnesiais, tyrime dalyvauti buvo kviečiami suaugę asmenys. Visi tyrimo dalyviai atsakė į visus apklausos teiginius, tad visi atsakymai buvo įtraukti į duomenų analizę.

2.4. Duomenų analizės metodai

Tyrimo rezultatams apdoroti buvo naudoti kiekybiniai duomenų analizės metodai. Atsižvelgiant į nurodytas rekomendacijas įverčių skaičiavimui, apklausos duomenys buvo parengti

statistinei analizei su *IBM SPSS Statistics 21* programa. Ja buvo skaičiuojama aprašomoji statistika (dažniai, vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), skalės patikimumas vidinio suderintumo būdu (Cronbach α), tiriamoji pagrindinių komponentų faktorinė analizė su *Varimax* sukiniu, tyrimo duomenų išskirčių analizė (išskirčių nebuvo rasta). Vertinant klausimynų patikimumą vidinio suderinamumo metodu, laikoma, kad klausimynas tinkamas tyrimams, jei Cronbach $\alpha > 0,60$, ir pasižymi aukštu vidiniu suderinamumu, jei Cronbach $\alpha > 0,70$ (Pakalniškienė, 2012). Laikoma, kad duomenys tinka tiriamajai faktorių analizei, jei KMO $\geq 0,60$, pageidaujama, kad faktorių svoriai būtų $> 0,40$ (Pakalniškienė, 2012). Klausimynų, skalių, poskalių įverčių normalaus pasiskirstymo tikrinimui buvo taikomi Kolmogorov–Smirnov testai, vertinami asimetriškumo ir eksceso koeficientai (rezultatai pateikti 8 priede). Remiantis Čekanavičiaus ir Murausko (2009), Kline (2016) rekomendacijomis, laikysime, kad visi tyrimo kintamieji yra pakankamai artimi normaliai pasiskirsčiusiems.

Duomenų analizei buvo naudojami parametriniai ir neparametriniai kriterijai. Skirtingų grupių vidurkių palyginimui buvo taikytas Stjudento kriterijus nepriklausomoms imtims, Mann–Whitney U bei Kruskal–Wallis kriterijai. Imties proporcijoms palyginti buvo taikomas chi kvadrato (χ^2) homogeniškumo kriterijus. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti taikyti Pearson arba Spearman koreliacijos koeficientai, dalinės koreliacijos. Koreliacijos koeficiento dydis, remiantis Cohen (1988) nurodytais kriterijais, vertinamas kaip silpnas, jei jis svyruoja apie $\pm 0,1$, vidutinio stiprumo, kai jis yra apie $\pm 0,3$ ir stipria koreliacija laikoma $\pm 0,5$ ir didesnis koeficientas. Tyrime pasirinktas statistinio reikšmingumo lygmuo $p \leq 0,05$.

1 pav. Serijinis mediacijos modelis

Ryšiai tarp kintamųjų buvo nagrinėjami taikant serijinę mediaciją IBM SPSS programos įskiepiu *Process macro v.4.2*, (6 modelis) taikant 5 000 atsitiktinių kartotinių imčių savirankos metodą su koreguotu šališkumu (angl. *bias-corrected bootstrap*), juo generuojant 95 proc.

pasikliautinių intervalų (Hayes, 2013). Tiesioginis ir netiesioginiai efektai buvo vertinami atsižvelgiant į 95 proc. pasikliautinio intervalo reikšmes – jei į intervalą patenka 0 reikšmė, tada efektas laikomas statistiškai nereikšmingu (Hayes, 2013). Serijiniai mediacijos modeliai tyrime buvo tikrinami kontroliuojant amžių, lytį, arba vieną iš NA bruožų dimensijų, juos įtraukiant į modelį kaip kovariacijas. Serijinio mediacijos modelio schema, kuria remiamasi analizuojami tiesioginiai ir netiesioginiai keliai, pateikta 1 paveiksle.

Nepriklausomas kintamasis 1 paveiksle pavaizduotame modelyje veikia priklausomą kintamąjį keturiais keliais. Iš nepriklausomo į priklausomą kintamąjį vienas netiesioginis kelias eina tik per pirmą mediatorių (efektas a_1b_1), antras – tik per antrą mediatorių (efektas a_2b_2), o trečias netiesioginis kelias eina per pirmą, tada per antrą mediatorių (mediatorių eiliškumas yra svarbus, pirmasis mediatorius veikia antrąjį mediatorių) ir į priklausomą kintamąjį (efektas $a_1d_2b_2$) (Hayes, 2013). Tiesioginis kelias iš nepriklausomo į priklausomą kintamąjį eina ne per mediatorius (efektas c'). Sudėjus netiesioginius ir tiesioginį nepriklausomo kintamojo efektus gaunamas bendras efektas c (Hayes, 2013). Šiame darbe, remiantis Hayes (2013) rekomendacijomis, modelio rezultatuose ir grafiniame atvaizdavime pateiksime nestandartizuotus koeficientus.

3. REZULTATAI

Šioje darbo dalyje, atsižvelgiant į tyrimui keliamus uždavinius, pateikiami pagrindiniai gauti rezultatai. Pirmiausia įvertinami NA bruožų, gėdos ir agresijos raiškos ypatumai tarp tyrimo dalyvių, tada įvertinamos NVP. Išskiriamos dvi tyrimo dalyvių grupės pagal fizinio smurto vaikystėje (ne)patyrimą. Išskirtos grupės palyginamos NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška. Tuomet tarp tyrimo dalyvių įvertinamos NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos sąsajos. Galiausiai analizuojami serijiniai mediacijos modeliai, kuriame gėda ir NA bruožai (bendrai ir atskirai vertinant narcistinio pažeidžiamumo bei grandioziškumo bruožus) veikia kaip mediatoriai tarp NVP ir agresyvumo (bendro ir atskirų agresyvumo komponentų) suaugus.

3.1. NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška tarp tyrimo dalyvių

Remiantis įverčių skaičiavimo instrukcijomis, buvo apskaičiuoti tyrimo konstrukto skalių ir poskalių įverčiai. NA bruožų bendras įvertis vienam tyrimo dalyviui svyravo nuo 0,25 iki 4,53 balų iš 5 maksimaliai galimų, o vidutiniškai siekė $M = 2,06$ balus ($SD = 0,83$). *Narcistinio pažeidžiamumo bruožų* įvertis svyravo nuo 0 iki 4,44 balų ($M = 1,71$, $SD = 0,99$), o *narcistinio grandioziškumo* – nuo 0,42 iki 4,75 balų ($M = 2,40$, $SD = 0,87$) iš 5 maksimaliai galimų. Bendras gėdos patyrimo įvertis vienam tyrimo dalyviui svyravo nuo 25 (visai neišgyveno gėdos jausmo per pastaruosius metus) iki 97 balų (gėdą jautė „labai stipriai“ beveik ties visais skalės teiginiais) iš 100 maksimaliai galimų ($M = 53,41$, $SD = 16,45$).

Agresijos klausimyno įvertis vienam tyrimo dalyviui siekė nuo 33 iki 113 balų iš 135 galimų balų ($M = 65,08$, $SD = 16,62$). Buvo įvertinti Agresijos klausimyno poskalių įverčiai. *Pykčio poskalės* įvertis vienam tyrimo dalyviui svyravo nuo 6 iki 28 balų ($M = 14,83$, $SD = 5,27$) iš 30 galimų, *priešiškumo poskalės* – nuo 8 iki 35 balų ($M = 20,58$, $SD = 6,08$) iš 40 galimų, *fizinės agresijos poskalės* – nuo 8 iki 36 balų ($M = 14,73$, $SD = 5,96$) iš 40 galimų, *verbalinės agresijos poskalės* – nuo 5 iki 25 balų ($M = 14,94$, $SD = 4,00$) iš 25 galimų.

Pritaikius Mann–Whitney kriterijų, buvo palyginta NA bruožų, gėdos bei agresijos įverčių raiška tarp vyrų ir moterų grupių. Iš 1 lentelėje pateiktų rezultatų matyti, kad tyrime dalyvavę vyrai pasižymi reikšmingai stipresniu polinkiu į agresyvumą nei moterys. Vertinant atskirus agresyvumo komponentus, aiškėja, kad pykčio ir priešiško raiškoje skirtumo tarp vyrų ir moterų grupių nėra. Skirtumas stebimas tik verbalinės ir fizinės agresijos raiškoje. Tyrime dalyvavę vyrai pasižymėjo statistiškai reikšmingai stipriau išreikštu polinkiu taikyti fizinę ir verbalinę agresiją nei tyrime dalyvavusios moterys. Vyrai ir moterys tyrime pasižymėjo panašios raiškos NA bruožais (bendrai ir

atskirai vertinant narcistinio pažeidžiamumo bei grandioziškumo bruožus) ir per pastaruosius metus išgyveno panašaus intensyvumo gėdos jausmus.

1 lentelė. NA bruožų, gėdos ir agresyvumo įverčių palyginimas tarp vyrų ir moterų grupių

Skalės	Visi (N = 224)	Moters (n = 164)		Vyrai (n = 60)		Z	p
	M (SD)	M (SD)	Vid. rang.	M (SD)	Vid. rang.		
Agresyvumas	65,08 (16,62)	62,91 (15,99)	104,38	71,00 (16,99)	134,69	-3,10	0,002
Pyktis	14,83 (5,27)	14,62 (5,31)	109,71	15,40 (5,17)	120,13	-1,07	0,286
Priešiškumas	20,58 (6,08)	20,49 (6,17)	111,58	20,83 (5,88)	115,03	-0,35	0,724
Verbalinė agresija	14,94 (4,00)	14,41 (3,81)	104,09	16,37 (4,18)	135,49	-3,22	0,001
Fizinė agresija	14,73 (5,96)	13,39 (5,00)	98,78	18,40 (6,81)	149,99	-5,25	< 0,001
Gėda	53,41 (16,45)	53,90 (17,02)	113,91	52,07 (14,81)	108,66	-0,54	0,591
B-PNI	2,06 (0,83)	2,00 (0,81)	108,34	2,22 (0,89)	123,88	-1,59	0,112
Narcistinis pažeidžiamumas	1,71 (0,99)	1,67 (0,97)	110,10	1,82 (1,04)	119,07	-0,92	0,359
Narcistinis grandioziškumas	2,40 (0,87)	2,32 (0,84)	107,45	2,62 (0,92)	126,29	-1,93	0,054

Pastaba: M – vidurkis; SD – standartinis nuokrypis; vid. rang. – vidurkinis rangas; B-PNI – patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Buvo įvertintos sąsajos tarp tyrimo dalyvių amžiaus ir gėdos bei NA bruožų. Gauta, kad su dalyvių amžiumi statistiškai reikšmingai neigiamai koreliuoja gėdos išgyvenimas ($r = -0,29$, $p < 0,001$), narcistinio pažeidžiamumo ($r = -0,16$, $p = 0,017$) ir grandioziškumo ($r = -0,15$, $p = 0,029$) bruožai. Taigi, vyresnio amžiaus tyrimo dalyviai pasižymėjo silpniau išreikštais NA bruožais ir per pastaruosius metus išgyveno mažiau gėdos jausmo. Ir atvirkščiai, rečiau jaučiamas gėdos jausmas bei silpniau išreikšti NA bruožai buvo siejami su vyresniu tyrimo dalyvių amžiumi. Agresyvumas su dalyvių amžiumi nesisiejo: panašiu polinkiu į agresiją pasižymėjo tiek jaunesni, tiek vyresni tyrimo dalyviai.

Buvo įvertinti NA bruožų, agresijos komponentų bei gėdos patyrimo raiškos skirtumai tarp tyrimo dalyvių grupių pagal išsilavinimo lygį, šeiminių sudėtį, gyvenamąją vietą, darbinę veiklą ir šeimos sudėtį vaikystėje. Reikšmingi skirtumai neišryškėjo.

3.2. Nepalankios vaikystės patirtys tarp tyrimo dalyvių

Tarp tyrimo dalyvių gauta, kad 34 tyrimo dalyviai (15,2 proc.) vaikystėje nepatyrė jokio smurto ir nepriežiūros, 42 dalyviai (18,8 proc.) patyrė kurios nors vienos rūšies smurtą ar nepriežiūrą, 148 tyrimo dalyviai (66 proc.) vaikystėje yra turėję dvi ir daugiau skirtingų NVP. 144 dalyviai (66,52 proc.) pažymėjo bent kartą vaikystėje patyrę emocinį smurtą, 124 (55,36 proc.) – fizinį smurtą, 42 (18,75 proc.) – seksualinį smurtą, 144 (64,29 proc.) – emocinę nepriežiūrą, 30 (13,39 proc.) – fizinę nepriežiūrą. Tyrime buvo vertinamas ir bendras NVP įvertis. Jis apėmė ne tik vienos ar kitos patirties vaikystėje (ne)turėjimo faktą (remiantis subjektyviu dalyvio prisiminimu), bet įtraukė ir patyrimo dažnį, t. y. kiek dažnai viena ar kita patirtis buvo nutikusi dalyvio vaikystėje. Iš visų 5 skirtingų NVP nebuvo vertinamas tik seksualinio smurto patyrimo dažnis. Suminis NVP įvertis vienam tyrimo dalyviui svyravo nuo 10 (neturėjo nė vienos NVP) iki 33 (turėjo daugiau nei vieną NVP ir dalį jų patyrė kartotinai) iš 42 maksimaliai galimų balų ($M = 16,05$, $SD = 5,35$).

Pritaikius chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo palygintas atskirų NVP pasiskirstymas tarp moterų ir vyrų (detalūs rezultatai pateikti 9 priede). Gauta, kad panašus skaičius tyrime dalyvavusių vyrų ir moterų nurodė, kad savo vaikystėje susidūrė su emociniu ir fiziniu smurtu, emocija ir fizine nepriežiūra. Skirtumai rasti vertinant seksualinį smurtą. Reikšmingai daugiau seksualinio smurto vaikystėje nurodė tyrime dalyvavusių moterų nei vyrų. Tarp dažniausiai nurodomų NVP tarp tyrimo dalyvių buvo minimas fizinis, emocinis smurtas, emocinė nepriežiūra.

Moterų ir vyrų grupės buvo palygintos tarpusavyje pagal bendro NVP įverčio (įvairovė ir dažnis) raišką. Reikšmingų skirtumų rasta nebuvo (moterų $M = 16,25$, $SD = 5,47$; vyrų $M = 15,52$, $SD = 5,03$; $t = 0,91$, $df = 222$, $p = 0,365$). NVP įvertis nesisiejo ir su dalyvių amžiumi ($r = -0,09$, $p = 0,186$). Šiame tyrime maždaug panašų skaičių nepalankių patirčių savo vaikystėje turėjo skirtingo išsilavinimo, šeiminių padėties, darbinio užimtumo žmonės. Bendras NVP skaičius reikšmingai nesisiskyrė nei pagal miesto dydį, kuriame dalyvis gyvena, nei pagal šeimos sudėtį vaikystėje.

Šio darbo įvade buvo minėta, kad nagrinėjant NA bruožų sąsajas su NVP gaunami kartais prieštaringi rezultatai. Nėra iki galo aišku, ar didesnė NA bruožų raiška siejama su vaikystėje patirtu emociniu ir fiziniu smurtu, ar tik su fiziniu. Panašiai ir su gėdos jausmu – vienais tyrimais didesnis polinkis į gėdą suaugus siejamas su vaikystėje patirtu fiziniu smurtu (Keene & Epps, 2016), kitais – daugiau su emociniu smurtu (Vizin et al., 2016). Atsižvelgiant į tai, kiek tyrimo dalyvių nurodė vaikystėje patyrę fizinį arba emocinį smurtą, buvo nuspręsta visus tyrimo dalyvius padalinti į dvi grupes pagal retrospektyvų fizinio smurto (ne)patyrimą ir šias grupes palyginti pagal NA bruožų, gėdos ir agresyvumo raišką. Į fizinio smurto vaikystėje nepatyrusių grupę ($n = 100$) pateko dalyviai, kurie nurodė niekada vaikystėje iki pilnametystės nepatyrę fizinio smurto iš motinos, tėvo ar kito suaugusiojo asmens šeimoje. Į fizinį smurtą vaikystėje patyrusių grupę ($n = 124$) pateko

dalyviai, kurie tokių patirčių vaikystėje nurodė turėję bent vieną ar daugiau. Pritaikius chi kvadrato homogeniškumo kriterijų buvo gauta (detalūs rezultatai pateikti 1 priede), kad išskirtos grupės tarpusavyje statistiškai reikšmingai nesiskyrė pagal dalyvių lytį, amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, šeimines sudėtį, darbinę veiklą ir šeimos sudėtį iki pilnametystės. Galima teigti, kad šios dvi grupės iš esmės nesiskiria tarpusavyje pagal jokių tyrimo dalyvių demografinius duomenis, tad savo sudėtimi pakankamai homogeniškos.

2 lentelė. *Fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų ir jo nepatyrusiųjų dalyvių grupių palyginimas pagal kitas vaikystės nepalankias patirtis*

Nepalanki vaikystės patirtis	Fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų grupė, (n =124)	Fizinio smurto vaikystėje nepatyrusiųjų grupė, (n =100)	χ^2	df	p
	n (%)	n (%)			
Emocinis smurtas	113 (75,8 %)	36 (24,2 %)	75,51	1	< 0,001
Seksualinis smurtas	24 (57,1 %)	18 (42,9 %)	-0,07	1	0,796
Emocinė nepriežiūra	99 (68,8 %)	45 (31,3 %)	29,27	1	< 0,001
Fizinė nepriežiūra	23 (76,7 %)	7 (23,3 %)	-6,37	1	0,012

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pritaikius chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo įvertintas kitų NVP pasiskirstymas tarp dalyvių grupių pagal fizinio smurto patyrimą. Remiantis 2 lentelėje pateiktais rezultatais, galima teigti, kad į fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų dalyvių grupę pateko žymiai daugiau dalyvių, vaikystėje nukentėjusių dar ir nuo emocinio smurto, emocinės nepriežiūros, arba fizinės nepriežiūros, palyginus su dalyviais, fizinio smurto vaikystėje nepatyrusiais. Seksualinio smurto vaikystėje patyrimą nurodę dalyviai į grupes pagal fizinio smurto patyrimą pasiskirstė maždaug panašiai. Taigi, galima kelti prielaidą, kad tarp tyrimo dalyvių, fizinis smurtas vaikystėje dažniau vyko kartu ir su emociniu smurtu ar emociene ir fizine nepriežiūra. Tuo tarpu nuo seksualinio smurto vaikystėje nukentėję dalyviai nebūtinai patyrė kartu dar ir fizinį smurtą.

3.3. Vaikystėje patirto fizinio smurto sąsajos su suaugusio asmens NA bruožų, gėdos ir agresyvumo raiška

Taikant Stjudento kriterijų nepriklausomoms imtims buvo palyginti NA bruožų, gėdos ir agresijos įverčių vidurkiai tarp dalyvių grupių, išskirtų pagal fizinio smurto vaikystėje (ne)patyrimą.

3 lentelė. *Narcistinių asmenybės bruožų, gėdos ir agresyvumo įverčių vidurkių palyginimas tarp dalyvių grupių pagal fizinio smurto vaikystėje (ne)patyrimą (N = 224)*

Skalės	Fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų grupė, n = 124	Fizinio smurto vaikystėje nepatyrusiųjų grupė, n = 100	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
Agresyvumas	68,73 (16,11)	60,56 (16,19)	-3,76	222	< 0,001
Pyktis	15,77 (5,25)	13,66 (5,09)	-3,03	222	0,003
Priešiškumas	21,91 (5,87)	18,94 (5,96)	-3,74	222	< 0,001
Verbalinė agresija	15,29 (3,78)	14,50 (4,23)	-1,48	222	0,141
Fizinė agresija	15,76 (6,37)	13,46 (5,15)	-2,99	222	0,003
Gėda	56,71 (16,61)	49,32 (15,36)	-3,42	222	0,001
B-PNI	2,23 (0,84)	1,84 (0,79)	-3,51	222	0,001
Narcistinis pažeidžiamumas	1,91 (1,02)	1,48 (0,90)	-3,29	222	0,001
Narcistinis grandioziškumas	2,55 (0,87)	2,21 (0,84)	-2,93	222	0,004

Pastaba. M – vidurkis; SD – standartinis nuokrypis; B-PNI – patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 3 lentelėje pateiktų rezultatų matyti, kad fizinį smurtą vaikystėje patyrę tyrimo dalyviai, lyginant su tokio patyrimo neturėjusiais, reikšmingai daugiau yra linkę jausti gėdą, pyktį, priešiškumą, labiau yra linkę į fizinę agresiją ir pasižymi statistiškai reikšmingai stipriau išreikštais NA bruožais (bendrai ir atskirai vertinant narcistinio pažeidžiamumo bei grandioziškumo bruožus). Grupės tarpusavyje nesiskiria tik polinkiu į verbalinę agresiją. Galima teigti, kad suaugę tyrimo dalyviai, nepriklausomai nuo to, ar yra patyrę fizinį smurtą vaikystėje ar ne, pasižymi vidutiniškai panašiu polinkiu į verbalinę agresiją.

3.4. NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos sąsajos tarp tyrimo dalyvių

Buvo įvertintos sąsajos tarp NVP, polinkio į gėdą bei agresyvumo suaugus ir bendrųjų NA bruožų. Gauta, kad bendri NA bruožai stipriai reikšmingai teigiamai koreliuoja su tyrimo dalyvių agresyvumu ($r = 0,54, p < 0,001$) ir gėdos išgyvenimu ($r = 0,53, p < 0,001$) bei vidutiniškai silpnai teigiamai su NVP ($r = 0,23, p < 0,001$). Kadangi narcistinio pažeidžiamumo ir grandioziškumo poskalės tarpusavyje stipriai teigiamai koreliuoja ($r = 0,60, p < 0,001$), siekiant išsiaiškinti, ar šios patologinio narcizmo dimensijos turi specifinių ryšių su agresyvumu, gėda ir NVP, buvo apskaičiuotos dalinės koreliacijos, vieną iš dviejų dimensijų kontroliuojant. Atsižvelgiant į šiame darbe aukščiau aptartas narcizmo sąsajas su dalyvių amžiumi ir moterų bei vyrų skirtumus agresijos raiškoje, dalinėse koreliacijose papildomai buvo kontroliuojamas dalyvių amžius ir lytis. 4 lentelėje pateikti apskaičiuoti dalinių koreliacijų koeficientai – kontroliuojant tik amžių bei lytį ir papildomai kontroliuojant vieną iš narcizmo dimensijų.

4 lentelė. NVP, gėdos išgyvenimo ir agresyvumo sąsajos su narcistinio pažeidžiamumo ir narcistinio grandioziškumo bruožais, kontroliuojant dalyvių amžių bei lytį ($N = 224$).

Skalės	Narcistinis pažeidžiamumas		Narcistinis grandioziškumas	
	Kontroliuojamas amžius ir lytis	Kontroliuojamas narcistinis grandioziškumas, amžius ir lytis	Kontroliuojamas amžius ir lytis	Kontroliuojamas narcistinis pažeidžiamumas, amžius ir lytis
Agresyvumas	0,54***	0,39***	0,42**	0,16*
Pyktis	0,42***	0,31***	0,31***	0,08
Priešiškumas	0,68***	0,59***	0,43***	0,05
Verbalinė agresija	0,23**	0,04	0,35***	0,27***
Fizinė agresija	0,28***	0,17*	0,25***	0,11
Gėda	0,58***	0,50***	0,33***	-0,02
VPK-S	0,24***	0,19**	0,16*	0,02

Pastaba. *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$; VPK-S – Vaikystės patirčių klausimynas. Statistiškai reikšmingos koreliacijos pažymėtos paryškintu šriftu.

Remiantis 4 lentelėje pateiktais rezultatais, matyti, kad visos dalinės koreliacijos tarp vienos ar kitos narcizmo dimensijos ir atskirų agresijos raiškos įverčių, gėdos bei NVP, kontroliuojant tik lytį ir amžių, yra teigiamos ir statistiškai reikšmingos. Kai papildomai buvo kontroliuojama dar ir

viena iš narcizmo dimensijų, atsiskleidė, kad visos koreliacijos tarp nagrinėjamų konstruktyvų sumažėjo absoliučiu dydžiu, kai kurioms jų susilpnėjo reikšmingumo lygmuo, kitos to lygmens visai nebeperkopė ar tapo artimos nuliui. Taigi, kontroliuojant narcistinį grandioziškumą, atsiskleidė pažeidžiamo narcizmo stiprios teigiamos sąsajos su priešiškuumu bei gėda, vidutinio dydžio teigiama sąsaja su pykčiu ir silpnos teigiamos sąsajos su fizine agresija bei NVP. Gauta, kad narcistinis pažeidžiamumas nesisiejo su polinkiu į verbalinę agresiją. Kontroliuojant narcistinį pažeidžiamumą, gauta, kad narcistinis grandioziškumas vidutiniškai teigiamai susijęs tik su verbaline agresija, bet nesusijęs su polinkiu į gėdą, pyktį, priešiškuumą, fizinę agresiją ir NVP.

Taigi, nepriklausomai nuo dalyvio amžiaus ar lyties, labiau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais pasižymintys tyrimo dalyviai, linkę daugiau išgyventi pyktį, priešiškuumą bei gėdą, yra labiau linkę į fizinę agresiją ir iki pilnametystės yra turėję daugiau NVP. Labiau išreikštais narcistinio grandioziškumo bruožais pasižymintys tyrimo dalyviai yra labiau linkę tik į verbalinę agresiją.

Tyrimo buvo apskaičiuotos dar ir sąsajos tarp NVP bei suaugusio asmens jaučiamo gėdos jausmo ir agresyvumo, kontroliuojant dalyvių amžiaus bei lyties įtaką. 5 lentelėje pateikti rezultatai atskleidžia, kad NVP, suaugusio asmens polinkis į gėdą ir bendras agresyvumas tarpusavyje statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja, koreliacijos vidutinio dydžio. Gauta, kad NVP beveik dvigubai stipriau siejamos su suaugusiame amžiuje išgyvenamu didesniu priešiškuumu nei didesniu pykčiu ar fizine agresija. Panaši tendencija atsiskleidė ir su gėda. Suaugusio asmens polinkis į gėdą daugiau nei dvigubai stipriau siejamas su didesniu jo priešiškuumu nei su didesniu polinkiu į pyktį ar fizinę agresiją. Tuo tarpu suaugusio tyrimo dalyvio polinkis į verbalinę agresiją nei su gėda, nei su NVP nesisiejo, ir sąsajos dydžiu buvo artimos nuliui. Taigi, suaugusių asmenų gėdos jausmas, pykčio, priešiškuumo bei fizinės agresijos raiška ir NVP bendras įvertis šiame tyrime tarpusavyje reikšmingai teigiamai susiję: didesnis išreikštumas viename siejamas su didesne raiška kitame.

5 lentelė. NVP, gėdos išgyvenimo ir agresyvumo suaugus sąsajos, kontroliuojant dalyvių amžių ir lytį ($N = 224$)

Skalės	VPK-S	Agresyvumas	Pyktis	Priešiškumas	Verbalinė agresija	Fizinė agresija
Gėda	0,36^{***}	0,37^{***}	0,22^{**}	0,54^{***}	0,08	0,22^{**}
VPK-S	–	0,25^{**}	0,17[*]	0,30^{***}	0,09	0,18^{**}

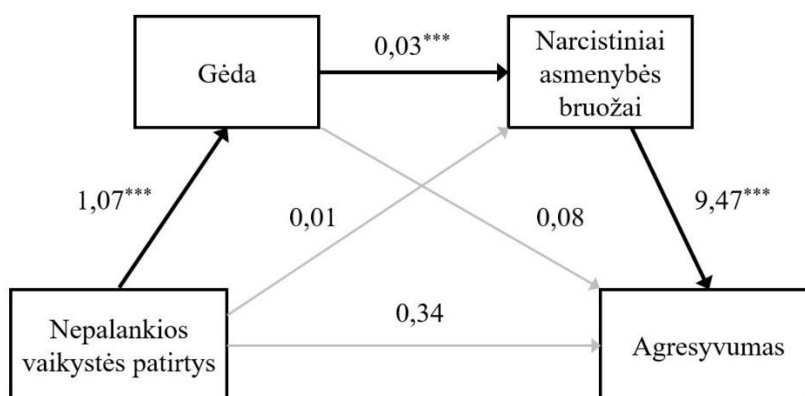
Pastaba. ^{***} $p < 0,001$, ^{**} $p < 0,01$, ^{*} $p < 0,05$; Agresyvumas – Agresijos klausimynas; VPK-S – Vaikystės patirčių klausimynas. Statistiškai reikšmingos koreliacijos pažymėtos paryškintu šriftu.

Stipriausi ryšiai tyrime buvo nustatyti tarp polinkio į gėdą, narcistinio pažeidžiamumo bruožų ir polinkio į priešiskumą. Silpniausi – tarp polinkio į fizinę agresiją ir narcistinio pažeidžiamumo bruožų, tarp NVP ir polinkio į pyktį bei fizinę agresiją suaugus. Nagrinėjant verbalinės agresijos raišką, gauta, kad iš visų nagrinėjamų tyrimo konstrukčių ji siejama tik su stipriau išreikštais narcistinio grandioziškumo bruožais.

3.5. Gėdos ir NA bruožų, kaip mediatorių tarp NVP ir polinkio į agresiją suaugus analizė

Remiantis teorinėmis prielaidomis ir empiriniais tyrimais, buvo pasirinkta analizuoti kelius, jungiančius retrospektyviai vertinamas vaikystės nepalankias patirtis ir agresyvumo raišką suaugus, ir einančius per gėdos patyrimą bei NA bruožus. Atsižvelgiant į gėdos bei NA bruožų formavimąsi asmeniui augant ir bręstant, papildomai buvo pasirinkta vertinti kelią, jungiantį gėdą su NA bruožais. Pirmiausia buvo atsižvelgta į nagrinėjamų konstrukčių tarpusavio sąsajas tarp tyrimo dalyvių, tuomet į konstrukčių ryšius su dalyvių amžiumi ir lytimi, pastarųjų įtaką modeliuose pasirinkta kontroliuoti.

Serijinio mediacinio modelio grafinis atvaizdavimas, kuriame gėda ir bendri NA bruožai nagrinėjami kaip mediatoriai tarp NVP ir agresyvumo suaugus, pateiktas 2 paveiksle (detalūs modelio rezultatai pateikti 10 priede, 1 lentelėje).

2 pav. Serijinis mediacijos modelis, kuriame NVP ir agresyvumo suaugus ryšį, kontroliuojant lytį ir amžių, medijuoja gėda ir NA bruožai. *Pastaba.* Pateikiami koeficientai nestandartizuoti, *** $p < 0,001$, paryškintomis rodyklėmis pavaizduoti statistiškai reikšmingi ryšiai.

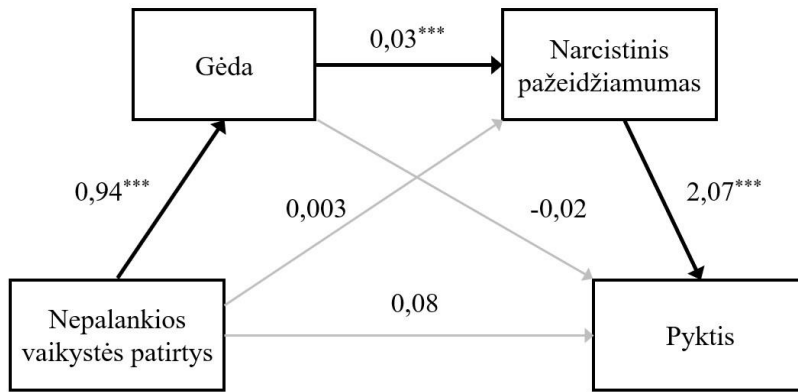
Buvo gauta, kad visas efektas tarp NVP ir agresyvumo buvo reikšmingas (0,76, 95 proc. PI po savirankos 0,37 / 1,15). Kaip matyti iš 2 paveikslo, tiesioginis efektas tarp NVP ir agresijos nėra reikšmingas (0,34, 95 proc. PI po savirankos -0,02 / 0,70). Iš trijų galimų netiesioginių kelių, reikšmingas buvo tik vienas – einantis iš NVP į gėdą, iš gėdos į NA bruožus ir tuomet į agresyvumą

(0,26, 95 proc. PI po savirankos 0,15 / 0,41). Galime teigti, kad gėdos patyrimas ir NA bruožai kartu visiškai medijuoja ryšį tarp NVP ir agresyvumo suaugus. Vadinasi, retrospektyviai vertinamos vaikystės nepalankios patirtys tiesiogiai neprognozuoja agresyvumo suaugus, bet prognozuoja jį netiesiogiai – didesnis skaičius NVP prognozuoja intensyviau išgyvenamą suaugusio asmens gėdos jausmą, šis savo ruožtu prognozuoja stipriau išreikštus NA bruožus, o pastarieji prognozuoja didesnę agresyvumą. Nagrinėtas modelis atskleidžia, kad atskiri gėdos patyrimo ir NA bruožų vaidmenys nėra reikšmingi kelyje iš NVP į agresyvumą. Jų vaidmuo reikšmę įgyja tik jiems veikiant kartu, kur pirmiau eina gėdos patyrimas, o tada NA bruožai. 2 paveiksle pavaizduotas modelis paaiškino 21 proc. gėdos kintamojo duomenų sklaidos, 30 proc. narcizmo bruožų duomenų sklaidos ir 35 proc. agresyvumo duomenų sklaidos.

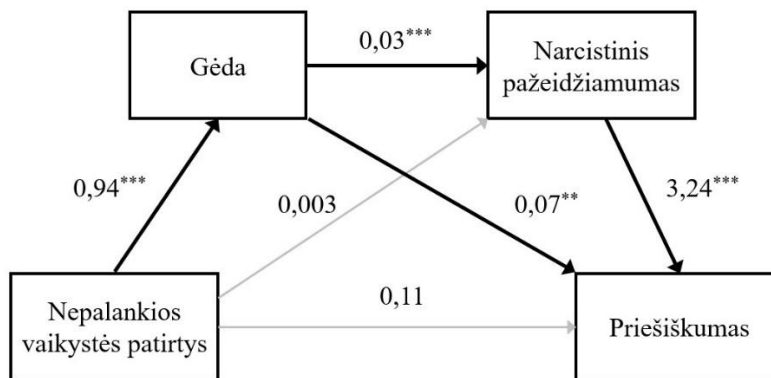
Atsižvelgus į 4 ir 5 lentelėse pateiktus rezultatus ir specifines tyrimo konstruktyvų sąsajas, papildomai buvo išnagrinėti trys serijiniai mediacijos modeliai. Juose nepriklausomu kintamuoju buvo pasirenkamas pyktis, priešiškus arba fizinė agresija. Mediatoriaus vaidmenyje, vietoj bendrų NA bruožų, buvo nagrinėti narcistinio pažeidžiamumo bruožai, narcistinio grandioziškumo bruožus modelyje kontroliuojant. Dalyvių lyties ir amžiaus įtaka buvo taip pat kontroliuojama. Dėl nereikšmingų ir artimų nuliui sąsajų su kitais kintamaisiais, nebuvo nagrinėti mediacijos modeliai, kuriuose antrasis mediatorius būtų narcistinio grandioziškumo bruožai ir / arba nepriklausomas kintamasis verbalinė agresija.

Nepriklausomu kintamuoju serijiniame mediacijos modelyje pasirinkus polinkį į fizinę agresiją, gauti efektai buvo nereikšmingi (rezultatai pateikti 10 priede, 4 lentelėje), tad modelis toliau detaliau nagrinėjamas nebuvo.

3 ir 4 paveiksluose grafiškai atvaizduoti modeliai, kuriuose nepriklausomais kintamaisiais buvo pasirinktas atitinkamai polinkis į pyktį ir priešiškus (detalūs modelių rezultatai pateikti 10 priede, atitinkamai 2 ir 3 lentelėse). Remiantis pavaizduotais reikšmingais ryšiais tarp modelių kintamųjų, galima teigti, kad NVP tiesiogiai neprognozuoja polinkio į pyktį (0,08, 95 proc. PI po savirankos -0,05 / 0,21) ar priešiškus (0,11, 95 proc. PI po savirankos -0,01 / 0,22) suaugus, bet prognozuoja jį netiesiogiai. Gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai kartu visiškai medijuoja ryšį tarp NVP ir pykčio (0,05, 95 proc. PI po savirankos 0,02 / 0,09) bei priešiškus raiškos (0,08, 95 proc. PI po savirankos 0,04 / 0,13) suaugus. Vadinasi, retrospektyviai vertinamos NVP tiesiogiai neprognozuoja polinkio į pyktį ar priešiškus suaugus, bet prognozuoja jį netiesiogiai – didesnis skaičius NVP prognozuoja intensyviau išgyvenamą suaugusio asmens gėdos jausmą, šis savo ruožtu prognozuoja stipriau išreikštus narcistinio pažeidžiamumo bruožus, ir pastarieji prognozuoja didesnę polinkį į pyktį arba didesnę polinkį į priešiškus.

3 pav. Serijinis mediacijos modelis, kuriame NVP ir polinkio į pyktį suaugus ryšį, kontroliuojant lytį, amžių ir narcistinio grandioziškumo bruožus, medijuoja gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai. *Pastaba.* Pateikiami koeficientai nestandartizuoti; *** $p < 0,001$; paryškintomis rodyklėmis pavaizduoti statistiškai reikšmingi ryšiai.

4 pav. Serijinis mediacijos modelis, kuriame NVP ir priešiškumo suaugus ryšį, kontroliuojant lytį, amžių ir narcistinio grandioziškumo bruožus, medijuoja gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai. *Pastaba.* Pateikiami koeficientai nestandartizuoti; *** $p < 0,001$; paryškintomis rodyklėmis pavaizduoti statistiškai reikšmingi ryšiai.

3 ir 4 paveiksluose atvaizduoti modeliai atskleidžia, kad NVP neprognozuoja narcistinio pažeidžiamumo bruožų raiškos ($\beta = 0,003$, $p = 0,714$), tad narcistinio pažeidžiamumo bruožai nemedijuoja ryšio tarp NVP ir pykčio bei priešiškumo suaugus. Polinkis į gėdą neprognozuoja pykčio raiškos ($\beta = -0,02$, $p = 0,435$), bet prognozuoja priešiškumo raišką ($\beta = 0,07$, $p = 0,002$), tad polinkis į gėdą visiškai medijuoja ryšį tarp NVP ir priešiškumo raiškos suaugus (0,07, 95 proc. PI po savirankos 0,02 / 0,13). Vadinasi, didesnis skaičius retrospektyviai vertinamų NVP prognozuoja intensyviau išgyvenamą suaugusio asmens gėdos jausmą, o šis prognozuoja didesnę polinkį priešiškumui. Modeliai paaiškino 28 proc. gėdos kintamojo duomenų sklaidos, 53 proc. narcistinio pažeidžiamumo duomenų sklaidos, 19 proc. pykčio kintamojo duomenų sklaidos ir 51 proc. priešiškumo kintamojo duomenų sklaidos.

Serijinių mediacijos modelių analizė atskleidė, kad, gėda ir NA bruožai vaidina reikšmingą vaidmenį ryšiui tarp NVP ir agresyvumo raiškos suaugus. Gauta, kad nagrinėjant NA bruožų vaidmenį, dėmesys turėtų būti sutelktas būtent į narcistinio pažeidžiamumo bruožų, bet ne grandioziškumo bruožų išreikštumą. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad kelias iš NVP į narcistinio pažeidžiamumo bruožų raišką suaugus eina per polinkį į gėdą. Kelias iš gėdos į pyktį eina per narcistinio pažeidžiamumo bruožus, o nagrinėjant polinkį į priešišumą, gėda jį prognozuoja ir tiesiogiai ir netiesiogiai, per narcistinio pažeidžiamumo bruožus. Taigi, nepriklausomai nuo tyrimo dalyvių amžiaus ar lyties, ryšyje tarp NVP ir pykčio bei priešiškumo suaugus, reikšmingus vaidmenis atlieka gėdos jausmo ir narcistinio pažeidžiamumo bruožų tandemas.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti sąsajas tarp NVP ir suaugusio asmens išgyvenamo gėdos jausmo, NA bruožų bei agresijos raiškos. Pradžioje buvo įvertinta NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška. Tuomet buvo atskleisti NA bruožų, gėdos ir agresijos raiškos skirtumai tarp tyrimo dalyvių grupių pagal fizinio smurto vaikystėje patyrimą, analizuojama, kaip dažnai patirtas fizinis smurtas vaikystėje buvo siejamas su kitomis nepalankiomis patirtimis. Galiausiai įvertinus reikšmingas sąsajas tarp tyrinėjamų konstrukčių buvo sudaryti ir nagrinėjami mediacijos modeliai, tiriamas gėdos išgyvenimo ir NA bruožų vaidmuo tarp NVP ir agresyvumo suaugus.

4.1. NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos raiška tarp suaugusių tyrimo dalyvių

Nagrinėjant agresyvumo raišką, buvo rasta reikšmingų skirtumų tarp vyrų ir moterų grupių. Gauta, kad tyrime dalyvavę vyrai reikšmingai daugiau buvo linkę taikyti verbalinę ir fizinę agresiją nei dalyvavusios moterys. Reiškiant pyktį ar priešišumą, skirtumai tarp vyrų ir moterų grupių nebuvo reikšmingi. Atsižvelgiant į šiam tyrimui vertinti pasitelktą instrumentą, galima teigti, kad tyrime dalyvavę vyrai savo elgesiu yra agresyvesni už moteris, bet emociškai ir kognityviškai yra tiek pat agresyvūs kaip moterys. Agresijos bruožų raiška nesisiejo su dalyvių amžiumi – panašus polinkis į agresiją buvo būdingas tiek jaunesniems, tiek vyresniems tyrimo dalyviams. Panašūs rezultatai gaunami ir kitais tyrimais. Skirtingose kultūrose nustatoma, kad įvairaus amžiaus moterys ir vyrai pyksta ir priešiškumo išgyvena panašiai, bet skiriasi polinkiu taikyti fizinę ar verbalinę agresiją – vyrai jos taiko reikšmingai daugiau nei moterys (Archer, 2004). Taigi, šio tyrimo rezultatai paantrina kitų tyrėjų gaunamiems rezultatams.

Vyrų ir moterų grupės šiame tyrimo nesiskyrė pagal gėdos patyrimo dažnį, tačiau gėda tyrime buvo reikšmingai neigiamai siejama su dalyvių amžiumi. Kuo dalyviai buvo vyresni, tuo patyrė mažiau gėdos, ir kuo buvo jaunesni, tuo gėdos išgyveno daugiau. Daugelyje tyrimų stebima tendencija, kad moterys išgyvena daugiau gėdos nei vyrai (Tangney & Dearing, 2003; Sedighimornani et al., 2021; Velotti et al., 2017). Šis tyrimas prisideda prie nedaugelio tyrimų, kurie gauna kitokius rezultatus. Pavyzdžiui, Vizin ir kitų (2016) tyrime, moterys daugiau negu vyrai išgyvena tik kūnišką gėdą, bet ne charakterologinę ar elgsenos gėdą. Tuo tarpu vertinant gėdos sąsajas su dalyvių amžiumi, tyrimo rezultatai neprieštaruoja bendroms tendencijoms, gaunamoms kitais tyrimais. Tyrimai atskleidžia, kad gėda su amžiumi turi polinkį mažėti – mažėja nuo paauglystės iki vidurio suaugystės, žemiausią tašką pasiekia apie 50-tus metus ir tada didėja vyresniame amžiuje (Orth et al., 2010). Pavyzdžiui, kaltė turi tendenciją su amžiumi didėti, didėti pradeda nuo paauglystės ir aukščiausią tašką pasiekia apie 70-tus metus (Orth et al., 2010).

Lyginant su gėda, kaltė nėra tokia skausminga, kaltės jausmas koreliuoja su didesne empatija, atsakomybės jausmu, mažesniu polinkiu į pyktį (Tangney & Dearing, 2003). Į tai svarbu atsižvelgti planuojant terapines intervencijas.

Vertinant NA bruožų raišką buvo gauta, kad panaši šių bruožų raiška buvo būdinga tyrime dalyvavusiems ir vyrams, ir moterims. Skirtumų nerasta ir atskirai vertinant pažeidžiamumo bei grandioziškumo dimensijas. Buvo atskleista, kad vyresni tyrimo dalyviai pasižymėjo mažiau išreikštais, o jaunesni dalyviai – stipriau išreikštais NA bruožais. Vertinant lyties įtaką narcizmo raiškai, kitų autorių tyrimais gaunami kartais prieštaringi rezultatai. Vienais tyrimais nustatoma, kad vyrai pasižymi stipriau išreikštais narcizmo bruožais nei moterys (Wilson & Sibley, 2011), kitais – moterys, lyginant su vyrais, pasižymi stipriau išreikštais tik pažeidžiamo narcizmo įvėčiais, bet ne grandiozinio narcizmo (Green et al., 2020; Schoenleber et al., 2015). Metaanalitiniai tyrimai išryškina tendenciją, kad visgi vyrai grandiozinio narcizmo bruožų turi daugiau nei moterys (Grijalva et al., 2015). Esama ir tokių tyrimų, pavyzdžiui, Salazar (2016), kuriuose vyrai ir moterys nepasižymi skirtinga narcizmo bruožų raiška, kaip buvo gauta ir šiame tyrime. O štai tendencija narcizmui silpnėti su amžiumi nustatoma ne viename narcizmą nagrinėjančiame tyrime (Foster et al., 2003; Wilson & Sibley, 2011). Toks narcizmo mažėjimas su amžiumi gali būti aiškinamas keliais būdais. Pavyzdžiui, gydytojai pastebi, kad tam tikri asmenybės sutrikimai linkę švelnėti su amžiumi, tad švelnėja ir kai kurios su narcizmu siejamos asmens savybės (Foster et al., 2003). Jaunesni dalyviai turi mažiau gyvenimiškos patirties, tad būna mažiau susidūrę ir su nesėkmėmis, o tai lemia ir jų didesnę narcistiškumą (Foster et al., 2003). Pokyčiai kultūroje irgi gali turėti reikšmės. Vakarų kultūra su laiku vis labiau orientuojama į savigarbą, individualizmą, ir tai gali būti siejama su didesniu jaunų žmonių narcistiškumu (Foster et al., 2003). Taigi šio tyrimo rezultatai neprieštarauja kitų tyrėjų darbams.

Vertinant nepalankias patirtis vaikystėje, buvo gauta, kad daugiau nei ketvirtadalis tyrimo dalyvių vaikystėje yra patyrę kurios nors rūšies smurtą ar nepriežiūrą, o du trečdaliai tokių patirčių vaikystėje turėję dvi ar daugiau. Šiame tyrime maždaug panašų skaičių nepalankių patirčių vaikystėje turėjo skirtingo išsilavinimo, šeiminės padėties, darbinio užimtumo žmonės. Bendras NVP skaičius reikšmingai nesiskyrė ir pagal miesto dydį, kuriame dalyvis gyvena bei šeimos sudėtį vaikystėje. Panašių rezultatų gaunama ir kitais tyrimais. Aštuoniose Rytų Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, Bellis ir kitų (2014) atliktas tyrimas atskleidė, kad daugiau nei pusė tiriamųjų pažymėjo turėję bent vieną NVP. Kazlauskio ir Želvienės (2015) tyrimas atskleidė, kad 69,8 proc. tyrimo dalyvių nuo 18 iki 89 metų per savo gyvenimą patyrė bent vieną trauminį įvykį. Bendras nepalankių patirčių vaikystėje skaičius, remiantis kitais tyrimais, dažniausiai nepriklauso nuo tiriamojo amžiaus ar lyties (Bellis et al., 2014), gyvenamosios vietos (Zelviene et al., 2020).

Vertinant bendrą smurto ar nepriežiūros patyrimo vaikystėje įvertį, skirtumo tarp vyrų ir moterų grupių nebuvo gauta. Pagal smurto ir nepriežiūros rūšis reikšmingas skirtumas rastas tik vienas – moterų, vaikystėje nurodžiusių seksualinio smurto patirtį, tarp tyrimo dalyvių buvo daugiau nei vyrų. Panašias tendencijas rodo ir kitų autorių tyrimai. Metaanalitiniai tyrimai atskleidžia, kad skirtingose šalyse su seksualiniu smurtu vaikystėje susiduria daugiau nei dvigubai daugiau moterų nei vyrų (Pereda et al., 2009). Mergaitės tiek pat dažnai kaip ir berniukai vaikystėje patiria emocinį smurtą (Stoltenborgh et al., 2012), emocinę ir fizinę nepriežiūrą (Stoltenborgh et al., 2013a), fizinį smurtą (Stoltenborgh et al., 2013b), o šių patirčių paplitimas savistatos klausimynais siekia atitinkamai 36,3 proc., 18,4 proc., 16,3 proc. ir 22,6 procento. Tarp šio tyrimo dalyvių, remiantis dalyvių restrospektyviu vertinimu, dažniausiai buvo minimos fizinio ir emocinio smurto bei emocinės nepriežiūros patirtys.

4.1.1. Vaikystėje patirto fizinio smurto sąsajos su suaugusio asmens NA bruožais, gėdos ir agresyvumo raiška

Nagrinėjant NVP raišką tarp tyrimo dalyvių ir atsižvelgiant į kitų autorių empirinių tyrimų rezultatus, kur kartais nėra patvirtinamos fizinio smurto vaikystėje sąsajos su didesniu NA bruožų suaugus išreikštumu ar didesniu polinkiu į gėdą, buvo išskirtos dvi dalyvių grupės. Vieną grupę sudarė tie tyrimo dalyviai, kurie nurodė, kad vaikystėje patyrė fizinį smurtą, o kitą – kurie jo nepatyrė. Buvo gauta, kad fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų grupę sudarė statistiškai reikšmingai daugiau dalyvių, bent kartą patyrusių ir emocinį smurtą ir nepriežiūrą. Grupės tarpusavyje nesiskyrė pagal į jas patekusių seksualinio smurto patyrimą nurodžiusių dalyvių skaičių. Kitais tyrimais nustatoma, kad visos 5 NVP tarpusavyje būna reikšmingai susijusios: emocinis smurtas ir fizinis smurtas turi didžiausią tarpusavio ryšį, o emocinė nepriežiūra ir seksualinė nepriežiūra – mažiausią (Arata et al., 2005). Asmenys, kurie vaikystėje patyrė fizinį smurtą, savistatos klausimynais dažnai pažymi vaikystėje turėję ir kitų nepalankių patirčių – emocinio, seksualinio smurto ir / arba nepriežiūros (Arata et al., 2005; Annerbäck et al., 2012). Izoliuotai nuo kitų smurto rūšių retai pasireiškia ir seksualinis smurtas (Dong et al., 2003). Seksualinį smurtą vaikystėje patyrę asmenys dažniau būna patyrę ir emocinio, fizinio smurto ar nepriežiūros, o kuo seksualinio smurto sunkumo rodikliai didesni, tuo stipresnės ir sąsajos su kitų rūšių smurto patyrimu (Dong et al., 2003). Taigi, NVP sąvoka tyrimais dažniau atspindi individo daugkartinius susidūrimus su nepalankiomis patirtimis ir rečiau pavienius (Kalmakis & Chandler, 2014). Taip atsiskleidė ir šiame tyrime.

Abi sudarytos dalyvių grupės buvo palygintos tarpusavyje pagal vidutinę NA bruožų, gėdos ir agresyvumo raišką. Gauta, kad fizinį smurtą vaikystėje patyrę dalyviai pasižymėjo reikšmingai stipriau išreikštais narcizmo bruožais (bendrais ir atskirai vertinant narcistinio pažeidžiamumo bei

grandioziškumo bruožus), vidutiniškai didesne gėdos, pykčio ir priešiško raiška bei didesniu polinkiu į fizinę agresiją nei kitos grupės dalyviai, kurie, retrospektyviai vertinant, fizinio smurto vaikystėje patyrę nebuvo. Kitų autorių tyrimais nustatoma, kad visų rūšių smurto ar nepriežiūros patyrimas siejamas su aukštesniais pažeidžiamo ir grandiozinio narcizmo bruožais (Duval et al., 2018). Tarp fizinio smurto vaikystėje patyrimo ir narcistinių bruožų, kontroliuojant kitas NVP, nustatomos nepriklausomos ir teigiamos sąsajos (Cohen et al., 2014). Smurtas vaikystėje siejamas su didesniu fiziniu agresyvumu, aukštesniu santykių agresijos lygiu (Cullerton-Sen et al., 2008). Keene ir Epps (2016) tvirtina, kad fizinį smurtą vaikystėje patyrę suaugę asmenys, pasižymi reikšmingai didesniais narcistinio pažeidžiamumo, bet ne grandioziškumo bruožais. Šių autorių tyrimas atskleidė, kad fizinį smurtą vaikystėje patyrę suaugę asmenys taip pat pasižymėjo aukštesniais gėdos, pykčio, priešiško ir polinkio į fizinę agresiją įverčiais, bet polinkiu į verbalinę agresiją nesiskyrė nuo fizinio smurto nepatyrusių dalyvių grupės (Keene & Epps, 2016). Šiuo tyrimu irgi atskleista, kad abi grupės vidutiniu polinkiu į verbalinę agresiją buvo tarpusavyje panašios. Gali būti, kad verbalinės agresijos išreikštamui reikšmės turi ne vaikystėje patirtas fizinis smurtas, o kiti faktoriai, pvz., anot Driscoll ir kitų (2006) su agresyviu atsaku siejamas savikontrolės praradimas, impulsyvumas, silpnesnė tolerancija pykčiui. Taigi, šio tyrimo rezultatai patvirtina ir papildo kitų tyrėjų tyrimais gaunamus rezultatus, kad fizinio smurto vaikystėje patirtys siejamos su suaugusio asmens aukštesniais NA bruožais, gėda ir agresyvumo raiška.

4.2. NVP, gėdos, NA bruožų ir agresijos sąsajos tarp tyrimo dalyvių

Tyrimu atskleista, kad, nepriklausomai nuo dalyvių amžiaus ir lyties, NVP, suaugusio asmens NA bruožai (bendri ir atskirai pažeidžiamo bei grandiozinio narcizmo), gėda ir bendras agresyvumas tarpusavyje buvo reikšmingai teigiamai susiję. Didesnis vieno iš šių kintamųjų įvertis buvo siejamas su didesniu kito kintamojo išreikštamumu. Specifiniai ryšiai tarp tyrinėjamų konstruktyvų išryškėjo tik atsižvelgus į patologinio narcizmo pažeidžiamumo ir grandioziškumo dimensijų ypatumus ir atskirus agresyvumo įverčius. Buvo gauta, kad narcistinio grandioziškumo bruožai (kontroliuojant narcistinio pažeidžiamumo bruožus) teigiamai reikšmingai susiję tik su polinkiu į verbalinę agresiją, o sąsajos su gėda, pykčiu, priešišku, polinkiu į fizinę agresiją ir NVP – artimos nuliui ir / arba nereikšmingos. Gauta, kad narcistinio pažeidžiamumo bruožai (kontroliuojant narcistinio grandioziškumo bruožus) teigiamai susiję su gėda, NVP, pykčiu, priešišku ir polinkiu į fizinę agresiją, o su polinkiu į verbalinę agresiją nesusiję. Polinkis į verbalinę agresiją šiame tyrime neturėjo jokių sąsajų nei su gėda, nei NVP. Tad verbalinė agresija buvo išskirtinai siejama tik su narcistinio grandioziškumo bruožais – didesni polinkį į verbalinę agresiją turintiems dalyviams buvo būdingi ir stipriau išreikšti narcistinio grandioziškumo bruožai.

Gautos sąsajos stiprumas nepriklausė nuo dalyvio lyties, nors ir buvo gauta, kad vyrai šiame tyrime vidutiniškai daugiau linkę į verbalinę agresiją nei moterys.

Gauti rezultatai iš esmės neprieštarauja kitų tyrėjų rezultatams, juos papildo. Tyrimų duomenys atskleidžia, kad pažeidžiamas narcizmas yra susijęs su retrospektyviai vertinamomis nepalankiomis patirtimis raidoje, tačiau grandiozinio narcizmo sąsajos su NVP paprastai būna artimos nuliui (Miller et al., 2017). Nenustatomas ryšys tarp grandiozinio narcizmo ir polinkio į gėdą (Velotti et al., 2020; Keene & Epps, 2016). Tai atsiskleidė ir šiame darbe.

Kitų tyrėjų rezultatai rodo, kad asmenys, pasižymintys labiau išreikštais pažeidžiamo narcizmo bruožais, agresiją yra linkę labiau reikšti netiesioginiu būdu – per pyktį, priešišumą, o ne tiesiogiai, taikydami fizinę ar verbalinę agresiją (Okada, 2010). Šiame darbe ryšys tarp pažeidžiamo narcizmo ir fizinės agresijos buvo žymiai silpnesnis nei ryšys su pykčiu ar priešišumu. Vieną iš narcizmo dimensijų kontroliuodami, kiti autoriai gauna, kad pažeidžiamas narcizmas teigiamai koreliuoja su visais keturiais agresyvumo įverčiais, o grandiozinis narcizmas koreliuoja tik su didesne verbale agresija (Bryce et al., 2021) arba tik su mažesniu priešišumu (Keene & Epps, 2016). Okada (2010) tyrime grandiozinis narcizmas prognozavo didesnę polinkį į verbalinę ir fizinę agresiją, o pažeidžiamas narcizmas prognozavo mažesnę polinkį į verbalinę agresiją. Anot Miller ir kitų (2011), asmenims, pasižymintiems labiau išreikštais narcistinio grandioziškumo bruožais, didesnis noras elgtis agresyviai gali būti susijęs su didesniu tarpasmeninio dominavimo lygiu, didesniu atkaklumu, lyginant su tais, kurie pasižymi labiau išreikštais narcistinio pažeidžiamumo bruožais. Taigi, šio tyrimo rezultatai paantrina kitų tyrėjų rezultatams ir juos papildo, daugiau nuoseklumo įnešdami į empiriškai nagrinėjamas grandiozinio narcizmo specifines sąsajas su agresyvumu.

Tyrimai rodo, kad nuoseklumo trūksta nagrinėjant ir gėdos bei agresyvumo sąsajas. Vienais tyrimais atskleidžiama, kad gėda teigiamai koreliuoja su fizine, verbale agresija, pykčiu ir priešišumu (Tangney & Dearing, 2003; Fjermestad-Noll et al., 2020). Kiti autoriai teigia, kad polinkis į gėdą siejamas ne su fizine ir verbale agresija, bet su priešišumu, pykčiu (Velotti et al., 2017; Tangney et al., 1992), mažesne emocijų savireguliacija (Elison et al., 2014). Šis tyrimas patvirtino, kad gėda nesusijusi su polinkiu į verbalinę agresiją, bet teigiamai susijusi su fizine agresija, pykčiu ir priešišumu, tad iš esmės neprieštarauja kitų autorių rezultatams, juos papildo.

Nagrinėjant polinkį į verbalinę agresiją galima būtų kelti prielaidas apie jos sąsajas su smurto vaikystėje patyrimu, pavyzdžiui, polinkiu ekspresyviai reikšti neigiamas emocijas, išmoktu stebint emociškai smurtaujančių tėvų elgesį (Riggs, 2010). Tačiau tyrimai atskleidžia, kad suaugusio asmens polinkis į verbalinę agresiją gali būti siejamas daugiau su situaciniais veiksniais, o ne vaikyste. Pavyzdžiui, Kokko ir kitų (2009) tyrime polinkis į agresiją vaikystės ir paauglystės metu prognozuoja suaugusio asmens polinkį į fizinę agresiją ir pykčio kontrolės stoką, bet neprognozuoja

verbalinės agresijos. Anot autorių, suaugusiems asmenims verbalinė agresija yra labiau socialiai priimtina forma nei fizinė agresija ir jai įtaką daro daugiau situaciniai veiksniai, o ne individualūs skirtumai, tarp jų ir emocinis reaktyvumas (Kokko et al., 2009). Yra tyrimų, kuriais nustatoma, kad verbalinė agresija iš esmės yra argumentavimo įgūdžių stokos rezultatas (Infante et al., 1984). Šis tyrimas patvirtino, kad suaugusio asmens polinkis į verbalinę agresiją nesusijęs su smurto vaikystėje patyrimu. Reikšmingų ryšių nebuvo rasta tiek nagrinėjant bendrą NVP skaičių, tiek atskirai fizinio smurto patyrimą.

4.3. NA bruožų ir gėdos, kaip mediatorių, vaidmuo tarp NVP ir agresijos suaugus

Autorės žiniomis, šis tyrimas buvo pirmasis, kuriame gėda ir NA bruožai kartu buvo nagrinėjami kaip mediatoriai tarp NVP ir agresyvumo suaugus, papildomai vertinant ryšį tarp gėdos ir NA bruožų. Mediacijos modelių analizė atskleidė reikšmingų rezultatų. Gauta, kad bendras NVP skaičius tiesiogiai neprognozavo suaugusio asmens pykčio ar priešiško raiškos, bet prognozavo jį netiesiogiai – per gėdą ir narcistinio pažeidžiamumo (bet ne grandioziškumo) bruožus: didesnis NVP kiekis prognozavo daugiau gėdos išgyvenimo suaugus, šis prognozavo stipresnę narcistinio pažeidžiamumo bruožų išreikštumą, kuris prognozavo didesnę polinkį į pyktį arba didesnę polinkį į priešišumą. Ryšį tarp NVP ir polinkio į priešišumą, gėda visiškai medijavo ir atskirai: didesnis NVP kiekis prognozavo didesnę suaugusio asmens gėdos išgyvenimą, kuris prognozavo didesnę jo polinkį į priešišumą. Šie rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų duomenis apie tai, kad pažeidžiamas narcizmas prognozuoja didesnę pykčio ir priešiško lygį (Okada, 2010), gėda iš dalies medijuoja ryšį tarp NVP ir pažeidžiamo narcizmo (Van Buren & Meehan, 2015), gėda ir pažeidžiamas narcizmas iš dalies medijuoja ryšį tarp fizinio smurto vaikystėje ir pykčio bei priešiško suaugus raiškos, bet ne verbalinės agresijos, gėda nemedijuoja ryšio tarp fizinio smurto vaikystėje ir fizinės agresijos suaugus (Keene & Epps, 2016). Šio tyrimo rezultatai antrina ir Krizan bei Johar (2015) tvirtinimui, kad būtent narcistinis pažeidžiamumas, bet ne grandioziškumas, yra narcistinio įniršio šaltinis bei potencialus pykčio ir priešiško varovas. Gauti rezultatai antrina ir moksliniam diskursui, narcistinį įniršį nagrinėjančiam kaip reakciją į gėdą (Fjermestad-Noll et al. 2020; Elison et al., 2014; Thomaes et al., 2008), apsaugantį nuo slegiančios ir skausmingos emocijos (Morrison, 1989). Darant prielaidą, kad išorinės agresijos apraiškos, tokios kaip fizinė ar žodinė agresija, yra vidinių procesų pasekmė (Krizan & Johar, 2015), didėjančio pykčio ir priešiško jausmų aptikimas gali padėti valdyti narcistinę agresiją (Bryce et al., 2021). Svarbu pabrėžti, kad pažeidžiamo narcizmo išskirtinumas sąsajose tarp NVP ir agresyvumo suaugus šiuo tyrimu atsiskleidė tik kontroliuojant narcistinio grandioziškumo bruožus, tad kai kuriais tyrimais

gaunamos grandioziškumo bruožų sąsajos su pykčiu, priešišku (Okada, 2010; Lobbestael et al., 2014) gali būti grindžiamos persidengiančiais pažeidžiamumo bruožais.

Šio tyrimo mediacinių analizių rezultatai atskleidė, kad, nagrinėjant vaikystėje nepalankių patirčių turėjusio suaugusio asmens polinkį į pyktį bei priešiškumą, gėdos vaidmuo yra svarbesnis nei pažeidžiamo narcizmo bruožų. Mažėjant gėdos jausmui, kartu mažėtų ir pažeidžiamo narcizmo bruožai bei priešiškumas, pyktis. Šie rezultatai atitinka ir gėdos bei NA bruožų formavimosi raidoje principus, pagal kuriuos gėda raidoje formuojasi anksčiau nei NA bruožai (Schore, 2016; Thomaes et al., 2009). Taigi, šio tyrimo rezultatai patvirtina, kad gėdą kartu su pažeidžiamu narcizmu svarbu įtraukti į tyrimus, kuriais nagrinėjamas jų vaidmuo ryšiams tarp NVP ir suaugusių asmenų agresyvumo. Tokių tyrimų rezultatai galėtų padėti psichikos sveikatos specialistams pasirinkti tinkamesnius gydymo metodus darbe su agresyviais žmonėmis, vaikystėje turėjusiais įvairių nepalankių patirčių. Gydymo metodai turėtų būti pirmiausia nukreipti į gėdos įveikos strategijas, ir tik tada į narcistinio pažeidžiamumo bruožus.

4.4. Tyrimo ribotumai

Šio tyrimo metu gauti reikšmingi rezultatai visgi turėtų būti vertinami su tam tikru atsargumu. Pasirinkta tyrimo strategija buvo koreliacinis tyrimas; priežastys, kodėl atsirado ryšiai tarp kintamųjų, nėra aiškios. Tyrimo imčiai buvo taikyta netikimybinė patogioji atranka ir sniego gniūžtės metodas, tad imtis nėra reprezentatyvi, neatspindi visos Lietuvos populiacijos, o tai riboja duomenų generalizavimą. Tyrime buvo naudojami savistata paremti instrumentai, o tai galėjo lemti tam tikras šališkas tendencijas. Patirtys vaikystėje buvo vertinamos retrospektyviai, tad kyla prisiminimų netikslumo rizika. Fizinės nepriežiūros vaikystėje patirtys atskirai nuo kitų patirčių derėtų vertinti atsargiai dėl šiame tyrime gauto poskalės žemo vidinio suderinamumo. Tyrimo imtis nebuvo didelė, be to, jame dalyvavo žymiai daugiau moterų nei vyrų, tad rezultatai galėjo ir ne visiškai atspindėti vyrų grupės ypatumus. Nepaisant išvardytų ribotumų, šio tyrimo rezultatai suponuoja potencialiai reikšmingą kryptį tolesniems tyrimams, kuriais siekama suprasti nepalankių vaikystės patirčių įtaką suaugusio asmens pykčio, priešiškumo išgyvenimui ir agresyviai elgesiui.

4.5. Praktinės rekomendacijos

Organizuodami prevencines priemones, psichikos sveikatos specialistai turėtų susitelkti į visuomenės švietimą apie smurto ir nepriežiūros keliamą žalą vaiko raidai, pasekmes tolesniam funkcionavimui. Klinikinėje praktikoje dirbant su smurtą patyrusiais vaikais, specialistams derėtų atsižvelgti ir į pačių tėvų ar globėjų vaikystės patirtis, esant poreikiui, nukreipti juos pagalbos.

Remiantis šio tyrimo rezultatais, galima teigti, kad, dirbdami su suaugusiais asmenimis, vaikystėje turėjusiais nepalankių patirčių, psichikos sveikatos specialistai daugiau dėmesio turėtų skirti darbui su gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožais. Intervencinės programos, apimančios veiklas, kuriomis siekiama sumažinti polinkį jausti gėdą arba padėti smurtą patiriantiems / patyrusiems asmenims tvarkytis su gėdos jausmu, galėtų sumažinti jų narcistinio pažeidžiamumo bruožų raišką. Silpnėjant gėdos išgyvenimui, mažiau kiltų ir jos sukeliama skausmo. Didesne narcistinio pažeidžiamumo bruožų raiška pasižymintiems asmenims rečiau kiltų noras reaguoti į gėdą įniršiu, agresija, silpnėtų polinkis į pyktį, priešišumą. Terapiniame darbe su gėda galima dirbti taikant atjautos sau ugdymo praktikas (Neff & Germer, 2018), tinkamas įvairaus amžiaus žmonėms. Verta susitelkti į intervencijas, orientuotas priimti jausmus ir mintis, skatinti jų nesmerkti (Sedighimornani et al., 2019). Taigi, gėdos jausmas ir gėdos reguliavimo strategijos turėtų būti intervencijų, skirtų mažinti smurtinį elgesį ir po juo slypinčią patologiją, dėmesio centre.

IŠVADOS

1. Rasta reikšmingų skirtumų tyrimo dalyvių NVP, NA bruožų, gėdos ir agresijos raiškoje:
 - 1.1. Vyrai pasižymėjo reikšmingai didesniais fizinės ir verbalinės agresijos įverčiais;
 - 1.2. Vyresni asmenys pasižymėjo silpniau išreikštais NA bruožais ir mažesniu polinkiu į gėdą, o jaunesni asmenys – stipriau išreikštais NA bruožais ir didesniu polinkiu į gėdą;
 - 1.3. Seksualinio smurto vaikystėje patirtis nurodė reikšmingai daugiau moterų nei vyrų;
 - 1.4. Asmenys, vaikystėje patyrę fizinį smurtą, lyginant su fizinio smurto nepatyrusiais, reikšmingai daugiau vaikystėje patyrė emocinio smurto bei nepriežiūros ir suaugusiame amžiuje pasižymėjo stipriau išreikštais NA bruožais, didesniu polinkiu į gėdą, pyktį, priešišumą ir fizinę agresiją, bet ne polinkiu į verbalinę agresiją.
2. Rasta reikšmingų sąsajų tarp NVP, NA bruožų, gėdos ir agresyvumo tarp tyrimo dalyvių:
 - 2.1. Suaugusių asmenų gėdos jausmas, pykčio, priešiško bei fizinės agresijos raiška, narcistinio pažeidžiamumo bruožai ir NVP bendras įvertis tarpusavyje reikšmingai teigiamai susiję: didesnis išreikštumas viename siejamas su didesne raiška kitame;
 - 2.2. Suaugusių asmenų polinkis į verbalinę agresiją šiame tyrime yra siejamas tik su narcistinio grandioziškumo bruožais.
3. Gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai medijuoja ryšį tarp NVP ir agresyvumo tarp suaugusiųjų tyrimo dalyvių:
 - 3.1. Gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai visiškai medijavo ryšį tarp NVP ir pykčio bei tarp NVP ir priešiško suaugus: didesnis NVP kiekis prognozavo didesnę polinkį į gėdą suaugus, šis prognozavo stipresnę narcistinio pažeidžiamumo bruožų išreikštumą, kuris prognozavo didesnę polinkį į pyktį arba didesnę polinkį į priešišumą;
 - 3.2. Gėda visiškai medijavo ryšį tarp NVP ir priešiško suaugus: didesnis NVP kiekis prognozavo didesnę polinkį į gėdą suaugus, o šis didesnę polinkį į priešišumą;
 - 3.3. NVP tiesiogiai neprognozavo pykčio ir priešiško raiškos suaugusiems asmenims.

LITERATŪRA

- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Strøm, I. F., Myhre, M., & Hjemdal, O. K. (2019). Shame predicts revictimization in victims of childhood violence: A prospective study of a general Norwegian population sample. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *11*(1), 43–50. doi:10.1037/tra0000373
- Andrews, B., & Hunter, E. (1997). Shame, Early Abuse, and Course of Depression in a Clinical Sample: A Preliminary Study. *Cognition and Emotion*, *11*(4), 373–381. doi:10.1080/026999397379845
- Andrews, B. (1998). Shame and Childhood Abuse. In P. Gilbert & B. Andrews (Eds.), *Series in affective science. Shame: Interpersonal behavior, psychopathology, and culture* (pp. 176–190). New York, Oxford: Oxford University Press.
- Andrews, B., Qian, M., & Valentine, J. D. (2002). Predicting depressive symptoms with a new measure of shame: The Experience of Shame Scale. *British Journal of Clinical Psychology*, *41*(1), 29–42. doi:10.1348/014466502163778
- Annerbäck, E. M., Sahlqvist, L., Svedin, C. G., Wingren, G., & Gustafsson, P. A. (2012). Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse in Sweden—Associations with health and risk behaviors. *Child Abuse & Neglect*, *36*(7–8), 585–595. doi:10.1016/j.chiabu.2012.05.006
- Arata, C. M., Langhinrichsen-Rohling, J., Bowers, D., & O'Farrill-Swails, L. (2005). Single versus multi-type maltreatment: An examination of the long-term effects of child abuse. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, *11*(4), 29–52. doi:10.1300/J146v11n04_02
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, *8*(4), 291–322. doi:10.1037/1089-2680.8.4.291
- Bagdonas, A. ir Bliumas, R. (2019). *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Barkauskienė, R., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Čekuolienė, D., & Adler, A. (2018) *Minimalios priežiūros priemonės gaunantys paaugliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Paimta iš: https://www.klrppt.lt/wp-content/uploads/2019/02/LE00346_Minimalias_prieziuros_priemones_gaunantys_paaugliai_1.pdf
- Baumeister, R. F., Bushman, B. J., & Campbell, W. K. (2000). Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism?. *Current Directions in Psychological Science*, *9*(1), 26–29.
- Bellis, M. A., Hughes, K., Leckenby, N., Jones, L., Baban, A., Kachaeva, M., ... & Raleva, M. (2014). Adverse childhood experiences and associations with health-harming behaviours in

- young adults: surveys in eight eastern European countries. *Bulletin of the World Health Organization*, 92, 641–655. doi:10.2471/BLT.13.129247
- Bennett, D. S., Sullivan, M. W., & Lewis, M. (2005). Young children's adjustment as a function of maltreatment, shame, and anger. *Child Maltreatment*, 10(4), 311–323. doi:10.1177/1077559505278619
- Bennett, D. S., Sullivan, M. W., & Lewis, M. (2010). Neglected children, shame-proneness, and depressive symptoms. *Child maltreatment*, 15(4), 305–314. doi:10.1177/1077559510379634
- Björkqvist, K. (2018). Gender differences in aggression. *Current Opinion in Psychology*, 19, 39–42. doi:10.1016/j.copsyc.2017.03.030
- Bryant, F. B., & Smith, B. D. (2001). Refining the architecture of aggression: A measurement model for the Buss–Perry Aggression Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 35(2), 138–167. doi:10.1006/jrpe.2000.2302
- Bryce, C. J., Skvarc, D. R., King, R. M., & Hyder, S. (2021). Don't set me off—grandiose and vulnerable dimensions of narcissism are associated with different forms of aggression: A multivariate regression analysis. *Current Psychology*, 42, 1–9. doi:10.1007/s12144-021-02318-x
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452. doi:10.1037/0022-3514.63.3.452
- Clemens, V., Fegert, J. M., & Allroggen, M. (2022). Adverse childhood experiences and grandiose narcissism—Findings from a population-representative sample. *Child Abuse & Neglect*, 127, 105545. doi:10.1016/j.chiabu.2022.105545
- Cohen, J. W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd edn)*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cohen, L. J., Tanis, T., Bhattacharjee, R., Nesci, C., Halmi, W., & Galyunker, I. (2014). Are there differential relationships between different types of childhood maltreatment and different types of adult personality pathology?. *Psychiatry Research*, 215(1), 192–201. doi:10.1016/j.psychres.2013.10.036
- Connor, D. F., Steingard, R. J., Anderson, J. J., & Melloni, R. H. (2003). Gender differences in reactive and proactive aggression. *Child Psychiatry and Human Development*, 33(4), 279–294. doi:10.1023/A:1023084112561
- Cullerton-Sen, C., Cassidy, A. R., Murray-Close, D., Cicchetti, D., Crick, N. R., & Rogosch, F. A. (2008). Childhood maltreatment and the development of relational and physical aggression: The importance of a gender-informed approach. *Child Development*, 79(6), 1736–1751. doi:10.1111/j.1467-8624.2008.01222.x
- Čekanavičius, V. ir Murauskas, G. (2009). *Statistika ir jos taikymai 3*. Vilnius: TEV.

- Čėsniėnė, I. ir Bandzeviėienė, R. (2009). Jaunuolių pakartotinio nusikalstamo elgesio prognozė: galimybės ir problemos. *Socialinis darbas*, 8(1), 92-102. Paimta iš <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11842/1281-2442-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- DeYoung, P. A. (2015). *Understanding and treating chronic shame: A relational/ neurobiological approach*. New York, London: Routledge.
- Dentale, F., Verrastro, V., Petruccelli, I., Diotaiuti, P., Petruccelli, F., Cappelli, L., & San Martini, P. (2015). Relationship between parental narcissism and children's mental vulnerability: Mediation role of rearing style. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 15(3), 337–347.
- Dong, M., Anda, R. F., Dube, S. R., Giles, W. H., & Felitti, V. J. (2003). The relationship of exposure to childhood sexual abuse to other forms of abuse, neglect, and household dysfunction during childhood. *Child Abuse & Neglect*, 27(6), 625–639. doi:10.1016/S0145-2134(03)00105-4
- Driscoll, H., Zinkivskay, A., Evans, K., & Campbell, A. (2006). Gender differences in social representations of aggression: The phenomenological experience of differences in inhibitory control?. *British Journal of Psychology*, 97(2), 139–153. doi:10.1348/000712605X63073
- Duval, J., Ensink, K., Normandin, L., & Fonagy, P. (2018). Mentalizing mediates the association between childhood maltreatment and adolescent borderline and narcissistic personality traits. *Adolescent Psychiatry*, 8(3), 156–173. doi:10.2174/2210676608666180829095455
- Elison, J., Garofalo, C., & Velotti, P. (2014). Shame and aggression: Theoretical considerations. *Aggression and Violent Behavior*, 19(4), 447–453. doi:10.1016/j.avb.2014.05.002
- Else-Quest, N. M., Higgins, A., Allison, C., & Morton, L. C. (2012). Gender differences in self-conscious emotional experience: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 138(5), 947–981. doi: 10.1037/a0027930
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245–258. doi:10.1016/S0749-3797(98)00017-8
- Fjermestad-Noll, J., Ronningstam, E., Bach, B. S., Rosenbaum, B., & Simonsen, E. (2020). Perfectionism, shame, and aggression in depressive patients with narcissistic personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 34(Supplement), 25–41. doi:10.1521/pedi.2020.34.supp.25

- Foster, J. D., Campbell, W. K., & Twenge, J. M. (2003). Individual differences in narcissism: Inflated self-views across the lifespan and around the world. *Journal of Research in Personality*, 37(6), 469–486. doi:10.1016/S0092-6566(03)00026-6
- Fossati, A., Borroni, S., Eisenberg, N., & Maffei, C. (2010). Relations of proactive and reactive dimensions of aggression to overt and covert narcissism in nonclinical adolescents. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 36(1), 21–27. doi:10.1002/ab.20332
- Gailienė, D. (2015). *Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai*. Vilnius: Eugrimas.
- Gilbert, P. (1998). What is shame? Some core issues and controversies. In P. Gilbert & B. Andrews (Eds.), *Series in affective science. Shame: Interpersonal behavior, psychopathology, and culture* (pp. 3–38). Oxford University Press.
- Glaser, D. (2002). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework. *Child Abuse & Neglect*, 26(6-7), 697–714. doi:10.1016/S0145-2134(02)00342-3
- Green, A., MacLean, R., & Charles, K. (2020). Recollections of parenting styles in the development of narcissism: The role of gender. *Personality and Individual Differences*, 167, 110246. doi:10.1016/j.paid.2020.110246
- Grijalva, E., Newman, D. A., Tay, L., Donnellan, M. B., Harms, P. D., Robins, R. W., & Yan, T. (2015). Gender differences in narcissism: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 141(2), 261–310. doi:10.1037/a0038231
- Gerevich, J., Bácskai, E., & Czobor, P. Á. L. (2007). The generalizability of the Buss–Perry Aggression Questionnaire. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 16(3), 124–136. doi:10.1002/mpr.221
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford publications.
- Herman, J. L. (2006). *Trauma ir išgyjimas*. Vilnius: Vaga.
- Hill, D. (2015). *Affect Regulation Theory: A Clinical Model (Norton Series on Interpersonal Neurobiology)*. WW Norton & Company
- Higgins, D. J., & McCabe, M. P. (2001). Multiple forms of child abuse and neglect: Adult retrospective reports. *Aggression and Violent Behavior*, 6(6), 547–578. doi:10.1016/S1359-1789(00)00030-6
- Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C., ... Jones, L. & Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 2(8), e356–e366. doi:10.1016/S2468-2667(17)30118-4

- Infante, D. A., Trebing, J. D., Shepherd, P. E., & Seeds, D. E. (1984). The relationship of argumentativeness to verbal aggression. *Southern Speech Communication Journal*, 50(1), 67–77. doi:10.1080/10417948409372622
- Jurgaitienė, V. (2021). *Nepalankių vaikystės patirčių, gėdos išgyvenimo ir depresiškumo sąsajos suaugus*. Nepublikuotas bakalauro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Jones, D. N., & Neria, A. L. (2015). The Dark Triad and dispositional aggression. *Personality and Individual Differences*, 86, 360–364. doi:10.1016/j.paid.2015.06.021
- Kalmakis, K. A., & Chandler, G. E. (2014). Adverse childhood experiences: towards a clear conceptual meaning. *Journal of Advanced Nursing*, 70(7), 1489–1501. doi:10.1111/jan.12329
- Kazlauskas, E., & Želvienė, P. (2015). A history of political violence in the family as a resilience factor. Resiliency: *Enhancing coping with crisis and terrorism*, 119, 141–148. doi:10.3233/978-1-61499-490-9-141
- Keene, A. C., & Epps, J. (2016). Childhood physical abuse and aggression: Shame and narcissistic vulnerability. *Child Abuse and Neglect*, 51, 276–283. doi:10.1016/j.chiabu.2015.09.012
- Kim, J., Talbot, N. L., & Cicchetti, D. (2009). Childhood abuse and current interpersonal conflict: The role of shame. *Child Abuse & Neglect*, 33(6), 362–371. doi:10.1016/j.chiabu.2008.10.003
- Kline, R. B. (2016). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling (fourth edition)*. New York, London: The Guilford Press.
- Kokko, K., Pulkkinen, L., Huesmann, L. R., Dubow, E. F., & Boxer, P. (2009). Intensity of aggression in childhood as a predictor of different forms of adult aggression: A two-country (Finland and the United States) analysis. *Journal of Research on Adolescence*, 19(1), 9–34. doi:10.1111/j.1532-7795.2009.00579.x
- Krizan, Z., & Johar, O. (2015). Narcissistic rage revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(5), 784–801. doi:10.1037/pspp0000013
- Lee, V., & Hoaken, P. N. S. (2007). Cognition, emotion, and neurobiological development: Mediating the relation between maltreatment and aggression. *Child Maltreatment*, 12(3), 281–298. doi:10.1177/1077559507303778
- Lewis, M. (1995). *Shame: The exposed self*. New York: The Free Press.
- Lewis, M. (2003). The role of the self in shame. *Social Research: An International Quarterly*, 70(4), 1181–1204. doi:10.1353/sor.2003.0003
- Lobbestael, J., Arntz, A., & Bernstein, D. P. (2010). Disentangling the relationship between different types of childhood maltreatment and personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 24(3), 285–295. doi:10.1521/pedi.2010.24.3.285

- Lobbestael, J., Baumeister, R. F., Fiebig, T., & Eckel, L. A. (2014). The role of grandiose and vulnerable narcissism in self-reported and laboratory aggression and testosterone reactivity. *Personality and Individual Differences, 69*, 22–27. doi:10.1016/j.paid.2014.05.007
- Luo, Y. L., Cai, H., Sedikides, C., & Song, H. (2014). Distinguishing communal narcissism from agentic narcissism: A behavior genetics analysis on the agency–communion model of narcissism. *Journal of Research in Personality, 49*, 52–58. doi:10.1016/j.jrp.2014.01.001
- MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin, 131*(2), 202–223. doi:10.1037/0033-2909.131.2.202
- McWilliams, N. (2014). Psichoanalitinė diagnostika. Asmenybės struktūros samprata klinikiniam procese. Vilnius: Vaistų žinios
- Miller, J. D., Hoffman, B. J., Gaughan, E. T., Gentile, B., Maples, J., & Keith Campbell, W. (2011). Grandiose and vulnerable narcissism: A nomological network analysis. *Journal of Personality, 79*(5), 1013–1042. doi:10.1111/j.1467-6494.2010.00711.x
- Miller, J. D., Lynam, D. R., Hyatt, C. S., & Campbell, W. K. (2017). Controversies in narcissism. *Annual Review of Clinical Psychology, 13*, 291–315. doi:10.1146/annurev-clinpsy-032816-045244
- Morrison, A. P. (1989). *Shame: The underside of narcissism*. Routledge.
- Neff, K., & Germer, C. (2018). *The mindful self-compassion workbook: A proven way to accept yourself, build inner strength, and thrive*. Guilford Publications.
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., & Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: a systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine, 9*(11), e1001349. doi:10.1371/journal.pmed.1001349
- Okada, R. (2010). The relationship between vulnerable narcissism and aggression in Japanese undergraduate students. *Personality and Individual Differences, 49*(2), 113–118. doi:10.1016/j.paid.2010.03.017
- Orth, U., Robins, R. W., & Soto, C. J. (2010). Tracking the trajectory of shame, guilt, and pride across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology, 99*, 1061–1071. doi:10.1037/a0021342
- Ovidijus (1990). *Metamorfozės*. Vilnius: Vaga.
- Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas. Metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., & Gómez-Benito, J. (2009). The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 328–338. doi:10.1016/j.cpr.2009.02.007
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G., & Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365–379. doi: 10.1037/a0016530
- Pincus, A. L., & Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421–446. doi:10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215
- Pulakos, J. (1996). Family environment and shame: Is there a relationship?. *Journal of Clinical Psychology*, 52(6), 617–623. doi:10.1002/(SICI)1097-4679(199611)52:63.0.CO;2-H
- Puronienė, S. (2021). *Suaugusiųjų nepalankių emocinių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir narcistinių asmenybės bruožų sąsajos*. Nepublikuotas magistro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Reidy, D. E., Foster, J. D., & Zeichner, A. (2010). Narcissism and unprovoked aggression. *Aggressive Behavior*, 36(6), 414–422. doi:10.1002/ab.20356
- Riggs, S. A. (2010). Childhood emotional abuse and the attachment system across the life cycle: What theory and research tell us. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(1), 5–51. doi:10.1080/10926770903475968
- Rogoza, R., Żemojtel-Piotrowska, M., Kwiatkowska, M. M., & Kwiatkowska, K. (2018). The bright, the dark, and the blue face of narcissism: the spectrum of narcissism in its relations to the metatraits of personality, self-esteem, and the nomological network of shyness, loneliness, and empathy. *Frontiers in Psychology*, 343. doi:10.3389/fpsyg.2018.00343
- Ruiz, J. M., Smith, T. W., & Rhodewalt, F. (2001). Distinguishing narcissism and hostility: Similarities and differences in interpersonal circumplex and five-factor correlates. *Journal of Personality Assessment*, 76(3), 537–555. doi:10.1207/S15327752JPA7603_12
- Salazar, L. R. (2016). The relationship between compassion, interpersonal communication apprehension, narcissism and verbal aggressiveness. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 1–14.
- Scarpa, A., Haden, S. C., & Abercromby, J. M. (2010). Pathways linking child physical abuse, depression, and aggressiveness across genders. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(7), 757–776. doi:10.1080/10926771.2010.515167
- Schoenleber, M., Sadeh, N., & Verona, E. (2011). Parallel syndromes: Two dimensions of narcissism and the facets of psychopathic personality in criminally involved individuals. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 2(2), 113. doi:10.1037/a0021870

- Schoenleber, M., Roche, M. J., Wetzell, E., Pincus, A. L., & Roberts, B. W. (2015). Development of a brief version of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment, 27*(4), 1520–1526. doi:10.1037/pas0000158
- Schore, A. N. (1998). Early shame experience and infant brain development. In P. Gilbert & B. Andrews (Eds.), *Shame: Interpersonal behaviour, psychopathology, and culture* (pp. 57–77). New York, Oxford: Oxford University Press
- Schore, A. N. (2016). *Affect regulation and the origin of the self: The neurobiology of emotional development*. Routledge.
- Sedighimornani, N., Rimes, K. A., & Verplanken, B. (2019). Exploring the relationships between mindfulness, self-compassion, and shame. *Sage Open, 9*(3), 2158244019866294. doi:10.1177/2158244019866294
- Sedighimornani, N., Rimes, K., & Verplanken, B. (2021). Factors contributing to the experience of shame and shame management: Adverse childhood experiences, peer acceptance, and attachment styles. *The Journal of Social Psychology, 161*(2), 129–145. doi:10.1080/00224545.2020.1778616
- Skårderud, F. (2017). *Nerimas. Klajonės po modernųjį Aš*. Vilnius: Tyto alba
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R., & Van Ijzendoorn, M. H. (2012). The universality of childhood emotional abuse: A meta-analysis of worldwide prevalence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 21*(8), 870–890. doi:10.1080/10926771.2012.708014
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van Ijzendoorn, M. H. (2013a). The neglect of child neglect: a meta-analytic review of the prevalence of neglect. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 48*, 345–355. doi:10.1007/s00127-012-0549-y
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H., & Alink, L. R. (2013b). Cultural-geographical differences in the occurrence of child physical abuse? A meta-analysis of global prevalence. *International Journal of Psychology, 48*(2), 81–94. doi:10.1080/00207594.2012.697165
- Tangney, J. P., Wagner, P., Fletcher, C., & Gramzow, R. (1992). Shamed into anger? The relation of shame and guilt to anger and self-reported aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 62*(4), 669–679. doi:10.1037/0022-3514.62.4.669
- Tangney, J. P., Hill-Barlow, D., Wagner, P. E., Marschall, D. E., Borenstein, J. K., Sanftner, J., ... Mohr, T. & Gramzow, R. (1996). Assessing individual differences in constructive versus destructive responses to anger across the lifespan. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(4), 780–796. doi:10.1037/0022-3514.70.4.780
- Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2003). *Shame and guilt*. New York, London: Guilford Press.

- Théberge, D., & Gamache, D. (2022). Shame: A comparative study of personality traits and profiles. *Journal of Individual Differences* 43(4), 169–179. doi:10.1027/1614-0001/a000368
- Thomaes, S., Bushman, B. J., Stegge, H., & Olthof, T. (2008). Trumping shame by blasts of noise: Narcissism, self-esteem, shame, and aggression in young adolescents. *Child Development*, 79(6), 1792–1801. doi:10.1111/j.1467-8624.2008.01226.x
- Thomaes, S., Bushman, B. J., De Castro, B. O., & Stegge, H. (2009). What makes narcissists bloom? A framework for research on the etiology and development of narcissism. *Development and Psychopathology*, 21(4), 1233–1247. doi:10.1017/S0954579409990137
- Thomaes, S., Stegge, H., Olthof, T., Bushman, B. J., & Nezlek, J. B. (2011). Turning shame inside-out: “humiliated fury” in young adolescents. *Emotion*, 11(4), 786–793. doi:10.1037/a0023403
- Ustinavičiūtė, L. (2012). *Lietuvos teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizė* (daktaro disertacija). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Paimta iš [https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15981/Disertacija_L_Ustinaviciu te.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15981/Disertacija_L_Ustinaviciu_te.pdf?sequence=2&isAllowed=y)
- Van Buren, B. R., & Meehan, K. B. (2015). Child maltreatment and vulnerable narcissism: The roles of shame and disavowed need. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 63(3), 555–561. doi:10.1177/0003065115593058
- Velotti, P., Garofalo, C., Bottazzi, F., & Caretti, V. (2017). Faces of shame: Implications for self-esteem, emotion regulation, aggression, and well-being. *The Journal of psychology*, 151(2), 171–184. doi:10.1080/00223980.2016.1248809
- Velotti, P., Rogier, G., & Sarlo, A. (2020). Pathological narcissism and aggression: The mediating effect of difficulties in the regulation of negative emotions. *Personality and Individual Differences*, 155, 109757. doi:10.1016/j.paid.2019.109757
- Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C., & Harris, J. A. (2008). A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences*, 44(2), 445–452. doi:10.1016/j.paid.2007.09.007
- Vizin, G., Urbán, R., & Unoka, Z. (2016). Shame, trauma, temperament and psychopathology: Construct validity of the Experience of Shame Scale. *Psychiatry Research*, 246, 62–69. doi:10.1016/j.psychres.2016.09.017
- Walker, H. E., Freud, J. S., Ellis, R. A., Fraine, S. M., & Wilson, L. C. (2019). The prevalence of sexual revictimization: A meta-analytic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(1), 67–80. <https://doi.org/10.1177/1524838017692364>
- Wilson, M. S., & Sibley, C. G. (2011). ‘Narcissism creep?’: Evidence for Age-Related Differences in Narcissism in the New Zealand General Population. *New Zealand Journal of Psychology*, 40(3), 89–95.

World Health Organization. (2020). Global status report on preventing violence against children 2020. Paimta iš: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332394/9789240004191-eng.pdf>

Zelviene, P., Kazlauskas, E., & Maercker, A. (2020). Risk factors of ICD–11 adjustment disorder in the Lithuanian general population exposed to life stressors. *European Journal of Psychotraumatology*, *11*(1), 1708617. doi:10.1080/20008198.2019.1708617

PRIEDAI

1 priedas. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys

	Visi dalyviai	Fizinį smurtą patyrusiųjų grupė	Fizinio smurto nepatyrusiųjų grupė	Grupių palyginimo koeficientai
	N (%)	n (%)	n (%)	
Tyrimo dalyvių skaičius	224	124	100	
Lytis				$\chi^2 = 0,72,$
Vyras	60 (26,8%)	36 (29%)	24 (24%)	$df = 1,$
Moteris	164 (73,2%)	88 (71%)	76 (76%)	$p = 0,389$
Amžius, M (SD)	40,84 (11,93)	40,33 (10,94)	41,48 (13,08)	$t = 0,72,$ $df = 222,$ $p = 0,475$
Išsilavinimas:				
aukštasis universitetinis	179 (79,9%)	97 (78,2%)	82 (82%)	$\chi^2 = 2,72,$
aukštasis neuniversitetinis	12 (5,4%)	6 (4,8%)	6 (4%)	$df = 5,$
nebaigtas aukštasis	8 (3,6%)	4 (3,2%)	4 (6%)	$p = 0,744$
aukštesnysis	6 (2,7%)	5 (4%)	1 (1%)	
profesinis	3 (1,3%)	2 (1,6%)	1 (1%)	
vidurinis	16 (7,1%)	10 (8,1%)	6 (6%)	
Šeimninė padėtis:				
vedęs/ištekėjusi	116 (51,8%)	67 (54%)	49 (49%)	$\chi^2 = 5,25,$
nevedęs/netekėjusi	53 (23,7%)	26 (21%)	27 (27%)	$df = 4,$
gyvena partnerystėje	23 (10,3%)	14 (11,3%)	9 (9%)	$p = 0,263$
išsiskyręs/išsiskyrusi	19 (12,9%)	17 (13,7%)	12 (12%)	
našlys/našlė	3 (1,3%)	0	3 (3%)	
Veikla:				
mokosi ir dirba	30 (13,4%)	15 (12,1%)	15 (15%)	$\chi^2 = 5,89,$
dirba	152 (67,9%)	91 (73,4%)	61 (61%)	$df = 5,$
mokosi	24 (10,7%)	12 (9,7%)	12 (12%)	$p = 0,317$
nedirba	8 (3,6%)	2 (1,6%)	6 (6%)	

Lentelės tęsinys

	Visi dalyviai	Fizinį smurtą patyrusiųjų grupė	Fizinio smurto nepatyrusiųjų grupė	Grupių palyginimo koeficientai
	N (%)	n (%)	n (%)	
vaiko priežiūros atostogose	7 (3,1%)	3 (2,4%)	4 (4%)	
pensininkas / -ė	3 (1,3%)	1 (0,8%)	2 (2%)	
Gyvena:				
didmiestyje	180 (80,4%)	101 (81,5%)	79 (79%)	$\chi^2 = 1,04,$ $df = 2,$ $p = 0,595$
mieste	22 (9,8%)	13 (10,5%)	9 (9%)	
miestelyje ar kaime	22 (9,8%)	10 (8,1%)	12 (12%)	
Vaikystėje augo:				
su abiem tėvais	166 (74,1%)	88 (71%)	78 (78%)	$\chi^2 = 6,97,$ $df = 4,$ $p = 0,138$
išsiskyrusioje šeimoje	38 (17%)	25 (20,2%)	13 (13%)	
su mama	15 (6,7%)	7 (5,6%)	8 (8%)	
su mama ir patėviu	4 (1,8%)	4 (3,2%)	0	
su kitais artimaisiais	1 (0,4%)	0	1 (1%)	

2 priedas. Tyrimo apklausos demografiniai ir kiti klausimai

1. Jūsų lytis?	moteris
vyras
2. Kiek jums metų? (įrašykite)	_____
3. Koks yra jūsų išsilavinimas?	aukštasis universitetinis
aukštasis neuniversitetinis
nebaigtas aukštasis
aukštesnysis
profesinis
vidurinis
nebaigtas vidurinis
4. Jūsų šeiminei padėtis:	nevedęs/netekėjusi
vedęs/ištekėjusi
gyvenu partnerystėje
išsiskyręs/išsiskyrusi
našlys/našlė
kita
5. Šiuo metu Jūs:	dirbate
nedirbate
mokotės
mokotės ir dirbate
esate pensininkas
kita
6. Jūs gyvenate:	didmiestyje (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose)
mieste
miestelyje ar kaime
kita
7. Iki pilnametystės Jūs augote:	su abiem tėvais
išsiskyrusioje šeimoje
su mama
su tėvu
su kitais artimaisiais
įtėvių šeimoje
kita

3 priedas. Gėdos skalės tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Teiginiai	Faktoriai		
	Charakterologinė gėda	Elgsenos gėda	Kūniška gėda
1	0,82	0,11	0,06
2	0,81	0,22	0,11
3	0,76	0,05	0,29
4	0,70	0,38	0,06
5	0,67	0,46	0,09
6	0,56	0,41	0,12
7	0,50	0,51	0,22
8	0,52	0,57	0,20
9	0,53	0,44	0,23
10	0,53	0,47	0,28
11	0,45	0,57	0,29
12	0,42	0,59	0,24
13	0,25	0,58	0,30
14	0,31	0,66	0,25
15	0,43	0,60	0,32
16	0,18	0,63	0,34
17	0,21	0,76	0,26
18	0,25	0,71	0,14
19	0,14	0,78	0,11
20	0,16	0,83	0,13
21	0,22	0,71	0,17
22	0,12	0,32	0,82
23	0,18	0,44	0,74
24	0,23	0,13	0,71
25	0,10	0,19	0,87

Pastaba. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi ir / arba tokie teiginių faktorių svoriai, kurie pagal GPS originalią versiją priskiriami atitinkamam faktoriui.

4 priedas. Patologinio narcizmo klausimyno (trumpoji versija) psichometrinės charakteristikos

1 lentelė. Patologinio narcizmo klausimyno (trumpoji versija) tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.

Teiginiai	Faktoriai						
	Narcistinis grandioziškumas			Narcistinis pažeidžiamumas			
	Išnaudojimo polinkis	Savęs iškėlimas aukojantis	Didybės fantazijos	Priklausoma savivertė	Savęs slėpimas	Nuvertinimas	Nepripažinimo įniršis
1	0,83						
2			0,21	0,74			
3*				0,61*		0,46	-0,22
4	0,83						
5	0,28	0,25		0,30	-0,23	0,29	0,51
6	0,75						0,29
7					0,22	0,74	
8						0,33	0,66
9				0,57	0,24	0,45	
10		0,72		0,23			0,21
11	0,58	0,37			0,42		
12		0,49	0,30			0,35	
13		0,25	0,55		-0,37	0,28	
14				0,21		0,70	0,22
15*				0,26		0,65*	0,22
16				0,72		0,26	0,24
17			0,73	0,29			
18			0,52	0,35	0,32	0,21	
19		0,78	0,26				
20		0,24	0,43			0,46	
21		0,24		0,73			0,26
22		0,22	0,52	0,37			0,37

Lentelės tęsinys

Faktoriai							
Teiginiai	Narcistinis grandioziškumas			Narcistinis pažeidžiamumas			
	Išnaudojimo polinkis	Savęs iškėlimas aukojantis	Didybės fantazijos	Priklausoma savivertė	Savęs slėpimas	Nuvertinimas	Nepripažinimo įniršis
23	0,21		0,44				0,64
24*		0,27	0,56*		0,28		
25			0,77				
26			0,83				
27			0,29		0,46	0,27	0,43
28			0,28	0,41	0,40	0,41	

Pastaba. Faktorių svoriai, kurie modulių mažesni už 0,2 lentelėje nebuvo pateikti. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi ir / arba tokie teiginių faktorių svoriai, kurie pagal B-PNI originalią versiją priskiriami atitinkamam faktoriui. * pažymėti trys teiginiai ir jų faktorių svoriai, kuriuos geriau paaiškina kitas, nei originalioje B-PNI versijoje nurodytas faktorius.

2 lentelė. *Patologinio narcizmo klausimyno (trumpoji versija) ir jo poskalių tarpusavio sąsajos.*

Skalės	B-PNI	Narcistinis pažeidžiamumas
B-PNI	–	–
Narcistinis pažeidžiamumas	0,91***	–
Narcistinis grandioziškumas	0,88***	0,60***

Pastaba. *** $p < 0,01$; B-PNI – patologinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija. Statistiškai reikšmingos koreliacijos pažymėtos paryškintu šriftu.

5 priedas. Agresijos klausimyno psichometrinės charakteristikos

1 lentelė. 16-to klausimyno teiginio koreliacijų koeficientai su Fizinės agresijos poskalės teiginiais ir bendru klausimyno įverčiu

Teiginiai	2	5	8	11	13	22	5	29	AK
16	0,17*	0,05	0,11	0,15*	0,24**	0,17*	0,17*	0,11	0,10

Pastaba. ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$. AK – Agresijos klausimyno bendras įvertis.

2 lentelė. Agresijos klausimyno ir jo poskalių koreliacijų koeficientai

Skalės	Fizinė agresija	Verbalinė agresija	Pyktis	Priešiškumas	Agresyvumas
Fizinė agresija	–	–	–	–	–
Verbalinė agresija	0,72***	–	–	–	–
Pyktis	0,84***	0,55***	–	–	–
Priešiškumas	0,74***	0,36***	0,53***	–	–
Agresyvumas	0,74***	0,72***	0,84***	0,74***	–
Cronbach α	0,81	0,70	0,79	0,75	0,89

Pastaba. *** $p < 0,001$; Agresyvumas – Agresijos klausimyno bendras įvertis.

3 lentelė. Agresijos klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai

Teiginiai	Faktoriai			
	Fizinė agresija	Verbalinė agresija	Pyktis	Priešiškumas
1	0,28	0,46	0,47	
2	0,64			
3		0,29		0,69
4		0,76		
5	0,41		0,43	
6	0,23	0,48	0,38	
7*			0,76*	0,21
8	0,48		0,58	
10	0,25	0,23		0,65
11	0,54		0,32	
12		0,31	0,53	
13	0,78		0,28	
14	0,34	0,54	0,21	
15			0,35	0,43
17			0,25	0,64
18			0,73	0,22
19*		0,68*		
20			0,25	0,64
21*	0,41*	0,21		0,32
22	0,69			
23			0,71	0,22
24			0,32	0,62
25	0,77			
26	0,26			0,37
27	0,33	0,60		
28		0,24	0,68	0,21
29	0,56		0,21	

Pastaba. Faktorių svoriai, kurie moduliui mažesni už 0,2 lentelėje nebuvo pateikti. Paryškintu šriftu pažymėti didžiausi ir / arba tokie teiginių faktorių svoriai, kurie pagal Agresijos klausimyno originalią versiją priskiriami atitinkamam faktoriui. * pažymėti trys teiginiai ir jų faktorių svoriai, kuriuos geriau paaikškina kitas, nei originalioje Agresijos klausimyno versijoje nurodytas faktorius.

6 priedas. Tyrimo informuoto sutikimo forma

Apklausa

Sveiki,

Esu Vilniaus universiteto Klinikinės psichologijos studijų programos II kurso magistrantė Viktorija Jurgaitienė. Kartu su darbo vadove doc. dr. Danguole Čekuoliene atliekame mokslinį tyrimą, kurio tikslas – atskleisti, kaip vaikystės patirtys yra susijusios su asmenybės bruožais, emocijų raiška ir elgsena suaugus. Jūsų dalyvavimas šiame tyrime prisidės ieškant atsakymų į šiuo metu mokslui aktualius klausimus.

Apklausoje kviečiami dalyvauti VYRESNI NEI 18 METŲ ASMENYS. Tyrimas anonimiškas, Jums nereikės nurodyti jokių asmeninių duomenų, o rezultatai bus analizuojami ir pateikiami tik apibendrintai. Informacija, kurią Jūs pateiksite bus visiškai konfidenciali, niekam neatskleista ir naudojama tik tyrimo tikslais. Jūsų dalyvavimas tyrime yra savanoriškas ir bet kada galite iš jo pasitraukti. Jei tyrimo metu Jums kiltų klausimų, susijusių su tyrimu, galite susisiekti su manimi adresu viktorija.jurgaitiene@fsf.stud.vu.lt.

Atsakymai į klausimus užims apie 15-20 min. Anketoje nėra nei teisingų, nei klaidingų atsakymų. Iš anksto dėkoju už nuoširdžius Jūsų atsakymus ir anketai pildyti skirtą laiką.

[Prisijungti prie „Google“](#), kad išsaugotumėte savo progresą. [Sužinokite daugiau](#)

* Nurodo būtiną klausimą

Jei sutinkate dalyvauti šiame tyrime, paspauskite "sutinku" *

Sutinku

[Kitas](#)

Puslapis 1 iš 6

[Valyti formą](#)

7 priedas. Tyrimo apklausos pabaigos forma

Apklausa

Jūsų atsakymai išsaugoti!

Jeigu jusite, kad Jums norėtųsi išsamiau aptarti tyrimo metu kilusias emocijas bei mintis, Jums gali padėti atitinkamas sveikatos įstaigos specialistas, pavyzdžiui, psichologas, psichoterapeutas. Taip pat rekomenduojame apsilankyti internetinėje svetainėje www.pagalbasau.lt Pagalba sau – tai nacionalinė psichikos sveikatos svetainė, kurioje vienoje vietoje galima rasti aktualią ir patikimą informaciją apie emocinę sveikatą bei prieinamą psichologinę pagalbą. Šioje svetainė, adresu <https://pagalbasau.lt/pagalbos-linijos/> rasite ir pagalbos linijų telefono numerius, kuriais galima paskambinti, kai norisi pasikalbėti.

Šio turinio „Google“ nekūrė ir nepatvirtino. [Pranešti apie pažeidimą](#) - [Paslaugos sąlygos](#) - [Privatumo politika](#)

Google formos

8 priedas. Tyrime naudotų skalių, poskalių, klausimynų suminių kintamųjų aprašomosios charakteristikos

Bendroji tyrimo dalyvių imtis					
Kintamieji	M (SD)	Asimetriškumo koeficientas	Eksceso koeficientas	Kolmogorov-Smirnov testas	
				Įvertis	p
Amžius	40,84 (11,93)	0,05	-0,25	0,01	0,003
VPK-S	16,05 (5,35)	0,87	0,18	0,14	<0,001
Gėda	53,41 (16,45)	0,62	-0,31	0,11	<0,001
B-PNI	2,06 (0,83)	0,22	-0,27	0,05	0,200*
Narcistinis pažeidžiamumas	1,71 (0,99)	0,32	-0,55	0,07	0,012
Narcistinis grandioziškumas	2,40 (0,87)	0,11	-0,14	0,05	0,200*
Agresyvumas	65,08 (16,62)	0,49	-0,23	0,08	0,001
Pyktis	14,83 (5,27)	0,39	-0,55	0,08	0,001
Priešiškumas	20,58 (6,08)	0,11	-0,71	0,07	0,004
Fizinė agresija	14,73 (5,96)	1,11	1,10	0,14	<0,001
Verbalinė agresija	14,94 (4,00)	0,05	-0,25	0,07	0,011
Fizinį smurtą vaikystėje patyrusiųjų dalyvių grupė					
Amžius	40,33 (10,94)	-0,11	-0,09	0,10	0,006
Gėda	56,71 (16,61)	0,48	-0,46	0,08	0,031
B-PNI	2,22 (0,84)	0,11	0,002	0,03	0,200*
Narcistinis pažeidžiamumas	1,91 (1,02)	0,20	-0,51	0,06	0,200*
Narcistinis grandioziškumas	2,55 (0,87)	0,01	0,03	0,09	0,025
Agresyvumas	68,73 (16,11)	0,41	-0,24	0,09	0,015
Pyktis	15,77 (5,25)	0,24	-0,65	0,08	0,055
Priešiškumas	21,91 (5,87)	0,01	-0,54	0,07	0,088
Fizinė agresija	15,76 (6,37)	0,93	0,61	0,12	<0,001

Lentelės tęsinys

Kintamieji	M (SD)	Asimetriškumo koeficientas	Eksceso koeficientas	Kolmogorov-Smirnov testas	
				Įvertis	p
Verbalinė agresija	15,29 (3,78)	-0,16	-0,06	0,08	0,037
Fizinio smurto vaikystėje nepatyrusiųjų dalyvių grupė					
Amžius	41,48 (13,08)	0,11	-0,50	0,08	0,169
Gėda	49,32 (15,36)	0,84	0,14	0,14	<0,001
B-PNI	1,84 (0,79)	0,34	-0,50	0,08	0,130
Narcistinis pažeidžiamumas	1,48 (0,90)	0,38	-0,78	0,09	0,055
Narcistinis grandioziškumas	2,21 (0,84)	0,23	-0,13	0,06	0,200*
Agresyvumas	60,56 (16,19)	0,73	0,15	0,11	0,006
Pyktis	13,66 (5,09)	0,61	-0,16	0,12	0,001
Priešiškumas	18,94 (5,96)	0,29	-0,76	0,09	0,049
Fizinė agresija	13,46 (5,15)	1,31	1,94	0,16	<0,001
Verbalinė agresija	14,50 (4,23)	0,30	-0,26	0,09	0,051

Pastaba. *apatinė tikrojo reikšmingumo riba; M – vidurkis; SD – standartinis nuokrypis; VPK-S – Vaikystės patirčių klausimynas; B-PNI – Patologinis narcizmo klausimynas, trumpoji versija; Agresyvumas – Agresijos klausimyno bendras įvertis. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

9 priedas. Nepalankių vaikystės patirčių pasiskirstymas tarp tyrimo dalyvių, ir vyrų bei moterų

	Nurodė, kad patyrė			Nurodė, kad nepatyrė			χ^2	df	p
	Viso	Moterys	Vyrai	Viso	Moterys	Vyrai			
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)			
Nepalankios vaikystės patirtys									
Emocinis smurtas	149 (66,52 %)	107 (71,8 %)	42 (28,2 %)	75 (33,48 %)	57 (76 %)	18 (24 %)	0,45	1	0,504
Fizinis smurtas	124 (55,36 %)	88 (71 %)	36 (29 %)	100 (44,64 %)	76 (76 %)	24 (24 %)	0,72	1	0,398
Seksualinis smurtas	42 (18,75 %)	36 (85,7 %)	6 (14,3 %)	182 (81,25 %)	128 (70,3 %)	54 (29,7 %)	4,12	1	0,042
Emocinė nepriežiūra	144 (64,29 %)	107 (74,3 %)	37 (25,7 %)	80 (35,71%)	57 (71,3 %)	23 (28,8 %)	0,25	1	0,621
Fizinė nepriežiūra	30 (13,39 %)	23 (76,7 %)	7 (23,3 %)	194 (86,61 %)	141 (72,7 %)	53 (27,3 %)	0,21	1	0,646

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

10 priedas. Serijinių mediacinių modelių rezultatai

1 lentelė. Serijinio mediacinio modelio, kuriame NVP ir agresyvumo suaugus ryšį (kontroliuojant lytį ir amžių) medijuoja gėda ir NA bruožai, rezultatai ($N = 224$)

Kintamasis	Gėda (M1)		B-PNI (M2)		Agresyvumas (Y)	
	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]
Amžius	-0,36***	[-0,52; -0,19]	-0,001	[-0,01; 0,01]	0,18*	[0,02; 0,33]
Lytis	-1,80	[-6,21; 2,61]	0,28*	[0,07; 0,49]	6,73**	[2,61; 10,85]
VPK-S (X)	1,07***	[0,7; 1,43]	0,01	[-0,01; 0,03]	0,34	[-0,02; 0,70]
Gėda (M1)			0,03***	[0,02; 0,03]	0,08	[-0,05; 0,22]
B-PNI (M2)					9,47***	[6,91; 12,04]
R ²	0,21***		0,30***		0,35***	
F	F(3, 220) = 19,14		F(4, 219) = 23,44		F(5, 218) = 23,41	
Modelio efektai						
Kelias			Visas efektas,	Tiesioginis efektas,	Netiesioginis efektas,	95 % PI po savirankos. [min;max]
X -> Y			0,76			[0,37; 1,15]
X -> Y				0,34		[-0,02; 0,70]
X -> M1-> Y					0,09	[-0,05; 0,26]
X -> M2-> Y					0,07	[-0,10; 0,24]
X -> M1-> M2 -> Y					0,26	[0,15; 0,41]

Pastaba. B-PNI – patolinio narcizmo klausimynas, trumpoji versija; VPK-S – vaikystės patirčių klausimynas; M1 ir M2 – mediatoriai; X – priklausomas kintamasis; Y – nepriklausomas kintamasis; PI – pasikliautinis intervalas; B – nestandartizuoti koeficientai. Lytis koduojama moteris = 1, vyras = 2. Paryškintu šriftu pažymėti statistškai reikšmingi koeficientai; *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

2 lentelė. Serijinio mediacinio modelio, kuriame NVP ir pykčio suaugus ryšį (kontroliuojant lytį, amžių ir narcistinio grandioziškumo bruožus) medijuoja gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai, rezultatai (N = 224)

Kintamasis	Gėda (M1)		Narcistinis pažeidžiamumas (M2)		Pyktis (Y)	
	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]
Amžius	-0,31***	[-0,47; -0,15]	0,003	[-0,01; 0,01]	0,03	[-0,03; 0,09]
Lytis	-3,34	[-7,61; 0,93]	0,05	[-0,16; 0,26]	0,40	[-1,06; 1,87]
Narcistinis grandioziškumas	5,14***	[2,93; 7,35]	0,51***	[0,40; 0,63]	0,52	[-0,40; 1,44]5
VPK-S (X)	0,94***	[0,58; 1,29]	0,003	[-0,02; 0,02]	0,08	[-0,05; 0,21]
Gėda (M1)			0,03***	[0,02; 0,03]	-0,02	[-0,08; 0,03]
Narcistinis pažeidžiamumas (M2)					2,07***	[1,15; 3,00]
R ²	0,28***		0,53***		0,19***	
	F(4, 219) = 20,92		F(5; 218) = 48,39		F(6, 217) = 8,59	
Modelio efektai						
Kelias	Visas efektas		Tiesioginis efektas	Netiesioginis efektas	95 % PI po savirankos. [min;max]	
X -> Y	0,12				[-0,01; 0,25]	
X -> Y			0,08		[-0,05; 0,21]	
X -> M1-> Y				-0,02	[-0,07; 0,03]	
X -> M2-> Y				0,01	[-0,03; 0,04]	
X -> M1-> M2 -> Y				0,05	[0,02; 0,09]	

Pastaba. VPK-S – vaikystės patirčių klausimynas; M1 ir M2 – mediatoriai; X – priklausomas kintamasis; Y – nepriklausomas kintamasis; PI – pasikliautinis intervalas; B – nestandartizuoti koeficientai. Lytis koduojama moteris = 1, vyras = 2. Paryškintu šriftu pažymėti statistiškai reikšmingi koeficientai; *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

3 lentelė. Serijinio mediacinio modelio, kuriame NVP ir priešiško suaugus ryšį (kontroliuojant lytį, amžių ir narcistinio grandioziškumo bruožus) medijuoja gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai, rezultatai (N = 224)

Kintamasis	Gėda (M1)		Narcistinis pažeidžiamumas (M2)		Priešiskumas (Y)	
	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]	B	95 % PI po savirankos. [min;max]
Amžius	-0,31***	[-0,47; -0,15]	0,003	[-0,01; 0,01]	0,05*	[0,001; 0,10]
Lytis	-3,34	[-7,61; 0,93]	0,05	[-0,16; 0,26]	0,09	[-1,23; 1,41]
Narcistinis grandioziškumas	5,14***	[2,93; 7,35]	0,51***	[0,40; 0,63]	0,30	[-0,53; 1,13]
VPK-S (X)	0,94***	[0,58; 1,29]	0,003	[-0,02; 0,02]	0,11	[-0,01; 0,22]
Gėda (M1)			0,03***	[0,02; 0,03]	0,07**	[0,03; 0,12]
Narcistinis pažeidžiamumas (M2)					3,24***	[2,42; 4,08]
R ²	0,28***		0,53***		0,51***	
	F(4, 219) = 20,92		F(5, 218) = 48,39		F(6, 217) = 37,05	
Modelio efektai						
Kelias	Visas efektas		Tiesioginis efektas	Netiesioginis efektas	95 % PI po savirankos. [min;max]	
X -> Y	0,27				[0,13; 0,40]	
X -> Y			0,11		[-0,01; 0,22]	
X -> M1-> Y				0,07	[0,02; 0,13]	
X -> M2-> Y				0,01	[-0,05; 0,07]	
X -> M1-> M2 -> Y				0,08	[0,04; 0,13]	

Pastaba. VPK-S – vaikystės patirčių klausimynas; M1 ir M2 – mediatoriai; X – priklausomas kintamasis; Y – nepriklausomas kintamasis; PI – pasikliautinis intervalas; B – nestandartizuoti koeficientai. Lytis koduojama moteris = 1, vyras = 2. Paryškintu šriftu pažymėti statistiškai reikšmingi koeficientai; *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

4 lentelė. Serijinio mediacinio modelio, kuriame NVP ir fizinės agresijos suaugus ryšį (kontroliuojant lytį, amžių ir narcistinio grandioziškumo bruožus) medijuoja gėda ir narcistinio pažeidžiamumo bruožai, tiesioginiai ir netiesioginiai efektai (N = 224)

Kelias	Tiesioginis efektas, B	Netiesioginis efektas, B	95 % PI po savirankos, [min;max]
X -> Y	0,10		[-0,03; 0,25]
X -> M1-> Y		0,02	[-0,03; 0,07]
X -> M2-> Y		0,002	[-0,01; 0,02]
X -> M1-> M2 -> Y		0,02	[-0,01; 0,05]

Pastaba. X – nepalankios vaikystės patirtys (priklausomas kintamasis); Y – fizinė agresija (nepriklausomas kintamasis); M1 – gėda (mediatorius); M2 – narcistinio pažeidžiamumo bruožai (mediatorius); PI – pasikliautinis intervalas; B – nestandartizuoti koeficientai.